

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

BUDAPEST

FELDERÍTŐ SZEMLE

I. évfolyam 1. szám

2002. szeptember

**A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal
időszakos kiadványa**

Szerkesztő Bizottság

Elnök:

Tóth András ezredes

Tagok:

Kis-Benedek József ezredes

Visky Károly mk. ezredes

Dr. Czuth László mk. ezredes

Felelős kiadó: Morber Ferenc vezérőrnagy

Lektor: a kiadvány tartalmi összetétele szerint változik

Szerkesztő: a kiadvány tartalmi összetétele szerint változik

Készült: 50 példányban

ISSN: 1588-242X

Készítette: MK KFH nyomda

TARTALOMJEGYZÉK

	oldal
ELŐSZÓ	5
BEVEZETŐ	7
– BIZTONSÁGPOLITIKA	
<i>DR. JAKUS JÁNOS ALEZREDES, KÁLLÓ LÁSZLÓ ŐRNAGY:</i> Az afganisztáni terrorellenes hadművelet főbb jellemzői és tapasztalatai	9
<i>KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES:</i> A palesztin-izraeli konfliktus.....	61
– KATONAPOLITIKAI ÖSSZEFOGALÓ	
<i>SZILVÁGYI TIBOR MK. ŐRNAGY:</i> A demokratikus átmenet nehézségei Jugoszláviában.....	87
<i>TILAJI SÁNDOR ŐRNAGY:</i> A vegyi fegyverek tárolásának és megsemmisítésének helyzete Oroszországban.....	105
– ORSZÁGISMERTETŐ	
<i>PÁSZKA TIBOR MK. EZREDES:</i> A hagyományörző Iszlám.....	118
– KUTATÁS-FEJLESZTÉS	
<i>DR. CZUTH LÁSZLÓ MK. EZREDES:</i> Egyesített rádiólokációs felderítő és csapásrávezető rendszer.....	127
– BELSŐ TÁJÉKOZTATÓ	
<i>JAKUSNÉ DR. HARNOS ÉVA:</i> A tartalomelemzés elméleti alapjai.....	145

ELŐSZÓ

Új kiadványt vesz a kezébe az olvasó. A Felderítő Szemle megjelentetését negyedévente tervezzük. Célunk az érdeklődők tájékoztatása elsősorban külföldi vonatkozású biztonságpolitikai, katonapolitikai, katonadiplomáciai, haditechnikai, kutatás-fejlesztési, országismereti és egyéb kérdésekről. A Felderítő Szemle az MKKFFH Tudományos Tanácsa gondozásában jelenik meg, ebből adódóan érthető módon nem titkolt célunk a tudományos munka támogatása.

Kiadványunk nyílt, de igény esetén lehetőséget biztosítunk minősített példányok megjelentetésére is. Egy lap színvonala természetesen elsősorban attól függ, hogy milyen cikkek jelennek meg benne. Ennek megfelelően készen állunk a jelzett témákban, — de más, közérdeklődésre számot tartó kérdésekben is — tanulmányok, cikkek megjelentetésére. Örömmel fogadjuk a külső szervezetektől érkező anyagokat is.

A Felderítő Szemlét tisztelettel ajánljuk a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezetei, a tanintézetek, a társszervek és a biztonságkutató intézetek de különös tekintettel a nemzetközi kérdésekkel foglalkozó személyek figyelmébe.

Példányszámunk korlátozott, de az egyes számok megtalálhatók az MKKFFH, a ZMNE könyvtárában és az MKKFFH intranetén is.

A szerkesztő bizottság

BEVEZETÉS

Tisztelt Olvasók

Örömmel és szakmai büszkeséggel tölt el, hogy a Katonai Felderítő Hivatal hosszú idő után ismét tudományos igényű folyóirattal állhat a hadtudomány kutatói, sőt ezúttal immár a nyilvánosság elé.

Több mint tíz éve, hogy korábbi kiadványunk, az Operatív Szemle utolsó száma megjelent. Megszűnésének okai ma már nehezen feltárhatók, de talán nem járunk messze az igazságtól, ha ezt is a rendszerváltozás szükségszerű velejárójának tekintjük. Nem mintha az Operatív Szemle a múlt rendszertől elszakíthatatlan, ideológiailag menthetetlenül fertőzött kiadvány lett volna. A maga idejében igenis nyitott, komoly szakmai- és tudományos értéket képviselő fórum volt, amely a szakmai tapasztalatok és ismeretek összegzésével, rendszerezésével nagy mértékben bővítette a katonai felderítés elméleti alapjait.

A folyóirat szerkesztési elveit és gyakorlatát azonban gyorsan meghaladta a 90-es évek elejének dinamikus átalakulása. Az új feladatok előtt álló katonai felderítés más elméleti megközelítést igényelt, más szempontok szerint reagált a kihívásokra. Talán már akkor szükség lett volna egy új, nem annyira összegző, mint inkább előre mutató tudományos fórumra, de a térségünkben zajló társadalmi és politikai folyamatok, háborúk nyomon követése szinte minden energiánkat felemésztette. Feladataink ma sem fogynak, sőt újabb és újabb kihívásokkal szembesülünk. Mégis úgy gondoljuk, hogy elérkezett az idő, amikor kellő megalapozottsággal ismét teret nyithatunk tudományos ambícióinknak.

Az elmúlt tíz év történései új ismeretekkel, újszerű szemléletmóddal ruháztak fel bennünket. A Hivatalnál korábban felhalmozódott szaktudás és szellemi tőke jelentősen bővült, amit vétek lenne veszni hagyni. Eltökélt szándékunk, hogy legkiválóbb kollégáink szakértelmét tudományos eredményekre váltsuk, és belátható időn belül ismét elismert tudományos kutatóhellyé váljunk. A Felderítő Szemle beindításával ezt a folyamatot akarjuk előmozdítani. Publikálási lehetőséget adunk mindazoknak, akikben a szakmai felkészültség tudományos ambícióval társul, a tudományos fokozattal rendelkező munkatársainknak és a mind nagyobb számban éppen ezen munkálkodóknak. Természetesen fórumot kínálunk azoknak is, akik intézményes formában még nem kerültek kapcsolatba a tudomány világával, mert tapasztalt munkatársaink mellett felnőtt egy új, fiatal generáció, amely immár bátran vállalhatja a szakmai megméretést és a tudományos nyilvánosságot.

És itt valóban nyilvánosságra gondolunk. A Felderítő Szemle, hagyományainkkal ellentétben nyílt folyóirat. Bárki kézbe veheti, a szak- és közkönyvtárakban a korlátozott példányszám ellenére is fellelheti. A nyitott társadalom nehezen tűri a titkolózást. Bármennyire is indokolt, hogy munkánk részleteibe csak az arra illetékesek nyerhessenek betekintést, a társadalomnak joga van tudni, hogy képesek vagyunk-e megfelelni a ránk bízott feladatnak. Ezt elsősorban gyakorlati eredményeinkkel, illetve a tudományos megmérettetést kiálló, nyílt publikációinkkal tudjuk hitelt érdemlően igazolni. Természetesen, a szakma jellege miatt elkerülhetetlenül titkos, sőt szigorúan titkos adatok, információk, sem

vonhatók ki teljes mértékben a tudományos publicitás alól. Folyóiratunk egy-egy szigorúan titkos minősítésű számában szükség szerint teret engedünk az ilyen jellegű adatokat tartalmazó írásoknak is, így téve teljessé tevékenységünk tudományos lefedettségét.

Ha a felderítés kérdéseit tudományos szinten kívánjuk a nyilvánosság elé tárni, a magyar szellemi elit érdeklődésével is számolnunk kell. Szakmai érdekeinket szolgálja, hogy bárkivel tudományos igényű vitába bocsátkozzunk, teret engedjünk külső megszólalóknak, kritikáknak és ellenvéleményeknek is. Azt szeretnénk, ha a lap nem csak kifelé nyíló ablak lenne, hanem a külvilág hangjait is beengedné. Jómagam őszintén remélem, hogy munkatársaink és a társszerveinknél dolgozó kollégáink mellett a tudományos élet, illetve a Magyar Honvédség más szakterületeinek képviselői is megszólalnak majd folyóiratunkban.

A Felderítő Szemle rendeltetése tehát kettős. Egyfelől láttatni szeretnénk, hogy kik vagyunk, mivel tudunk hozzájárulni a nemzetbiztonság védelméhez, mivel tudjuk gazdagítani a hadtudomány tárházát. Másfelől árnyaltabb képet szeretnénk kapni arról, hogy mit vár el tőlünk a társadalom, és ezen belül azok, akiket közvetlenül szolgálunk, mit vár a kormányzati szféra, mit a Magyar Honvédség, mit vár, és hogyan tekint ránk a hadtudomány világa.

Célunkat úgy érhetjük el, ha lapunk eljut mindazokhoz, akiket illet: a biztonságpolitika döntéshozóihoz, a hadtudomány civil és egyenruhás művelőihez, a felderítés szakértőihez és mindazokhoz, akik hozzá tudnak tenni, vagy akik érdemi tudnak belőle.

Őszintén remélem, hogy a lap szíves fogadtatásra lel az érdeklődők körében, s hamarosan ismert, gyakran hivatkozott forrásként lesz jelen a tudományos szaksajtó színes palettáján.

Ezen gondolatok jegyében üdvözlöm a Felderítő Szemle jelen és jövőbeni szerzőit, mostani és majdani olvasóinkat.

Morber Ferenc vezérőrnagy

az MK Katonai Felderítő Hivatal főigazgatója

***DR. JAKUS JÁNOS ALEZREDES,
KÁLLÓ LÁSZLÓ ŐRNAGY:***

**AZ AFGANISZTÁNI TERRORELLENES
HADMŰVELET FŐBB JELLEMZŐI
ÉS TAPASZTALATAI**

BEVEZETÉS

A globális méreteket öltő terrorizmus elleni küzdelem feltehetően hosszú időn át jelen lesz a világpolitika eseménynaptárában, hiszen a világ más lett 2001. szeptember 11-e után.

A példátlan méretű terrortámadás következményeiről ma még nem vonhatunk le megkérdőjelezhetetlen következtetéseket, csupán abban lehetünk bizonyosak, hogy a globális veszélyekkel szemben csak globális összefogás útján lehet eredményesen fellépni.

Ebből a szempontból vizsgálva az afganisztáni terrorellenes hadművelet előkészítését és lefolyását, az sem zárható ki, hogy a hadműveletek térben és időben történő kiterjedése nem folytatódik. A különleges műveletek, a gazdasági, pénzügyi, nemzetközi jogi, rendőri stb. intézkedések globális szintű foganatosítása valószínűleg átveszi a fellelhető terrorszervezetek felszámolásának szerepét, mivel ezeken a területeken lelhetők fel a terrorellenes küzdelem leghatékonyabb eszközei és módszerei.

Az afganisztáni terrorellenes hadművelet sajátos vonásai azonban új fejezetet is nyithatnak a hadviselés (válaszcsepás) ismert törvényei és elvei között.

A koalícióépítés, a csapatcsoportosítás, a légi hadművelet, a speciális erők és eszközök alkalmazása, a hatalommal szemben álló erők támogatása és mindezek összehangolása példaértékű lehet. Ugyanakkor az óriási, már-már túlméretezett erő alkalmazása, a ráfordítás és a hatékonyság vizsgálata szempontjából már más megvilágításban tünteti fel az eseményeket.

Tanulmányunkban azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy a hadművelet előkészítését és lefolyását követve ráirányítsuk az érdeklődő olvasók figyelmét a terrorellenes küzdelem első szakaszának katonai elemére. A szereplőket bemutatva felvillantsuk azokat az éles választóvonalakat, amelyek a felek célkitűzéseinek azonosságából és ugyanakkor különbözőségeiből adódtak.

2001. szeptember 11-ét követően az amerikai felelős politikai és katonai tényezők nyilatkozatai, valamint a válságtérsgben állomásozó, illetve az ott felvonuló erők nagysága és tevékenysége (manőverei) nem tették kétségessé, hogy rövid időn belül sor kerül az azonosított terrorszervezet (al-Kaida) elleni válaszcsepás kiváltására.

A katonai tervezésnek a döntés-előkészítés során számos tényezőt kellett figyelembe venni, amelyek közül a legfontosabbat a „kezdés” időpontjának meghatározása jelentette.

AZ AFGANISZTÁNI TERRORELLENES HADMŰVELET

1. A szövetséges erők tevékenységét befolyásoló tényezők

A hadművelet megindítása előtt meghatározásra kerültek a közelebbi és távolabbi célok:

- **A közelebbi hadműveleti célkitűzés tartalma:** az al-Kaida terrrorszervezet afganisztáni működési feltételeinek felszámolása.
- **A távolabbi hadműveleti célkitűzés tartalma:** az afgán politikai, közigazgatási, katonai rendszerek (erők-eszközök) olyan mértékű pusztítása, ami arra kényszeríti a tálib vezetést, hogy teljesítse a nemzetközi közösség követeléseit. A követelések elutasítása esetén a tálib rendszer teljes felszámolása és egy új, széles társadalmi alapokon nyugvó kormányzat hatalomra segítése az országban.

A katonai tevékenység tervezésekor az egyik legfontosabb tényezőt a hadművelet előkészítésére fordítható idő képezte, mivel a beavatkozásnak gyorsnak, pontosnak és nagyhatásúnak kellett lennie. A döntés-előkészítés alternatívái a kockázatok – előnyök és hátrányok – figyelembevételével fogalmazódtak meg:

a. A tevékenység megkezdése néhány napon belül

Előnyei:

- a térségben uralkodó időjárási viszonyok (jó láthatóság, járhatóság);
- viszonylagos váratlanság és meglepés;
- a szembenálló fél nem fejezhette még be a védelemre való teljes felkészülést (tartalékok és készletek képzése, légvédelmi rendszer készenléti foka);
- a tálibok által elrendelt mozgósítás még a végrehajtás korai fázisában lehet, nincs idő a tartalékosok harckiképzésére;
- a tálib erők hadrafogható részei az Északi Szövetséggel harcban állnak.

Hátrányai:

- a hírszerzési-felderítési adatok pontosítása nem fejeződhetett be;
- a kijelölt erők speciális felkészítésére és begyakoroltatására kevesebb idő juthat;
- a felajánlott külföldi bázisok teljes előkészítésének befejezése bizonytalan.

b. A tevékenység megkezdése több hét múlva

Előnyei:

- az Északi Szövetség esetleges térnyerését jobban ki lehet használni;
- a célobjektumok felderítése, azonosítása teljesebbé válik;
- lehetőség nyílik a csapatok „akklimatizálódására” és a speciális felkészülésre.

Hátrányai:

- szélsőséges téli kontinentális időjárási viszonyok (korlátozott láthatóság, járhatóság, nehéz fizikai igénybevételi körülmények);
- számolni kell a csapatok huzamosabb időn keresztül történő, magas fokú készenlétben tartásának következményeivel;
- a tálib erők felkészülhetnek a csapások elhárítására és az ellenállásra.

Biztonságpolitikai megfontolások

A honi területen bevezetett biztonsági intézkedések és rendszabályok életbe léptetése a legfontosabb feladatot képezte az amerikai adminisztráció számára, mivel a biztonsági garanciarendszer kiépítése után, illetve azzal párhuzamosan kerülhetett sor katonai tevékenységekre a válságkörzetben. A terrorizmus elleni harccal összefüggésbe hozható több válságtérség problémáinak egyidejű – katonai eszközökkel történő – kezelésére nem nyílt lehetőség és az amerikai vezetés ezt nem is akarta. A diplomáciai aktivitás is az afgán válságtérségre koncentrált.

A kialakult körülmények hatására felgyorsultak a katonai tevékenység megkezdéséhez szükséges biztonságpolitikai környezet megteremtésére irányuló törekvések, de még fontos feladatokat kellett megoldani: végső egyeztetés Oroszországgal az esetleges térségbeli orosz fennhatóságú vagy bérleményű bázishasználatról, a szokásos biztonsági garanciákat meghaladó megállapodások megtárgyalása az Afganisztánnal szomszédos országokkal, ami különösen Irán esetében okozott több tényezőt érintő nehézségeket (nem engedélyezett, kényszerű légtérhasználat, sérült repülőgépek fogadása, kényszerleszállás, amerikai /koalíciós/ fegyveres csoportok evakuálása, véletlen áttévedés, stb.).

A válságtérség együttműködő országaival csak olyan kétoldalú biztonsági együttműködési megállapodás volt megkötendő, amely kizárta, hogy ezt az adott ország saját érdekei érvényesítésére más területen is kihasználja (jelenleg is van olyan félelem például, hogy Pakisztán az amerikai elkötelezettséget esetleg a kasmíri konfliktusban való előnyserzésre is felhasználná). Ugyanakkor érthetővé tették az ország vezetése számára, hogy nem került ki a világpolitikát alakítók figyelmének középpontjából.

Az Öböl-térségben állomásozó erőknél olyan katonai tevékenységet kellett folytatni, amelyet Irak nem értékelhetett úgy, hogy az egy ellene irányuló hadművelet része, amire reagálnia kell.

Katonai megfontolások

Az amerikai politikai vezetés az alábbi célkitűzések teljesítését támaszthatta a katonai vezetéssel szemben:

Az amerikai politikai vezetés az alábbi célkitűzések teljesítését támaszthatta a katonai vezetéssel szemben:

- a tálibok politikai-közigazgatási-katonai rendszerének rombolása, az ország általános védelmi képességének csökkentése;

- a tálib vezetés rákényszerítése a terrorizmus támogatásának megszüntetésére;
- a tálib vezetés kényszerítése arra, hogy szorítsa ki az ország területéről az al-Kaida terrorszervezetet és annak vezetőjét, Oszama bin Ladent;
- az ország területén található minden olyan objektum és infrastrukturális létesítmény rombolása, amelyek közvetlenül az al-Kaida szervezethez kapcsolódnak;
- az al-Kaida szervezet bázisainak megsemmisítése;
- a terrorszervezet erőinek-eszközeinek megsemmisítése;
- Oszama bin Laden és az azonosított terrorista vezetők elfogása vagy fizikai megsemmisítése;
- ezek ésszerű kombinációja.

A célok teljesítése érdekében több lehetőség állt a katonai vezetés előtt:

a. Az erők előretolt állomásoztatása

- a művelet vezető szerveinek kijelölése, tevékenységük rendjének meghatározása;
- a felderítés/hírszerzés fokozása minden műveleti szinten;
- a logisztikai szervezetek és bázisok kialakítása a válság körzetében, szállítási módok meghatározása, útvonalak kijelölése;
- csapatok kijelölése, telepítése (megerősítése) a válságkörzetben (légierő, szárazföldi csapatok, haditengerészet);

b. Szankciók bevezetése vagy kikényszerítése

- a légi, tengeri és szárazföldi útvonalak lezárása a gazdasági, kereskedelmi blokádnak létrehozása érdekében;
- ellenőrző pontok működtetése a szárazföldi, légi és vízi (tengeri, folyami) útvonalak mentén.

c. Kizárási zónák létrehozása

- tengeri, légi és szárazföldi zónák kijelölése, amelyben a katonai vagy polgári tevékenység korlátozott.

d. Hajózási és repülési tilalom bevezetése

e. Felkelések és zavargások támogatása

- mindenekelőtt a tálib kormánnyal szemben álló Északi Szövetség logisztikai és fegyverzeti támogatása;
- a környező országokban lévő olyan erők logisztikai támogatása, amelyek a tálib kormánnyal szemben állnak.

f. Erő alkalmazásának demonstrálása

- a válságkörzetben állomásozó amerikai (szövetséges) erők létszámának és fegyverzetének folyamatos növelése;
- ennek keretében a hadműveleti csoportosítások kialakítása és manőverek végrehajtása.

g. Csapások és korlátozott műveletek

- az adott objektumok, célpontok főként politikai célok érdekében történő megsemmisítése, rombolása vagy elfoglalása;
- információszerzés vagy megtévesztés céljából korlátozott akciók keretében sor kerülhet afgán területre való betöresésre is.

h. Figyelmeztető légicsapások

- célja a további katonai tevékenység megkezdésére való elhatározottság bizonyítása.

i. Korlátozott célú légicsapások

- amennyiben egy későbbi légi hadművelet részét képezi, akkor a stratégiai objektumok és célok pusztítása;
- ha nem része egy hadműveletnek, akkor a meghatározott pontcélok megsemmisítése.

j. Korlátozott légi hadművelet

- a koszovói modell adaptálása a helyi viszonyokra;
- meghatározatlan ideig folytatható.

k. Átfogó légitámadó-hadművelet

- az ellenállás teljes felszámolása az állami lét minden szintjén;
- a tálib vezetés megfosztása mindazoktól a feltételektől, amelyek a terrorista tevékenység támogatását vagy végrehajtását biztosítják.

l. A különleges erők tevékenysége

- sor kerülhet önállóan vagy a fenti katonai tevékenységek keretében, annak valamely fázisában, pontosan meghatározott célobjektumok megsemmisítésére.

m. A fenti katonai tevékenységek különböző kombinációi

Következtetések:

- a katonai vezetés számára a cselekvési lehetőségek széles spektruma nagyfokú rugalmasságot biztosított az előkészítés és a végrehajtás folyamán;
- néhány katonai tevékenység megkezdéséhez a feltételek – erő és eszköz oldaláról – adottak voltak, néhány esetben viszont az előkészítés több napot, esetleg hetet is igénybe vehetett;

- a katonai tevékenységek zöme koalíciós keretekben végrehajtható volt, néhány tényezőt azonban kizárólag amerikai vagy NATO-erők bevonásával lehetett kezelni.

2. A tálib és az al-Kaida haderő összetétele, képességeik

2.1. A tálib haderő szervezeti felépítése

A tálibok fegyveres ereje 25-30 000 fő lehetett, amely a korábban végrehajtott hadműveletek során néha elérte a 40 000 főt is. (Nagyobb méretű katonai műveleteiket mindig megelőzte az önkéntesek toborzása, kényszersorozása.) Ha figyelembe vesszük a pastu népesség létszámát (közel 10 millió lakos), akkor valószínűsíthető volt, hogy a tálib haderő személyi állománya rövid időn belül jelentősen növelhető. Nagyobb erők hadrafoghatóságát a kiképzettség hiánya, fenntartását pedig a gyenge logisztikai háttér korlátozta.

A tálibok – és a velük szembenálló Északi Szövetség is – megtartották az egykori afgán hadsereg hadrendi számozásait és megnevezéseit, illetve objektumait. Az egységek azonban sem feltöltöttségben, sem szervezeti felépítésben nem feleltek meg a modern haderő-szervezési normáknak. A tálib haderő zömében milícia jellegű csapatokból állt (a korábbi mudzsahid parancsnokok által irányított alakulatok, törzsi harci csoportok, ideiglenes besorozottak és külföldi önkéntesek).

A tálib haderő „motorizált”, könnyűfegyverzettel felszerelt csapatokból tevődött össze, amelyek gyors lefolyású katonai műveletek megvívására nem voltak alkalmasak. (Csak kis létszámú és tűzerejű harcokosi és tüzéralakulatokkal rendelkeztek.)

A haderő legütőképesebb erejét a tálib hadurak köré csoportosuló fegyveresek alkották. Az ilyen egységek létszáma néhány tucattól néhány száz főig terjedt, ami a vezető politikai befolyásának és pénzügyi lehetőségének mértékétől függött. Az egységeknek szervezetszerű tüzér-, gépesített és más harcbiztosító alakulatai voltak, azonban a hadműveletek során ezek összefogott alkalmazására nem nyílt lehetőség. Ideiglenes parancsnokság alatt a csoportokból alkalmi harci kötelékeket képeztek. A magasabb katonai beosztásokat kizárólag vallási vezetők töltötték be. Az afgán hadsereg volt tisztjeinek egy része tanácsadóként a parancsnokságokon és törzsekben tevékenykedett, zömük a megmaradt szárazföldi és légi alakulatok állományában szolgált.

2.2. Haditechnikai eszközök

A korábbi szovjet hadműveletek kezdetén az afgán csapatok főként nyugati gyártmányú kézfegyvereket alkalmaztak, később egyre több szovjet eredetű haditechnikai eszközt is zsákmányoltak. A tálib harccsoportoknál a Kalasnyikov típusú gépkarabély kivételével nem volt egységesített fegyverzet.

A haditechnikai eszközök nagyrészt szovjet, kínai, pakisztáni eredetűek voltak. Korábbi adatok szerint a tálibok 1 000 db T-54/55/62 típusú harckocsival és 1 000 db különböző gyalogsági harcjárművel rendelkeztek. 2001 októberére ezen eszközökből azonban csak mintegy 2-300 harckocsi és hasonló számú gyalogsági harcjármű maradt üzemképes állapotban. Tüzérségi eszközeik nagyrészt vontatott lövegekből álltak.

A légvédelmi eszközök (SA-2/3/7/14, Stinger típusúak) zömmel szovjet eredetűek, a kézi légvédelmi rakétaeszközök kivételével elavultak voltak. A légvédelem erőit elsősorban Kabul védelmére összpontosították.

Az afgán légierő, mint professzionális katonai szervezet nem létezett. 80 db MiG-21 és 30 db MiG-23 típusú vadászpilótaegységgel és 80 db többrendeltetésű repülőgéppel rendelkeztek. (A repülőeszközök zöme kiképzett személyzet, valamint alkatrész-utánpótlás hiányában hadrafoghatatlan volt.) Az afgán haderő állományában több szállító repülőgép (An-12, An-26, An-32 és Jak-40) volt rendszeresítve. 25 db Mi-8 típusú fegyveres- és 35 db Mi-17 típusú szállító-, valamint 20 db Mi-24 típusú harci helikopterrel is rendelkeztek, ezek zöme szintén üzemképtelen volt. A repülőeszközök Kabul, Kandahár, Síndand, Herát és Mazari-Sarif repülőterein állomásoztak.

2.3. Harceljárások

A szovjet hadműveletek során a tálibok tökéletesen elsajátították a gerilla harcmodort, amelyet a váratlan rajtaütések, lesállítások jellemeznek.

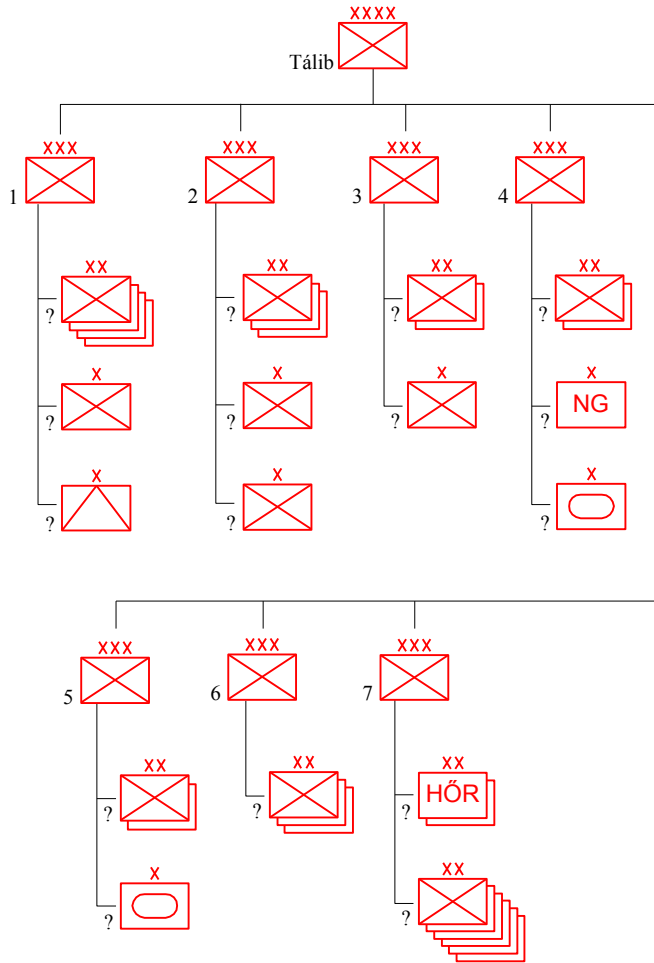
A haditechnikai eszközök harctéri alkalmazása nem követte a hagyományos harceljárásokat. A kiképzettség hiánya gyakran vezetett a fejlettebb katonai technológiák nem elég hatékony alkalmazásához, nem voltak képesek kihasználni a páncélozott szállító harcjárművek harcászati alkalmazásában rejlő lehetőségeket. Visszavonulás során a kezelőszemélyzet – a fegyver hiányában – gyakran hátrahagyta harcjárműveit.

A harci helikoptereket és a tüzérséget sem a gyalogsági támadás előkészítéséhez, hanem egymástól függetlenül, statikus célok megsemmisítéséhez alkalmazták. A harckocsikat csak tüztámogatásra vetették be.

A harctevékenység során a tálib csapatok szállítására és az ellátás biztosítására széleskörűen alkalmaztak terepjárókat és könnyű tehergépjárműveket. Az afgán terepviszonyok között kiváló manőverezési képességgel rendelkező gépjárművekből külön felderítő-csapásmérő egységeket is szerveztek.

A gyenge fegyver és morál gyakran veszélyeztette a harcászati célok elérését. A nagyobb offenzívák során minden emberi és technikai erőforrást a támadó művelet kifejlesztésére összpontosították, védtelenül hagyva az utánpótlási útvonalakat és vezetési pontokat. Ez a taktika kiszolgáltatottá tette a tálib erőket az Északi Szövetség csapatai ellenlökéseivel szemben.

A tálib fegyveres erők szervezeti felépítése

2.4. Képességek

A tálib erők képességei erősen korlátozottak voltak, nem hasonlíthatók össze egy korszerű reguláris haderő képességeivel. Fő tevékenységi módjuk a gerilla-hadviselés, amiben több mint 20 éves harci tapasztalattal rendelkeztek.

Légi tevékenység ellen csak igen korlátozott mértékben tudtak ellenállást kifejteni. Nagy magasságban támadó repülőgépekkel szemben védtelenek voltak. Alacsonyan támadó, a völgyekben manőverező repülőgépekkel, helikopterekkel szemben elsősorban kézi légvédelmi rakétákat és csöves eszközöket alkalmaztak.

Erőfölényben lévő szárazföldi csapatokkal vívott harcukban a területvédelem nem jelentett fő célkitűzést. Nagyobb erők csapásai elől kitértek. Fő céljuk az ellenség élő erejének és eszközeinek pusztítása volt. Mozgásuk nehezen felderíthető, elsősorban rejtékhelyekről, lesből támadtak. A harcoló csoportok a gerilla-hadviselésre jellemzően az ellátás terén a lakosságra támaszkodtak. Ez korlátozott mértékben vonatkozott az üzemanyag, alkatrész- és (kézi fegyver) lőszerellátásra is.

Az Afganisztán területén lévő logisztikai készletek hosszabb időre biztosították a gerilla-hadviselés feltételeit, ami kiegészült – figyelembe véve a rendkívül nehéz terepviszonyokat – a lezárt határokon átcsempészett utánpótlással.

A gerilla hadviselés fő jellemzői:

- a parancsnok személyiségének kulcsszerepe;
- az ellenség folyamatos zaklatása, kimerítése;
- romboló tevékenység;
- támadás utáni gyors visszavonulás;
- erőszakoskodás, kegyetlenkedés;
- jól rejtett, nehezen megközelíthető területeken kiépített bázisok és rejtékhelyek.

2.5. Az al-Kaida ereje, képességei

Afganisztánban jelentős számban tevékenykedtek különböző szélsőséges iszlám fegyveres csoportok. A külföldi iszlám fegyveres csoportok a tálib haderő szerves és nélkülözhetetlen részét képezték, gyakran jutottak fontos szerephez a hadműveletek során, politikai befolyásuk is jelentős volt. Ezen csoportok közül az egyik legbefolyásosabb az al-Kaida volt.

Afganisztánban már a szovjet beavatkozás kezdetén megjelentek a különböző külföldi iszlám fegyveres csoportok. Céljuk nem csak a szovjet megszállók és a kommunista afgán kormány elleni harc volt, hanem általában a „hitlenek” ellen vívott szent háború, a „dzsihád”. A Talibán 1995-ös hatalomra kerülése óta ezek a külföldi fegyveres csoportok jelentős átalakuláson mentek át. Az afganisztáni iszlám „idegenlégió” főként pakisztáni, arab, csecsen, üzbég és tádzsik

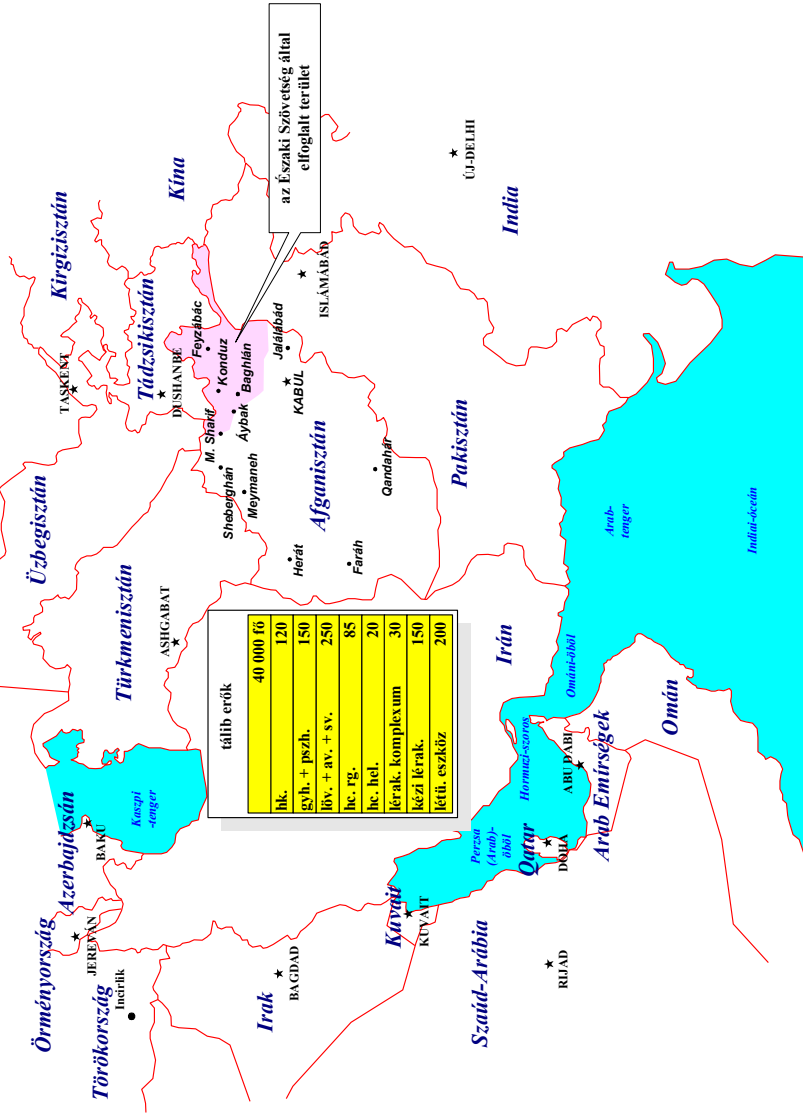
fundamentalista fegyveres csoportokból tevődött össze, amelyek jól szervezettek és felszereltek voltak.

1994-től, a Talibán gyors térhódításától kezdve az afgán polgárháborúban nagy számban jelentek meg pakisztáni önkéntesek a tálibok oldalán. A külföldi fegyveresek létszámának több mint felét tette ki a pakisztáni kontingens (4-6 000 főt). A pakisztáni önkéntesek három csoportot alkottak (vallási iskolák növendékei, az iszlám fundamentalista szervezetek önkéntesei, a pakisztáni hadsereg leszerelt tagjai).

A legagresszívebb harcosoknak tekintett arab önkéntesek képezték a pakisztániak után a második legnagyobb külföldi fegyveres csoportot. Zömük az al-Kaidához tartozott. Az arab önkéntesek bázisai a Dzsalálábád melletti Darunta és Ghaziabad, valamint a Sarobi mellett található Naghloo Dam és a kandahári repülőtér körzetében épültek ki. A külföldi önkéntesek különleges tanfolyamokon vettek részt, ahol terrorista tevékenység végrehajtására készítették fel őket.

Jelentős erőt képviselt az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU), amelynek létszáma 5 000 főre volt tehető. A szervezet 3-600 fős – páncélozott harcjárművekkel, sorozatvetőkkel, légvédelmi eszközökkel és éjjellátó berendezésekkel felszerelt – harccsoportokra tagozódott, bázisaikat többnyire Tádzsikisztánban és Afganisztánban építették ki. A szervezet politikai-katonai központja a dél-afganisztáni Kandahár városban volt.

A tálib erők és az általuk ellenőrzött terület a hadművelet megkezdése előtt

3. Az afganisztáni ellenzéki fegyveres csoportok (Északi Szövetség és a pastuk)

3.1. Az Északi Szövetség

Az Északi Szövetséget azt követően alakították meg, hogy a tálibok 1996 szeptemberében elfoglalták Kabult. A szövetséget alkotó erők közül a múltban sokan egymás ádáz ellenfelei voltak, ebből következően az ellenzék egyáltalán nem mutatott egységes képet. Ezt a soknemzetiségű, sokféle politikai irányultságú laza szövetséget egyetlen cél, az afganisztáni tálib uralom megdöntése kovácsolta egybe. A szövetség célja a fegyveres harc folytatása volt mindaddig, amíg a Talibán mozgalom felszámolását el nem érik, és létre nem jönnek a feltételek az ország széles politikai koalíción alapuló kormányzásához. A szövetség főbb alkotói a következő csoportosulások voltak:

Dzsamiat-i-Iszlami – Az Iszlám Társaságot 1973-ban alapította Burhanuddin Rabbani, a kabuli egyetem iszlám teológia tanára. A szövetség vezető ereje főleg a tádzsikokat tömörítette, célja az ország iszlamizálása volt, elvetve a fundamentalista kifejezést. Rabbani és pártja 1992-től négy évig uralta Kabult, mielőtt a tálibok elűzték volna. Rabbani a tálib uralom alatt is az ország nemzetközileg elismert elnöke volt, az ő képviselői ültek Afganisztán nagykövetségein és az ő híve volt Afganisztán ENSZ-képviselője is.

Sura-i-Nazar – A meggyilkolt Ahmad Sah Maszud által létrehozott, a legütőképesebbnek tartott politikai-katonai szervezet volt, nevének jelentése az Észak Ellenőrzésének Tanácsa. Ebből nőtt ki Maszud Iszlám Hadserege (Urdu-i-Iszlami), amely a Kabulba vezető utat ellenőrizte.

Dzsibus-i-Milli-i-Iszlami – A nemzeti Iszlám Mozgalmat a Szovjetunió felbomlása után alapította Abdul Rasid Dosztum üzbég tábornok. A hadúr, akinek neve azt jelenti: barátom, szinte mindenkinek volt már barátja és ellensége is. Harci érdemeiért kítüntette a kommunista Nadzsibullah, akit elárulva átállt a felkelőkhöz, majd később szembefordult Rabbanival is. A tálibok elől külföldre menekült és csak 2001 elején tért haza. Sokáig az ő erőssége volt a stratégiai fontosságú Mazari-Sarif városa. A mozgalom bázisát főként a szunnita üzbégek alkották, harcosai voltak a közvélemény szerint a legjobban felszereltek és a legharcedzettebbek az országban.

Hesz-i-Vahdat – Az Egység Pártja a dari, vagyis az afganisztáni perzsa nyelvet beszélő síita hazarak szervezete, főparancsnoka Karim Halili. Nyolc kisebb gerillacsoportot egyesített, bázisa főként Közép-Afganisztánban található, s ott a tálibok győzelme után is folytatta akcióit.

Több kisebb csoport is csatlakozott a szövetséghez, így a pastu nemzetiségű Abdul Raszul Szajef vezette Ittihad-i-Iszlami (Iszlám Szövetség), Gulbuddin Hekmatiar volt miniszterelnök Hizb-i-Iszlami pártjának több átállt parancsnoka, Abdul Malik tábornok, Dosztum egykori helyettese, majd ellensége, Ismail Khan tádzsik tábornok, Herát városának korábbi ura.

Az afganisztáni Északi Szövetség tagjai

Szervezet	Vezetők	Nemzetiségi/ Vallási összetétel	Fő tevékenységi körzet
Iszlám Szövetség (Dzsamiat-i-Iszlami), katonai szerve: Sura-i Nizar	Burhanuddin Rabbani, Mohamed Kaszim Fahim	Tádzsik/Szunnita/ Mudzsahidek, Afganisztáni Népi Demokratikus Párt tagjai	Északkelet- Afganisztán
Egységpárt (Heszb-i-Vahdat)	Abdul Karim Halili	Hazara/Síita/ Két szárny: Akbari szárny (célja: iszlám állam megteremtése), Halili szárny (célja: minél nagyobb hazara képviselő elérése)	Mazari-Sarif, Bamijan tartomány
Nemzeti Mozgalom (Jombesh-i Milli)	Abdul Rasid Dosztum	Üzbég/Szunnita (Szekularizált, nacionalista)	Mazari-Sarif
Ittihad-i Islami	Abdul Rasid Szajef	Pastu/Szunnita (vahabita) /Mudzsahidek	Kunar tartomány
	Jafer Naderi	Tádzsik/Síita	Baghlan
	Ismail Khan	Tádzsik/Szunnita	Herát, Csákcserán
	Hamid Karzai, Aref Khan	Pastu/Szunnita/Durrani pastu törzs	Kandahár É

Az Északi Szövetség egysége megkérdőjelezhető volt. A síita és szunnita vallású csoportok között évszázados ellentétek húzódtak. Ugyancsak ellentétek voltak a különböző népcsoportok között: a tádzsikok szemben álltak az üzbégekkel, a pastukkal és a hazarákkal, a síita hazarák az üzbégekkel. Az egyes szervezeteken belül is léteztek nézetkülönbségek, amelyek gyakran fegyveres összecsapásokban végződtek. A különböző törzsek közötti gazdasági érdeklentétek, valamint a törzsi vezetők (hadurak) közötti személyes nézeteltérések – esetenként gyűlölet – tovább bonyolították a helyzetet.

Afgán ellenzéki erők felépítése

Az ENSZ által elismert, de a tálibok által elűzött Rabbani vezette afgán kormányhoz hű Északi Szövetség 2001 októberében már csak Afganisztán 10%-át ellenőrizte (Badahsán tartományt és néhány északkeleti térséget). Az eltérő erejű és összetételű fegyveres csoportokat tömörítő katonai erő parancsnoka Maszud tábornok volt, aki ellen 2001. szeptember 9-én merényletet hajtottak végre. A legendás gerillavezér (aki a szovjet megszállás elleni harc vezető alakja is volt) belehalt sérüléseibe.

Az Északi Szövetség fegyveres ereje magában foglalt több volt mudzsahid csoportot éppen úgy, mint a volt afgán hadsereg egyes alakulatait, valamint különböző vallási, etnikai csoportokat.

A tádzsikoknál nincs törzsi rend, fegyveres erejüket ezért elsősorban etnikai alapon szervezték, állományát önkéntesekkel és sorozott állománnyal töltötték fel. Az üzbégeknel és a hazaráknál ugyan még vannak törzsi kötődések, fegyveres erejük állományának feltöltését azonban a tádzsikokhoz hasonlóan etnikai alapon hajtották végre.

Az Északi Szövetség erőit két regionális parancsnokságba szervezték. A Parwan-Kapisa Parancsnokság felelősségi körzete a Száláng-hágó és annak északi megközelítési útvonalai voltak. Az Északkeleti Parancsnokság irányította a Tahár, Kondoz és Badahsán körzetében települt tálibellenes csapatokat. A parancsnoki beosztásokat döntően tádzsik nemzetiségű vezetők töltötték be.

Az Északi Szövetség létszáma kezdetben 10-15 000 főt tett ki, a mozgósítás után 30 000 főre növekedett. (Ezt egészítette ki 1 000 fő, a tálib területek mélységében, legalább hat különböző elszigetelt ellenállási körzetben harcoló harcos.) Hasonlóan a tálib haderőhöz, az Északi Szövetség is mozgósítással egészítette ki haderejét a nagyobb hadműveletek előtt. Az Északi Szövetséget Oroszország hadianyagokkal (Tádzsikisztánon és Üzbegisztánon keresztül), Irán és India pedig pénzügyileg támogatta, harctevékenységét ezek a szállítmányok és segélyek biztosították.

Maszud halála előtt átszervezte a haderőt. Önálló, rugalmas szervezésű harcászati alegységeket alakított ki. Egy alegység általában 300 lövészkatonából és további 100, nehézfegyvereket – aknavetőket, nehéz géppuskákat, hátrasiklás nélküli lövegeket és (újabb) irányított páncéltörő rakétákat – kezelő harcosból állt. Ezek a harccsoportok zömmel tapasztalt harcosokból tevődtek össze és mozgékonyabbak voltak, mint a korábbi ezredek és hadosztályok, jobban megfeleltek az afganisztáni körülményeknek. A szárazföldi hadművelet megindítása előtt 26 teljes létszámú és hat létszám alatti önálló zászlóaljjal rendelkeztek.

3.2. Haditechnikai eszközök

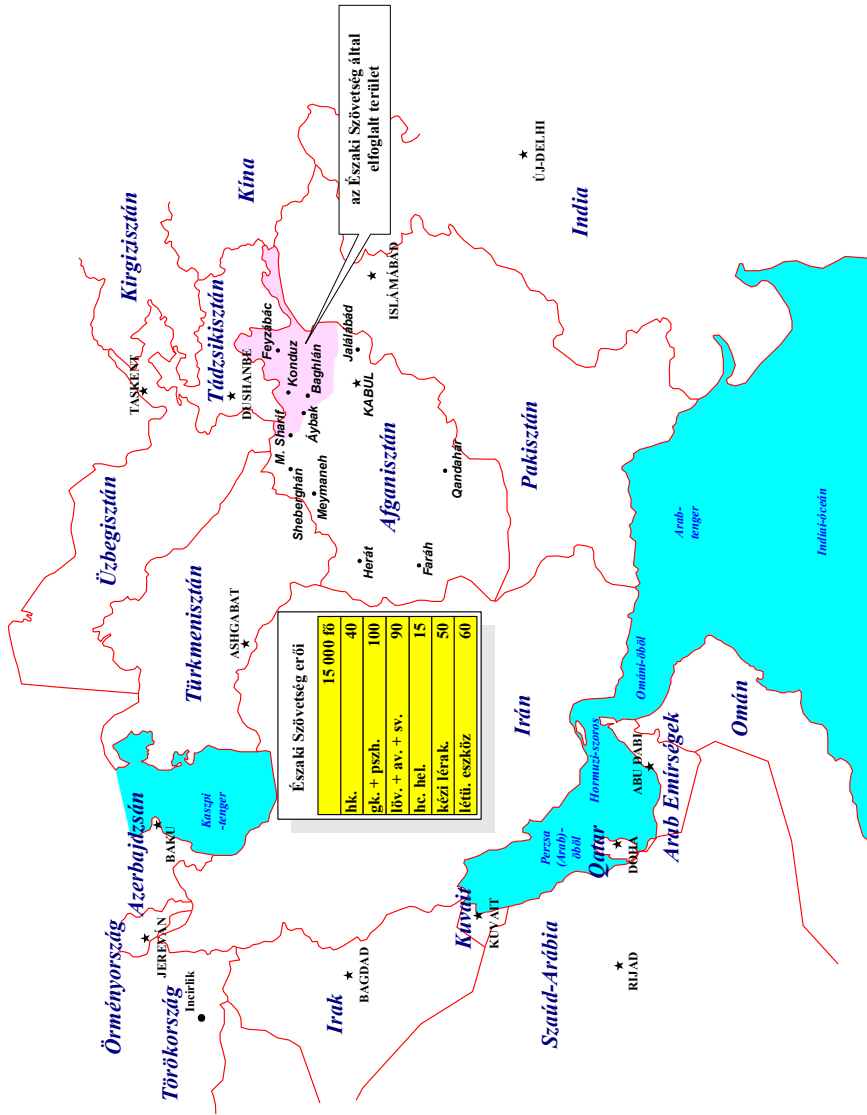
Az Északi Szövetségnek a szükségesnél kevesebb élőerő állt rendelkezésére, de ennél súlyosabb probléma volt a nehézfegyverzet hiánya. Bár június közepén Maszud Tádzsikisztánból 19 különböző harcjárművet – többségében T-55 és T-62 típusú harckocsikat – kapott, a tálibok továbbra is fegyverzeti fölényben voltak. Október elejére a tálibellenes erők 100 különböző harckocsival és páncélozott szállító harcjárművel rendelkeztek, amelyeket két dandárba szerveztek. A tüzer csapatok állományában csak néhány löveg és rakéta-sorozatvető volt. A legjelentősebb előrelépés ezen a területen az irányított – AT-5 Konkursz, Milan típusú – páncéltörő rakéták beszerzése volt, amelyekkel sikerült enyhíteni a tálibok páncélos fölényét. Az Északi Szövetség hadrendjében 10-20 db Mi-8 és Mi-17 típusú szállító-, valamint Mi-24 típusú harci helikoptert alkalmaztak, azok hadrafoghatóságának biztosítása azonban – ahogy a harcjárműveké és a tábori tüzereszközöké is – az állandósult lőszer-, alkatrész- és üzemanyaghiány miatt nehézségekbe ütközött.

Irán, Oroszország és Üzbegisztán egyaránt támogatta az Északi Szövetséget, azonban mindhárom ország igyekezett támogatását a szövetségben belül a számukra leginkább megfelelő csoportoknak biztosítani. Így Üzbegisztán elsősorban a Dosztum-féle üzbég szárnyat, Irán a vallási alapon is hozzá közelebb álló hazarákat, míg Oroszország Rabbani és Dosztum csoportját támogatta.

3.3. A pastu törzsek

A pastu törzsek – bár vallásilag egységesek – szintén megosztottak voltak. Két nagy törzsszövetségük, a durrani és a gilzai történelmi riválisok. Ennek oka elsősorban az egyes törzsek közötti gazdasági ellentétek (a durraniak zöme letelepedett, míg a gilzai törzsek főleg nomád állattartásból élnek). A pastuknál a törzsi hovatartozás dominál, amely gyakran erősebb az etnikai hovatartozás érzésénél is. A pastukat elsősorban Pakisztán támogatta.

Az ÉSz erői és az általuk ellenőrzött terület a hadművelet megkezdése előtt

4. A szövetséges erők tevékenységének főbb elemei és elgondolása

Az Egyesült Államok terrorizmus elleni műveletének katonai elemei

Az amerikai terrorellenes stratégia katonai eleme több összetevőből állt. Egyfelől támogatta a Talibán jelentős katonai erőt képviselő fegyveres ellenzékét, az Északi Szövetséget, másrészt destabilizálta a Talibán tömegbázisát és haderejét. A hadművelet fontos részét képezte a különleges alakulatok tevékenysége, amelyek igyekeztek Oszama bin Laden nyomára bukkanni Afganisztánban. A hadművelet további menetében a különleges rendeltetésű alakulatok kiemelt szerepet játszottak a légierő és haditengerészet támogatása mellett. Nagy létszámú nehézfegyverzetű szárazföldi csapatok alkalmazását nem találták szükségesnek.

A pszichológiai hadviselés erői és alkalmazásuk módszerei

Az amerikai vezetés minden eszközzel igyekezett „éket verni” a tálib rezsim és az afgán lakosság közé, hogy ezáltal is elősegítse a Talibán bukását. Az észak-karolinai Fort Bragg támaszpontból érkezett különleges pszichológiai hadviseléssel (PSYOPS) foglalkozó alakulat (4. Psychological Operations Group) és az őket kiszolgáló EC-130E „Commando Solo” repülőgépekkel felszerelt repülőcsoport (193rd Special Operations Wing) már a légi csapások előtt megkezdték tevékenységüket Pakisztánban és az Afganisztánnal határos szovjet utódállamokban. Repülőgépre telepített televízió- és rádióműsor szóró berendezésekkel, röplapkészítésre szolgáló mozgó – gépjárműre szerelt – nyomdákcal, röplapszóró berendezésekkel, hangszórókkal stb.) is rendelkeztek. A repülőgépekről egyszerűen kezelhető rádiókészülékeket dobtak le az afgán lakossághoz. A helyi viszonyokra való tekintettel az amerikaiak szöveges és rajzos röplapokon is tudatták a lakossággal, hogy a terrorizmust támogató tálib vezetéssel és nem az afgán néppel vagy az iszlám vallású emberekkel szemben viselnek háborút. Az amerikai vezetés pénzzel vagy a tálib rezsim bukása utáni afgán hatalomban való részvétel ígéretével igyekezett átállásra bírni egyes, a Talibánhoz eddig hű „hadurakat” és az általuk vezetett törzsi fegyveres csoportokat.

A szövetséges légierő alkalmazását befolyásoló tényezők

A helyi sajátosságok miatt a légierő tevékenysége – a „Desert Storm” (Sivatagi Vihar) és az „Allied Force” (Szövetséges Erő) hadművelettől eltérően – kisebb szerepet kapott. Afganisztán tálibok uralta részén kevés hadászati jelentőségű célpont (vezetési pont, hírközpont, logisztikai létesítmény stb.) volt található. Az ország infrastruktúrája az 1979 óta gyakorlatilag folyamatosan dúló háború következtében már amúgy is romokban hevert. A szeptember 11-e óta eltelt közel egy hónap során a tálib politikai és katonai vezetés rejtékhelyekre vonult, a tálib haderő alakulatait feltöltötték és szétbontakoztatták, a kiképző táborokat és fontosabb raktárakat kiürítették, a polgári lakosság feletti ellenőrzést megszigorították.

A tálib légvédelem csekély veszélyt jelentett a szövetséges repülőgépekre. A szövetségesek a néhány működőképes rádiólokátort, légvédelmi rakétakomplexumot és harci repülőgépet rövid időn belül megsemmisítették. Ezt követően az amerikai és brit repülőgépek – a légvédelmi géppuskák és gépágyúk, valamint kézi légvédelmi rakéták hatásos lőtávolságán kívül – gyakorlatilag zavartalanul tevékenykedhettek, éjszaka akár kis magasságban is.

4.1. A szövetséges csapásmérő erők összetétele

A válaszcsapás előkészítése

Az amerikai katonai vezetés a válaszcsapás kiváltására kijelölt csapatok zömét az Indiai-óceán északi térségében vonta össze. A főerőket az 5. és a 7. flotta egységei, a hadászati bombázó erők kijelölt kötelékei és a térségben állomásozó harcászati légierő képezte. Az 5. és 7. flotta csapásmérő erejét két-három repülőgép-hordozó, két-három támadó tengeralattjáró és négy-öt cirkáló alkotta. Folyamatosan jelentős csapásmérő képességgel rendelkeztek a Diego Garcia szigeten állomásozó hadászati bombázó repülőgépek, valamint a térség országaiban (elsősorban Törökországban és Szaúd-Arábiában) állomásozó harcászati légierő alakulatai is.

A terrorellenes katonai művelethez összevont amerikai haditengerészeti csoportosítás nagysága és elhelyezkedése (Földközi-tenger, Perzsa-öböl, Indiai-óceán) lehetővé tette az „erők alkalmazásának demonstrálása” elv érvényesítését is, azaz az erők a politikai nyomásgyakorlás eszközeként is szolgáltak.

Az afganisztáni célok megsemmisítése – tekintettel az ország méretére és földrajzi sajátosságaira – egy hagyományos katonai hadművelet keretében aránytalanul nagy erő- és eszközráfordítást igényelt volna. Ezért az Egyesült Államok Oszama bin Laden és az irányítása alatt álló 4-5 000 fegyveres felszámolását különlegesen felkészített csapatok alkalmazásával tervezte elérni.

Erre a feladatra a 82. légideszant és a 101. légimozgékony hadosztály, a „Delta Force” különlegesen felkészített erői, a 75. Ranger ezred, valamint a 3., 5. és 10. különleges hadviselési csoportokat jelölték ki. (Ezeket az erőket az amerikai katonai vezetés készenlétebe helyezte ugyan, de a főerők nem hagyták el az Egyesült Államok területét.) A különleges műveletre kijelölt erők feladataikat a légierővel és a manőverező robotrepülőgépekkel mért csapások fedezete alatt hajtották végre.

A csapásmérő csoportosítás erői

Bázisok	Erők és eszközök	
	Haditengerészet és légierő	Légimozgékony csapatok és tengerészgyalogság
Indiai-óceán	5., 7. amerikai flotta: 2-3 repülőgép-hordozó, 4-5 cirkáló, 5-6 romboló, 2-3 tengeralattjáró, 20 egyéb hajóegység	5. amerikai flotta: 2 000 tengerészgyalogos
Törökország (Incirlik légibázis)	F-15, F-16 többfeladatú harci és egyéb támogató repülőgépek	
Kuvait		kb. egy gépesített dandárnyi erő teljes felszereléssel
Szaúd- Arabia	különböző légibázisokon: F-15, F-16 többfeladatú harci és egyéb támogató repülőgépek	
Diego Garcia	B-1B és B-52 hadászati bombázó repülőgépek	
Oman		logisztikai bázisok, szárazföldi csapatok harceszközei
Amerikai Egyesült Államok		82. légideszant (Ft. Bragg) és 101. légimozgékony ho. (Ft. Campbell), „Delta Force” speciális műveleti egység, 75. Ranger ezred, 3., 5., 10. különleges hadviselési csoport (SFG)

NATO-erők (felkérés esetén)

Bázisok	Erők és eszközök	
	Haditengerészet és légierő	Légimozgékony csapatok és tengerészgyalogság
Egyesült Királyság	1 repülőgép-hordozó, 1 partraszállító hajó, 1 tengeralattjáró, 18 Tornado és 4 Jaguar repülőgép	
Franciaország	1 repülőgép-hordozó és kísérő egységek	

A csapásmérő erők legfontosabb pusztító eszközei

Repülőgép-hordozók:

- hajónként különböző típusú és rendeltetésű repülőgépek és helikopterek;
- 12-18 napos folyamatos intenzív légi tevékenységre elegendő repülőgép-üzemanyag.

Cirkálók, rombolók, tengeralattjárók:

- összesen 328-480 db Tomahawk manőverező robotrepülőgép (900-1 700 km hatótávolság, 454 kg-os robbanófej, 10 m-es találati pontosság).

B-52 Stratofortress hadászati bombázó repülőgép:

- 20 db AGM-86C manőverező robotrepülőgép (904 kg-os harci rész);
- vagy 24,5 t hagyományos bombateher.

B-1B Lancer hadászati bombázó repülőgép:

- 16 db AGM-129 manőverező robotrepülőgép (904 kg-os harci rész);
- vagy 16 db JDAM GPS-vezérlésű bomba;
- vagy 18 t hagyományos bombateher.

F-15E, F-16C, F/A-18 és Tornado harcászati vadászipülőgépek:

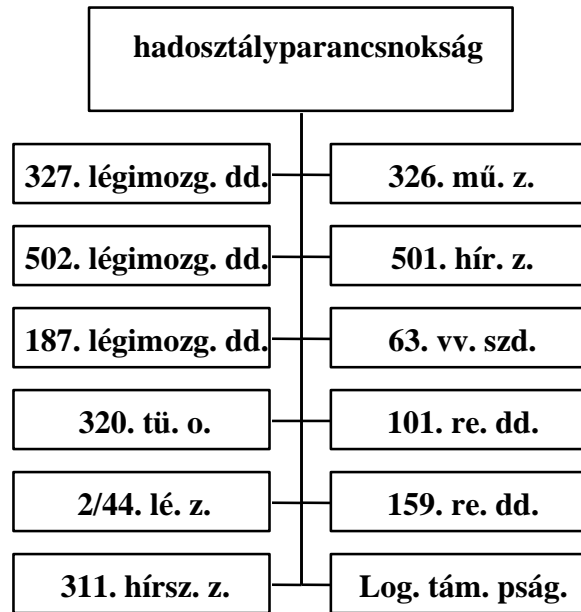
- egyenként 7-11 t fegyverzet (lézervezélésű és hagyományos bombák, irányított és nem irányított rakétafegyverek).

A repülőgépek légi utántöltése biztosítva volt.

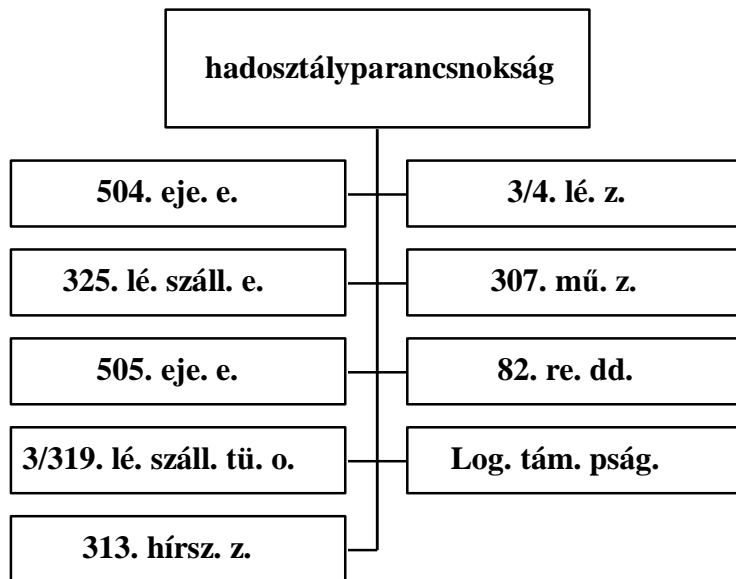
A 82. légideszant és a 101. légimozgékony hadosztály

A hadosztályok könnyűfegyverzetű, gyorsreagálású magasabbegységek. A 82. légideszant hadosztály kijuttatása a hadműveleti területre ejtőernyős kirakással, a 101. légimozgékony hadosztályé helikopterekkel történik. Mindkét hadosztály kilenc könnyűgyalogos zászlóaljából, valamint harctámogató és -biztosító alegységekből áll. A hadosztályok három-három szervezetszerű ezred- és dandártörzsenek nincsenek állandó alárendelt alakulatai, azokat a feladat függvényében a hadosztályparancsnokság rendeli alájuk. A 82. légideszant és a 101. légimozgékony hadosztály fő fegyverzetét különböző típusú automata löfegyverek (M-16A2 gépkarabélyok, könnyű /M-60/ és nehéz /M2/ géppuskák, Mk-19 típusú 40 mm-es automata gránátvetők), 81 mm-es aknavetők, Dragon és TOW páncéltörő rakéták, 105 és 155 mm űrméretű vontatott tüzérségi lövegek alkotják. A két hadosztály nagyszámú könnyű terepjáró tehergépjárművel, a 101. hadosztály UH-60 szállító és AH-64 harci helikopterrel rendelkezik. A hadosztályok minden járműve és harceszköze légi úton szállítható. (Egyik magasabbegységénél sincs rendszeresítve páncélozott szállító harcjármű.)

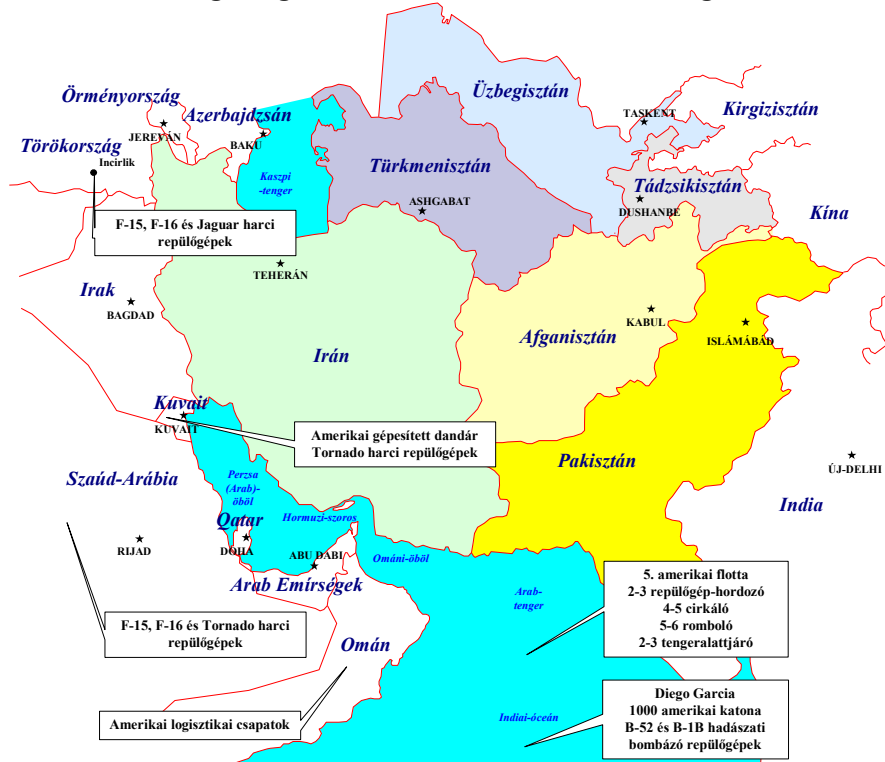
A 101. légimozgékony hadosztály szervezeti felépítése

A 82. légideszant hadosztály szervezeti felépítése

A válságtérsgben állomásozó amerikai és szövetséges erők

A különleges erők tevékenysége

Afganisztán területén már a hadműveletek megkezdése előtt tevékenykedtek amerikai (Ranger és „zöldsapkás” alakulatok, valamint a Delta Force műveleti csoportjai) és brit (Különleges Légi Szolgálat – SAS) különleges rendeltetésű csoportok, amelyekhez a légi csapás-sorozat megkezdése előtt francia különleges alakulatok is csatlakoztak. Később német és kanadai különleges erők is bekapcsolódtak a műveletekbe. Ezek ereje nem haladta meg a néhány száz főt, és jellemzően 4-8 fős csoportokban hajtották végre feladataikat az ellenség mélységében.

A különleges erők tevékenysége – amellet, hogy folytatták a légierő harci repülőgépeinek számára a célok megjelölését – elsősorban az al-Kaida terrororganizáció felszámolására és Oszama bin Laden elfogására vagy megsemmisítésére irányult. A terroristavezér tartózkodási helyének felderítése rendkívül nehéz feladat volt. Oszama bin Laden Afganisztánban kizárólag futárok segítségével irányította terrororganizációját, elektronikus hírközlő eszközt nem használt, ezért rádiófelderítő eszközökkel nem lehetett bemérni. A légi felderítés szintén nehézségekbe ütközött, mivel Afganisztán nagyrészt hegyvidéki területe és számos barlangja révén bővelkedik természetes rejtékhelyekben. A különleges

alakulatok egyedül nem voltak képesek Oszama bin Laden tartózkodási helyének felkutatására. Az Afganisztánban tevékenykedő különleges rendeltetésű csoportok hatékonyságát a megfelelő helyismeret hiánya akadályozta ugyan, de a helyi vezetők „toborzásával” ezt a problémát le tudták küzdeni.

Mivel a terroristavezért körülbelül négyszáz fős testőrség védelmezte, elfogásában fontos szerepet szántak a légi úton szállítható amerikai könnyű gyalogos és brit gurka alakulatoknak is. Ezek az erők a hadművelet későbbi szakaszában – az Északi Szövetség csapataival együttműködve – részt vettek a tálib rezsim megdöntésében is. Hadműveleteik kiindulópontjaként szolgáló logisztikai bázisokat létesítettek a szomszédos országokban (Tádzsikisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán), később az Északi Szövetség által ellenőrzött, majd a tálibok által uralt területeken is.

A tálib haderő elleni szárazföldi hadművelet – és az ezzel járó jelentős veszteségek – az Északi Szövetségre hárult. Az Északi Szövetség csapatainak rövidtávú feladata támadó harctevékenységgel a tálib haderő minél nagyobb hányadának lekötése, ezáltal az amerikai, brit és francia (valamint később várhatóan más országok által felajánlott) különleges erők sikeres tevékenységének elősegítése volt. Távolsági feladatát az képezte, hogy – kihasználva a szövetséges légicsapások eredményeit – először az Észak-Afganisztánban található, tadzsik és üzbég többségű, fontosabb városok (Kabul, Mazari Sharif, Talikan, Kunduz, Dzsalálábád és Bagram) elfoglalásával növelje hadműveleti manőverezési lehetőségeit, majd a támadást déli és keleti irányba kiterjesztve fokozatosan megtörje a tálibok katonai erejét. Az Egyesült Államok vezette terrorellenes koalíció a tálibellenes erők hadműveleteit elsősorban hírszerzési adatokkal, logisztikai (fegyver-, lőszer-, üzemanyag- és élelmiszerszállításokkal) és egészségügyi támogatással, esetenként pedig légicsapásokkal segítette.

5. A hadműveletek megkezdése Afganisztánban

5.1. A szövetséges légi támadó hadművelet az afganisztáni tálib és al-Kaida erők ellen

Az afganisztáni célok elleni hadművelet a terrorizmus elleni „Enduring Freedom” („Tartós Szabadság”) globális művelet részeként kezdődött meg.

2001. október 7-én az amerikai és brit csapásmérő erők kijelölt erői több hullámban légicsapásokat hajtottak végre afganisztáni célpontok ellen.

Az első légicsapás keretében támadták az afgán repülőtereken levő harci repülőgépeket, a légvédelmi rendszer rádiólokátorait és légvédelmi rakétakomplexumait, a kulcsfontosságú vezetési pontokat és az energetikai központokat.

Egyidejűleg támadást intéztek az al-Kaida terrorszervezet legfontosabb terrorista kiképző bázisai ellen. Egy kijelölt kötelék csapást mért a két politikai vezető – Omar molla és Oszama bin Laden – kandahári feltételezett tartózkodási helyére is.

Az első légicsapás körzetei

Kabul: repülőtér objektumai, a védelmi minisztérium épülete, energetikai központok;

Kandahár: repülőtér, katonai vezetési pont;

Dzsalálábád: repülőtér;

Herát: repülőtér;

Mazari-Sarif: kiképzőbázis.

Az első légicsapásban részt vevő erők

Hadászati bombázó repülőgépek – 15 darab B-1, B-52 és B-2 típusú repülőgép;

Haditengerészeti légierő: 25 db csapásmérő repülőgép (F/A-18);

Haditengerészet: amerikai felszíni hadihajók és brit csapásmérő tengeralattjáró, amelyekről 50 db manőverező robotrepülőgépet indítottak.¹

A légi támadó hadművelet feladatai:

- a teljes légtérelőzítés biztosítása és fenntartása közepes magasságig (5 000 méter);
- a tálib vezetési rendszer megbontása;
- az afgán fegyveres erők képességeinek korlátozása;
- az al-Kaida afganisztáni infrastruktúrájának pusztítása;
- az ÉSz támadó harctevékenységének légi támogatása.

A légicsapások járulékos katonai tevékenységeként megjelent a humanitárius katasztrófa helyzet elhárításában való részvétel is. Az első nap amerikai repülőgépek 37 500 élelmiszercsomagot dobtak le Afganisztán felett.

A szövetséges erők további tevékenysége:

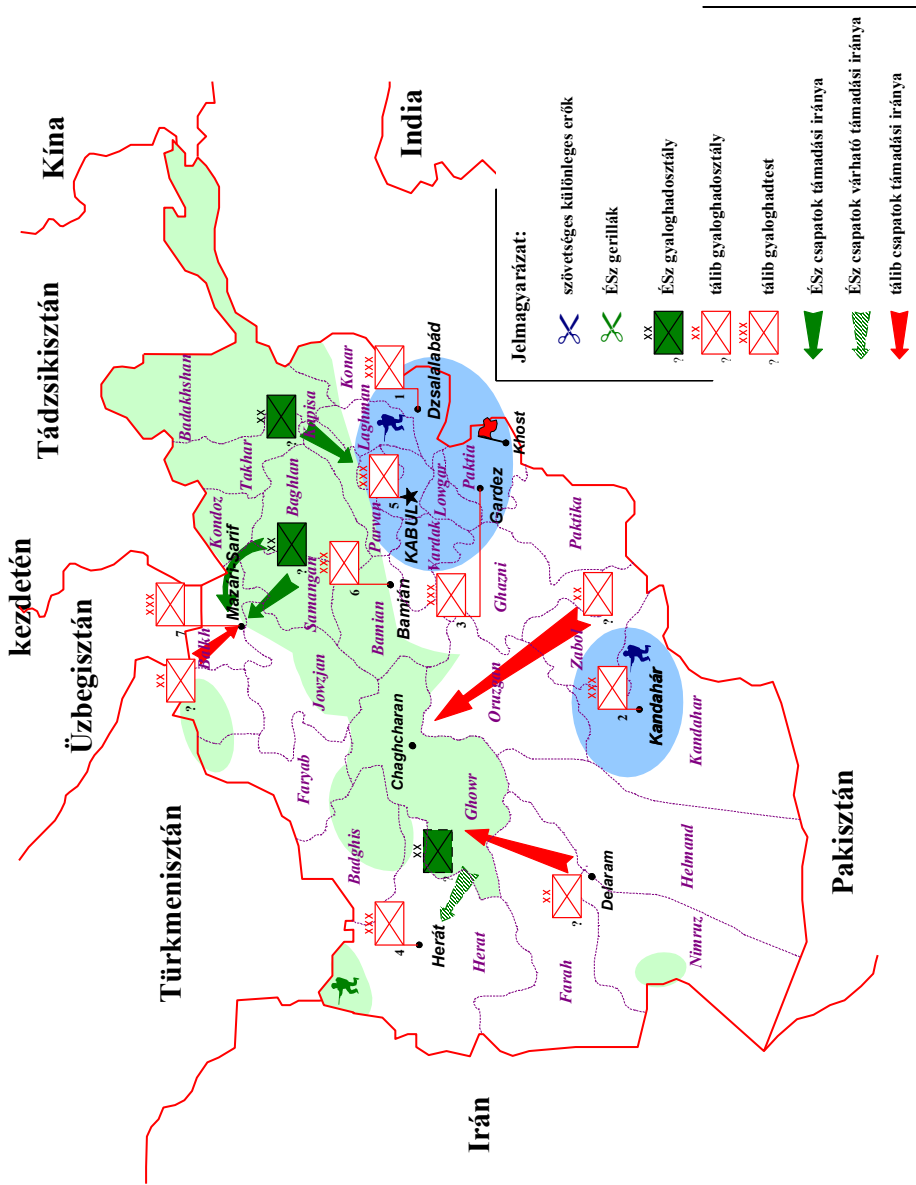
- a csapások eredményeinek felmérése;
- az újabb légicsapások objektumainak pontosítása;
- újabb légicsapások végrehajtása;
- az Északi Szövetség hadműveletéhez szükséges további támogatás biztosítása;
- humanitárius művelet megkezdése.

¹ MTI, 2001. október 7.

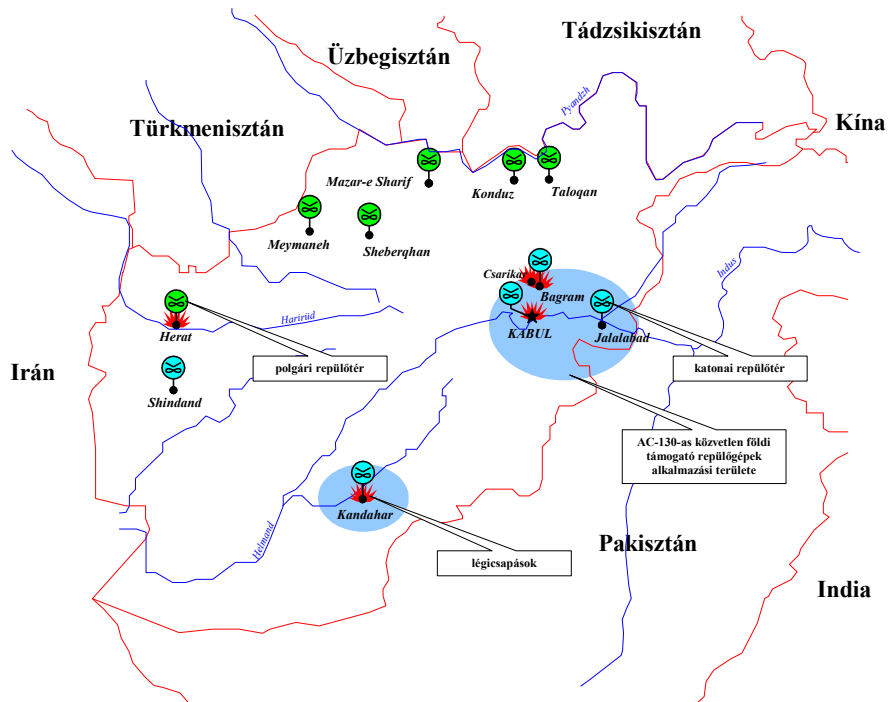
A különleges erők feladatai:

- a különleges erők műveleteinek légi előkészítése (alkalmazási körzetek légi elszigetelése);
- kulcsfontosságú tereppontok és terepszakaszok birtokbavétele;
- előretolt bázisok kialakítása;
- a működési területek kiszélesítése;
- a különleges akciók végrehajtása;
- az Északi Szövetség tevékenységének földi támogatása.

A tálib, Északi Szövetség és a szövetséges csapatok tevékenysége Afganisztánban a hadműveletek kezdetén

A szövetséges légerő célpontjai az afganisztáni hadművelet első szakaszában

A hadműveletek végrehajtása és szakaszai

Első szakasz (2001. október 7-november 7.):

- tömeges légicsapások végrehajtása terrorista célpontok ellen;
- az Északi Szövetség katonai képességeinek fokozása, szárazföldi támadó hadműveletének megindítása;
- a szövetséges erők különleges rendeltetésű erői tevékenységének megkezdése.

Második szakasz (2001. november 7-november 30.):

- az Északi Szövetség hadműveleteinek légi támogatása;
- a pastu törzsek szembefordítása a tálibokkal;
- különleges művelet keretében az azonosított személyek, csoportok semlegesítése és felszámolása.

Harmadik szakasz (2001. november 30-december 22.):

- a megmaradt tálib és al-Kaida csoportok megsemmisítése a Tora Bora hegyvidéken és Kandahár körzetében;
- erőfeszítések Omar molla és Oszama bin Laden elfogására;
- az afganisztáni ideiglenes hatalom konszolidációs erőfeszítéseinek támogatása fegyveres erővel.

Negyedik szakasz (2001. december 22-től):

- a nemzetközi biztonsági erő alkalmazásának előkészítése és végrehajtása;
- a szétszórt terrorista csoportok felszámolásának folytatása.

5.2. Első szakasz

2001. október 7-én az Egyesült Államok válságtértségben összpontosult csapásmérő erői megkezdték az afganisztáni célpontok elleni légicsapásokat, amelyek jelentősen javították az Északi Szövetség hadműveleti lehetőségeit. A tálib erők csoportosításai között – a szövetséges légierő hatásos tevékenysége következtében – az együttműködés megszűnt.

A tálib erők a Kunduz, Mazari-Sarif, Herát vonalon védelemre rendezkedtek be. A védelem főerőkifejtését négy ún. gyaloghadtesttel és egy páncélos dandárral (1., 3., 6., 7. gyaloghadtest, 4. páncélos dandár) Mazari-Sarif, Kunduz és Kabul megtartására összpontosították.

Az Északi Szövetség – okulva a hadműveletek kezdeti kudarcán – mozgósította tartalék erőit, a beérkezett nagy számú orosz haditechnikai eszközzel növelte csapatai képességét. A védelmi harcokban jártas kötelékeket, valamint a mozgósított állományt a támadó tevékenységre rövid idő alatt felkészítették.

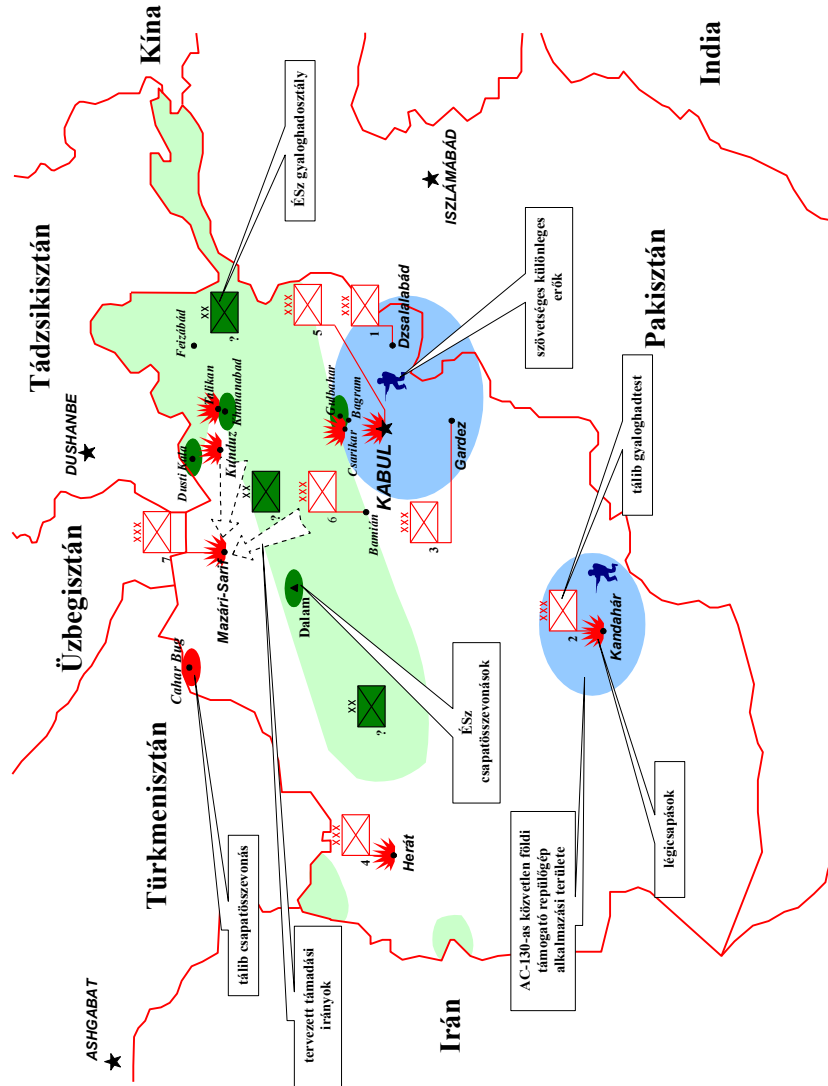
Megszervezték a különböző törzsi irányítás alatt tevékenykedő fegyveres csoportok közötti együttműködést. Amerikai segítséggel kidolgozták a támadó hadművelet tervét.

Az Egyesült Államok tanácsadókat, kiképzőket és különleges feladatokra felkészített csoportokat telepített az Északi Szövetség által ellenőrzött területekre, valamint a pastu törzsekhez. A fokozódó intenzitású és egyre pontosabban végrehajtott szövetséges légicsapások az erő-eszköz arányt fokozatosan az Északi Szövetség javára fordították.

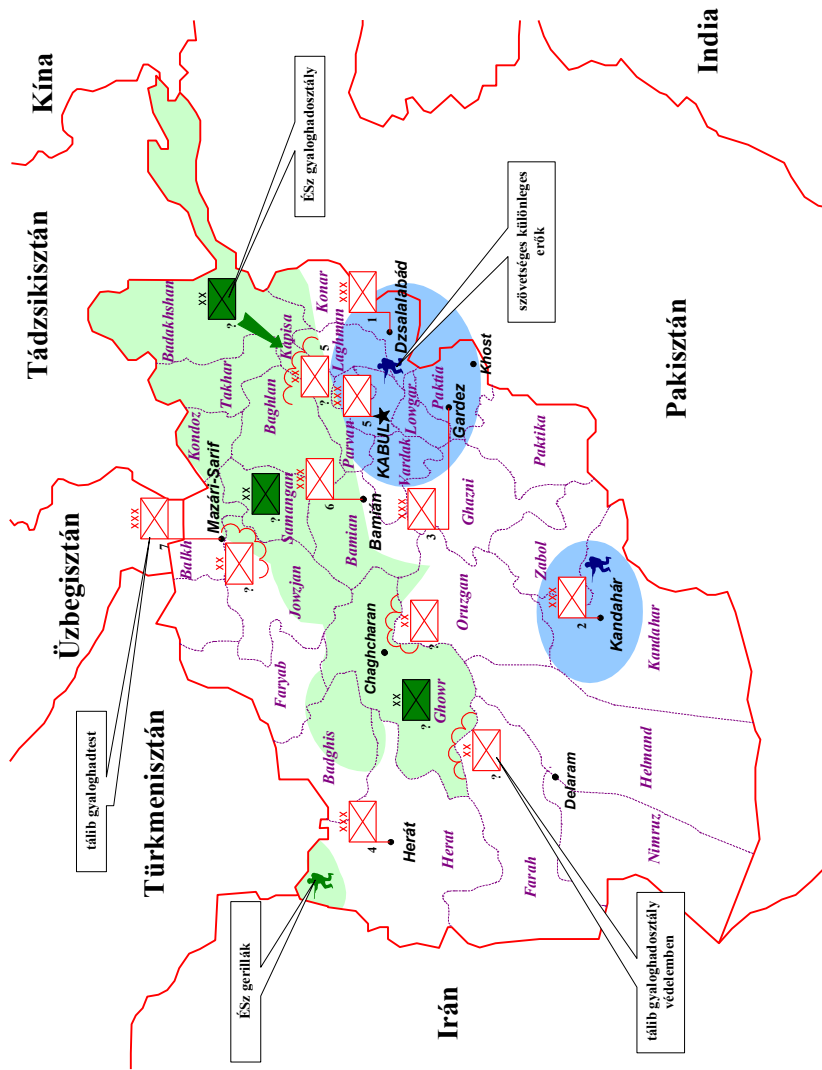
A vezetés hatékonyságának fokozása következtében javult a csapatok teljesítménye, amelynek eredményeként a hadműveletek során fontos terepszakaszok és települések kerültek az Északi Szövetség ellenőrzése alá (Mazari-Sarif, Kesende, Bagram, Herát, Kunduz és Talikán városokba vezető utak és az azok mentén található kisebb települések). Ezáltal sikerült megakadályozni a tálib tartalékok átcsoportosítását a veszélyeztetett körzetekbe.

Az Északi Szövetség kulcsfontosságú települések, terepszakaszok birtokbavételével magához ragadta és a hadművelet további menetében meg is tartotta a kezdeményezést.

A szemben álló felek helyzete és tevékenysége a hadművelet első szakaszában

A szemben álló felek helyzete a hadművelet első szakaszában

5.3. Második szakasz

Dosztum tábornok többségében üzbég harcosokból álló csapatai Mazari-Sarif lakosságának támogatásával egy napi heves harc után november 8-án áttörték a tálib erők védelmét. Dosztum csapatai előbb elfoglalták a repülőteret, majd november 9-én ellenőrzésük alá vonták a várost is. A tálibok súlyos vereséget szenvedtek, megmaradt erőiket – utóvédharcok közepette – Puli-Humri (Baglán D 50 km), valamint Kabul és Herát irányokba vonták ki. A sikert továbbfejlesztve Dosztum csapatai november 11-én befejezték Balkh, Szamangán és Jozjan tartományok birtokbavételét. Ezzel egy időben kikülönített harccsoportok megkezdték az előrenyomulást Fariab tartomány székhelye, Meimán város és Kabul irányába.

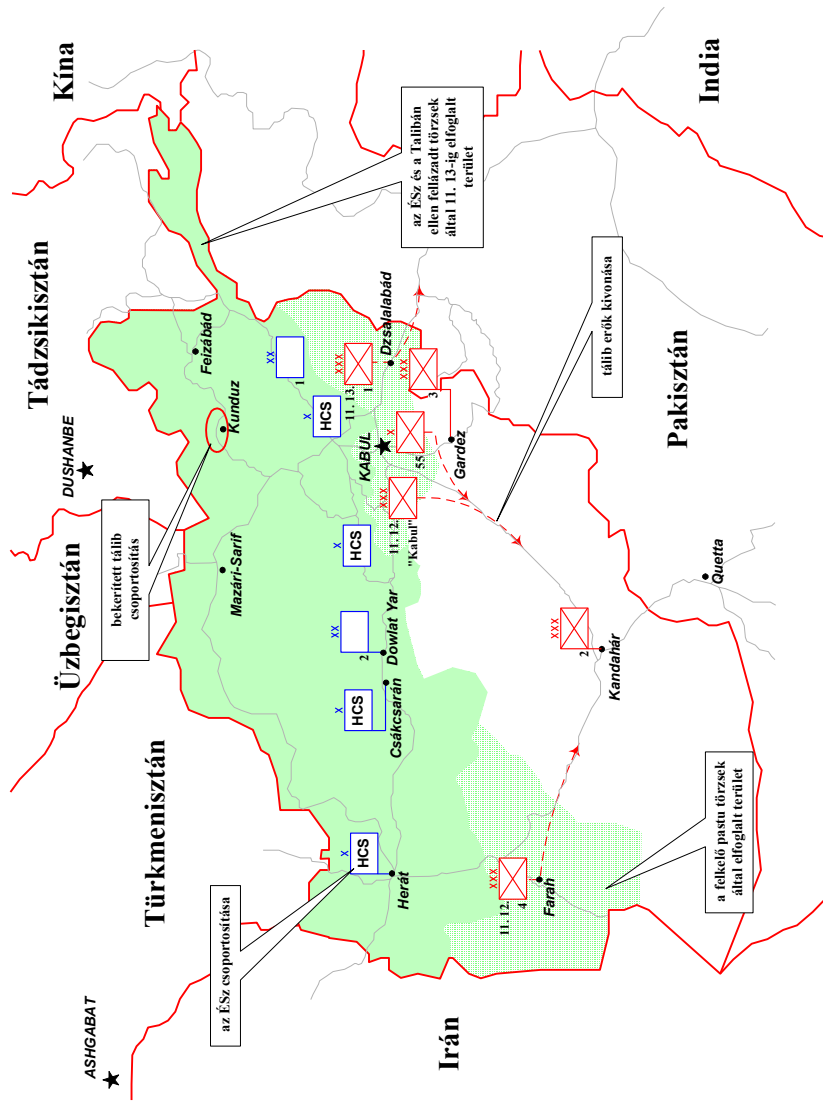
A nyugati irányba támadó üzbég, tádzsik és hazara nemzetiségű csapatok felvették a kapcsolatot az Ismail Khan vezette hazara törzshöz tartozó fegyveres csoportokkal, akik birtokba vették Badghis tartományt. A két csoportosítás további feladatát az ország nyugati részén fekvő Herát tartomány elfoglalása képezte, amelyet november 12-én teljesítettek.

A Mazari-Sarif elleni támadással egy időben az Északi Szövetség – Karim Halili vezette hazara nemzetiségű – csapatai Takhar és Kunduz tartományokban támadták a visszamaradt tálib erőket. A kulcsfontosságú Mazari-Sarif elfoglalását követően az Északi Szövetség egyik déli irányba támadó harccsoportja november 12-én elfoglalta a Kabul birtokbavételéhez kulcsfontosságú Puli-Humri várost. Az Északi Szövetség egyúttal hatalmába kerítette a Kabultól keletre található Kapisza tartományt.

Egy másik harccsoport Mohamed Atta vezetésével Bamiján és Baglán tartományokban folytatott sikeres hadműveleteket. Atta csapatai rövid harc után elfoglalták Bamiján tartomány azonos nevű székhelyét. Ezt követően felkészültek a Kabul elleni támadásra, amelynek végrehajtásával Abdul Malik tábornokot bízták meg.

Az amerikai légi erő támogatásával az Északi Szövetség erői – leküzdve a tálibok ellenállását – november 13-án elfoglalták a fővárost. A tálibok Logar és Maydan tartományok feladását követően Kandahár irányába vonultak vissza.

A szemben álló felek helyzete és tevékenysége a hadművelet második szakaszában

A Kabul elleni támadással egy időben az Északi Szövetség kisebb erői támadták Dzsalamábad városát is, amely rövid idő alatt – a helyi lakosság közreműködésével – birtokukba került. A tálib hadvezetés a pakisztáni határ irányába vonta ki megmaradt erőit.

Az Északi Szövetség támadó hadműveletei az ország jól azonosítható etnikai határai mentén befejeződtek, miközben a tálibok ellen lázadó pastu törzsek az ország déli tartományait megtisztították a szélsőséges fegyveresektől, és bekerítették Kandahár városát, a tálibok szellemi központját.

5.4. Harmadik szakasz

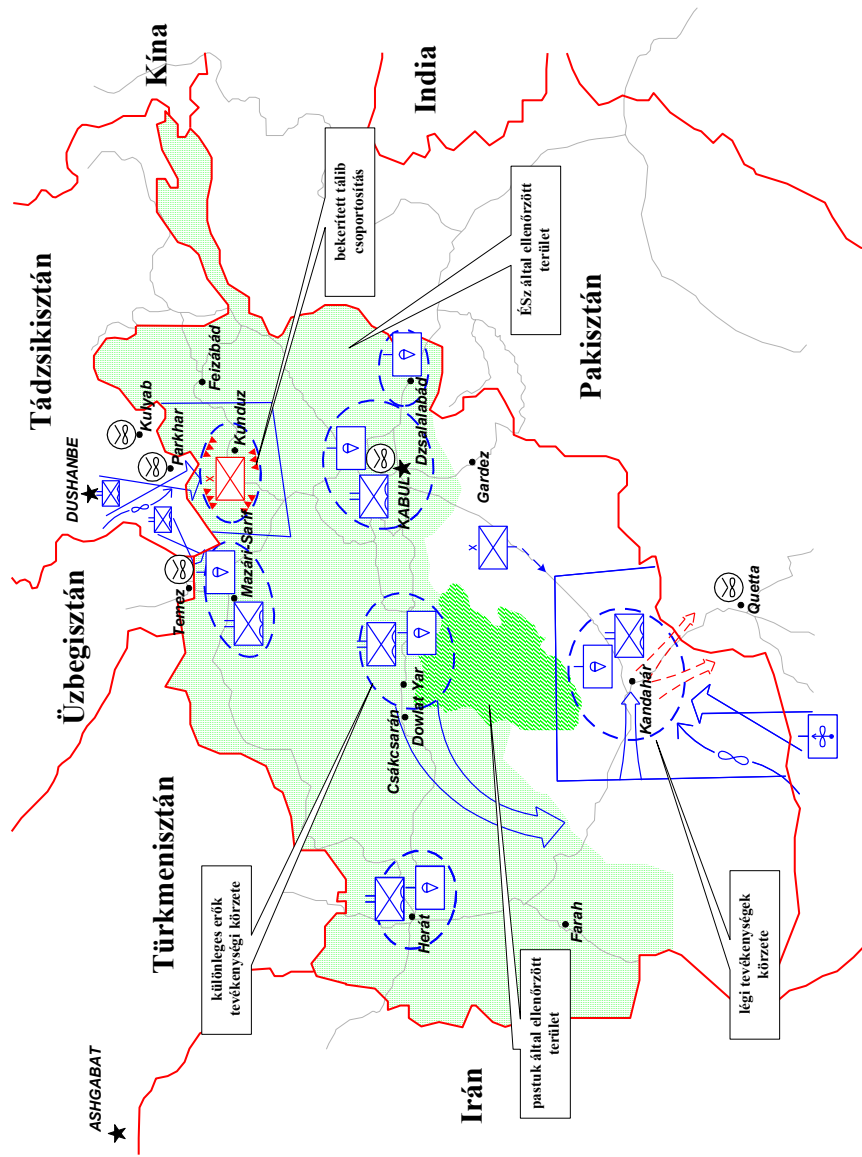
Az Északi Szövetség és a pastu fegyveresek, valamint a szétszórt al-Kaida fegyveres csoportok között november 30-án Kelet-Afganisztán (Sahvali Kot /Kandahár É 30 km/, valamint a Tora Bora hegységben /Dzsalamábad D/) térségében heves harcok bontakoztak ki, amelybe hatékonyan beavatkozott az amerikai légierő is.

A Tora Bora-hegységben ellenálló terroristák felszámolásában már részt vett az amerikai különleges erők 60 fős csoportja is. Ez jelentős részben hozzájárult ahhoz, hogy a támadók kiszorították a Tora Bora hegység barlangjaiból az ott megbúvó szélsőséges fegyvereseket.

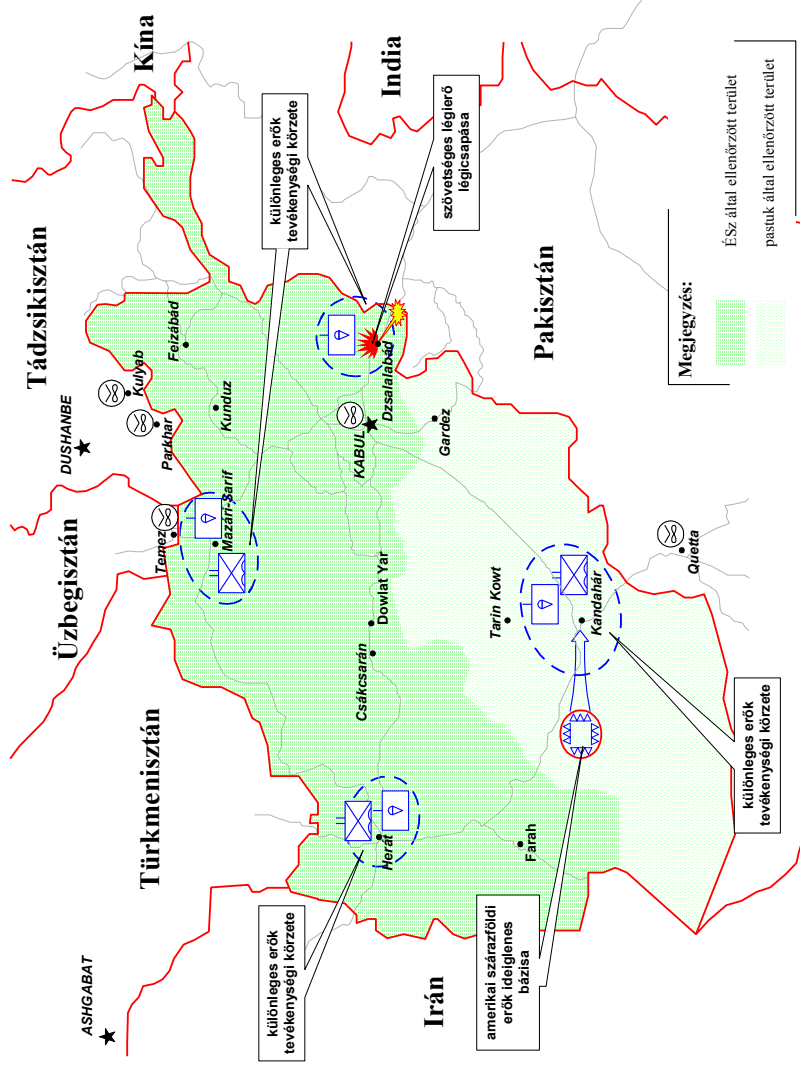
Ezzel egy időben a pastuk összehangolt támadást indítottak Kandahár birtokba vétele érdekében, amelyet rövid idő alatt Hamid Karzai fegyveresei foglaltak el. Kandahár elfoglalásával lényegében összeomlott a Talibán rendszer.

Omar molla és Oszama bin Laden, a Talibán, illetve az al-Kaida terrorszervezet legfőbb vezetői kíséretükkel együtt elhagyták a hadműveleti területet, hollétük ismeretlen, kikerültek az őket üldöző ellenzéki és szövetséges erők látóköréből. A felkutatásukra tett erőfeszítések egyelőre még nem jártak eredménnyel.

A szemben álló felek helyzete és tevékenysége a hadművelet harmadik szakaszának kezdetén

A szemben álló felek helyzete és tevékenysége a hadművelet harmadik szakaszában

A tálib rezsim az Északi Szövetség és a szövetségi légicsapások sikerei nyomán összeomlott. A tálibok ellenőrzése alatt álló terület gyorsan zsugorodott. Az Északi Szövetség sikerei hatására több településen – pastu területeken is – népfelkelés, illetve törzsi felkelés tört ki a helyi tálib hatalom ellen, gyorsítva az Északi Szövetség csapatainak előrenyomulását. A tálib vezetők közül sokan külföldre – főleg Pakisztánba – menekültek. A tálib haderő súlyos veszteségeket szenvedett, a csapatok zöme demoralizálódott, soraikban tömegessé vált a dezertálás. Legnagyobb harcértékű alakulataik északon vereséget szenvedtek, maradványaik – több ezer fő elszigetelt ellenállási góccokban néhány napig – még folytatták harcukat az Északi Szövetség csapataival szemben.

A tálib rezsim mozgásterére az alábbi okok miatt korlátozódott:

1. Minden megmaradt erejüket Kandahár és környezete (az ország délkeleti része, szinte kizárólag pastuk által lakott terület) megtartására összpontosították. Arra számítottak, hogy az Északi Szövetség és a pastu lakosság között kiéleződnek a nemzetiségi ellentétek, és ezt kihasználva visszaszerezhetik az elpártolt pastu törzsek támogatását, majd később erre építve, újjászervezett fegyveres erők visszafoglalhatják az elvesztett területeket.
2. Aktív gerillahadviselés folytatását tervezték. Ez az elgondolásuk a megmaradt erők és eszközök megóvása szempontjából kedvezőbb lehetőséget nyújtott volna számukra, azonban azt is jelentette, hogy egyúttal minden politikai hatalomban való részvételükről lemondtak. A kialakult belpolitikai helyzet nem kedvezett ennek a megoldásnak, mivel a tálibok népszerűsége a mélypontra került, még a korábban tömegbázisukat képező pastu lakosság szimpátiáját is elvesztették.

5.5. Negyedik szakasz

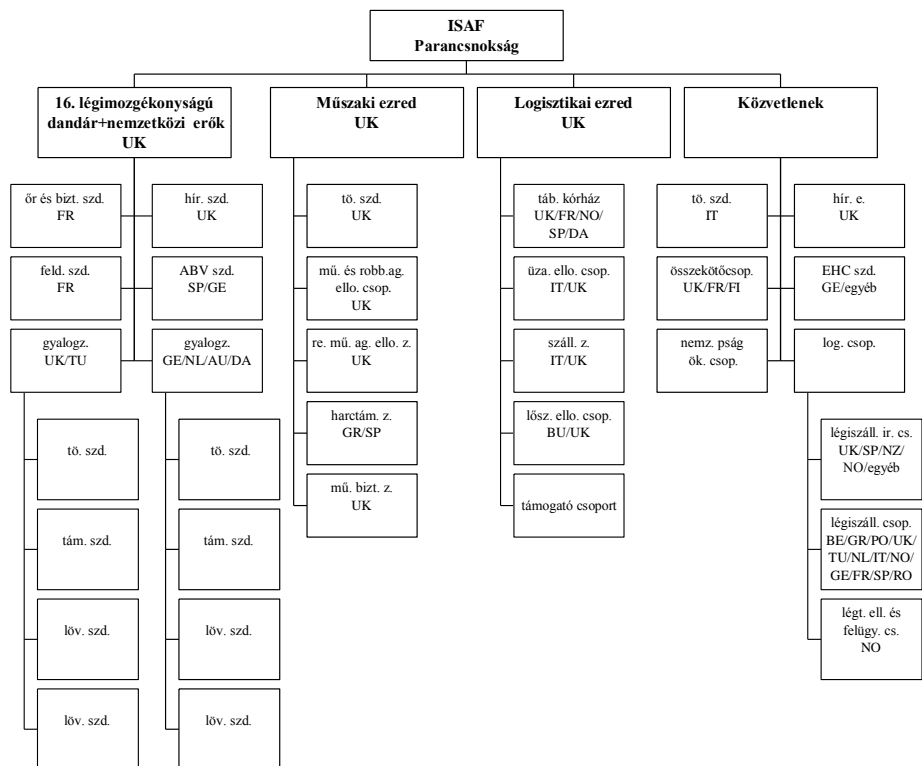
Az amerikai és a brit légicsapások, valamint az Északi Szövetség támadó hadműveletének sikerei megteremtették a politikai rendezés feltételeit. A Bonn melletti petersbergi kastélyban összeült afgán rendezési konferencián a résztvevők megállapodtak a nemzetközi békefenntartó erők behívásáról. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa december 20-án 1386. számú határozatában jóváhagyta az átmeneti afgán kormányzatról létrejött megállapodást és a nemzetközi békefenntartó erők telepítésére vonatkozó javaslatot.

A Nemzetközi Biztonság-támogató Erő („International Security Assistance Force” – ISAF) vezetését Nagy-Britannia vállalta magára. Az ISAF elsősorban szárazföldi erőkből áll, amelyeket minimális légi szállító kapacitással erősítenek meg, létszámát 4 500-5 000 főben határozták meg. Működési körzete Kabul és környezete. Feladata az átmeneti afgán kormány tevékenységének segítése, valamint a különböző afgán fegyveres csoportokból felállítandó afgán fegyveres erők megalakításának és kiképzésének támogatása.

2002. január 1-jéig Kabulban felállították az ISAF parancsnokságát és megkezdődött az erők telepítése is. A tervek szerint a nemzetközi erők a bagrami (Kabul É 50 km) és a kabuli repülőtéren, illetve a Kabul-Bagram és a Kabul-Dzsalalabád út mentén teljesítenek szolgálatot, ennek keretében az afgán katonákkal közös járőrtevékenységet is folytatnak Kabulban. Az Északi Szövetség fő erői elhagyták a fővárost, de egyes csapatrészei Kabul környékén maradtak. A fővárosban az ISAF és az afgán rendőrség vette át a rendfenntartási feladatokat.

Az ISAF felállításával és tevékenységének megkezdésével párhuzamosan az Egyesült Államok és szövetségesei folytatták hadműveletüket, amelynek célja az al-Kaida és a tálib erők megmaradt erőinek teljes felszámolása.

A nemzetközi erők szervezeti felépítése

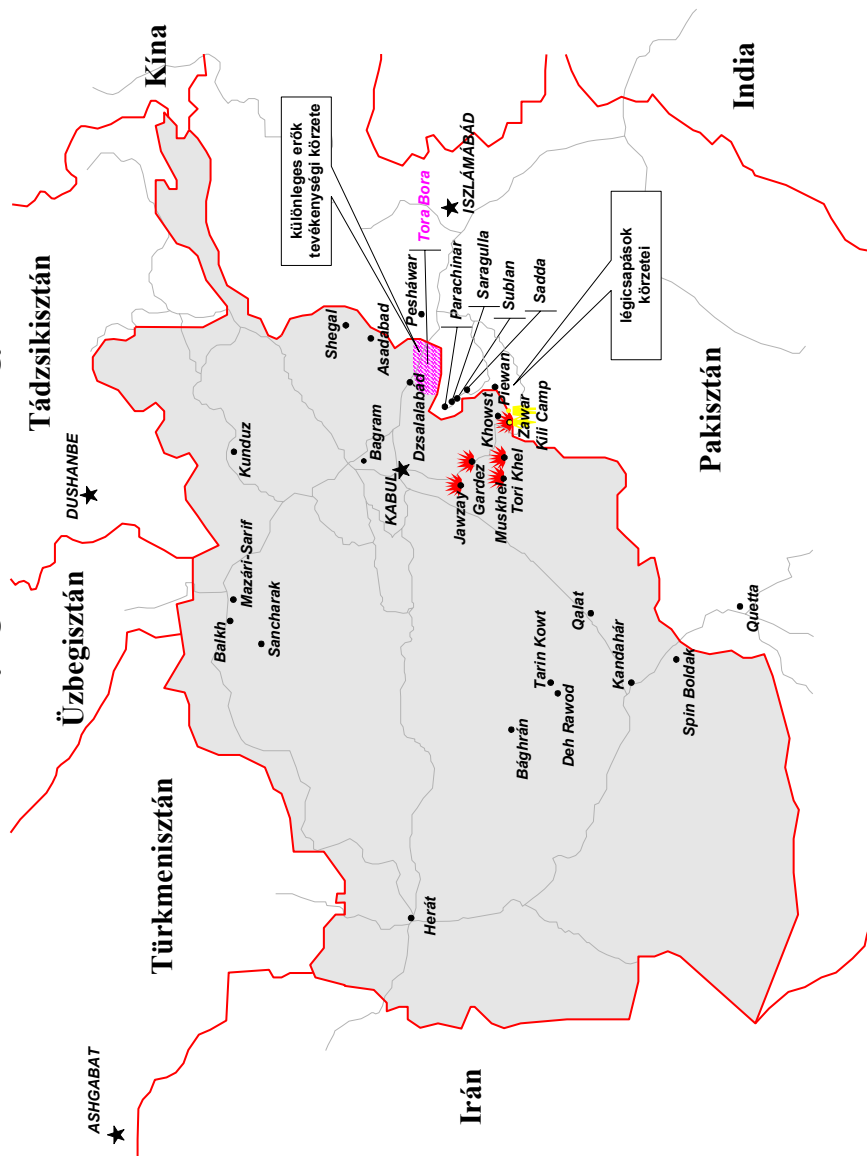

**Az afganisztáni békefenntartó művelethez (ISAF)
felajánlást tett országok erői**

A felajánló országok kontingensének létszámadatai				
Fsz.	Ország	Szervezet	Létszám	
			Felajánlott	Elfogadott
1.	Anglia	eje., klgs.	1 500	1 500
2.	Franciaország	klgs., eje.	800	500
3.	Németország	klgs., eü.,vv.	800	500
4.	Olaszország	he.vad, spec., műsz.	300	300
5.	Spanyolország	spec., he.vad.	700	200*
6.	Kanada		400	
7.	Norvégia	spec., he.vad.	150	150
8.	Csehország	spec., eü., vv.	200	200*
9.	Lengyelország	spec., vv., műsz.	150	150*
10.	Hollandia	spec., gyal.	150	150
11.	Törökország	spec., eje., he.vad.	500	250
12.	Dánia			
13.	Belgium	gyal, spec.	50	50
14.	Görögország	eü., műsz.	50	30
15.	Magyarország	eü.	40	
16.	Portugália	spec., gyal.	50	20
18.	Ausztria	he.vad. aeg.	60	40
19.	Svédország	gyal., spec.	40	40
20.	Finnország	gyal., eü.	40	40
21.	Románia	spec., eü.	70	20
22.	Ausztrália		250	
23.	Új-Zéland	spec., gyal.	150	30
24.	Indonézia		300	
25.	Malajzia		100	
26.	Jordánia		300	300*
27.	Argentína		600	
	Mindösszesen		7 750	4 470

*- Nem megerősített információ

A szemben álló felek tevékenysége a hadművelet negyedik szakaszában

6. Összegzés

Biztonságpolitikai következtetések:

- a terrorizmus elleni küzdelem először öltött globális méreteket;
- a terrorizmus elleni küzdelem egyszerre több síkon zajlik (politikai, külpolitikai, hírszerzői, pénzügyi-gazdasági, rendőri és katonai), a katonai erő alkalmazása csak bizonyos esetekben kerül előtérbe. Ilyen lehet a terrorizmust támogató országokkal szembeni fellépés, amennyiben a nyomásgyakorlás más eszközei nem vezetnek eredményre;
- a siker érdekében rendkívüli fontosságot kapott a nemzetközi szervezetek, valamint kulcsfontosságú országok támogatásának megszerzése és a koalíció létrehozása.

Az afganisztáni terrorszervezetek ellen folytatott hadművelet jellemzői

A tálibok és az al-Kaida tevékenysége:

- Fő szervezeti egységüket a gyalogdandár képezte, amelyben többnyire kézifegyverekkel felszerelt alegységek harcoltak. A dandárok rendelkeztek nehézfegyverzettel, de azokat szakszerűen kezelni képes személyzettel nem. Részükről nehézfegyverek nagy mennyiségű alkalmazására nem került sor;
- A tálibok és az al-Kaida fegyveresei csak részben képeztek katonai értelemben szervezett erőt. Összetételük (szervezeti felépítésük és fegyverzetük) nem volt egységes. Vezetésük – összeköttetést biztosító eszközök hiányában – decentralizált volt;
- A decentralizált vezetés következtében az egymástól elszigetelt egységek az együttműködési követelményeket sem tudták teljesíteni;
- Harctevékenységük többnyire védelmi jellegű volt, amelyet a megerősített települések körzetében folytattak, a korábbi hadműveletek során a gerillaharcban szerzett tapasztalataikat csak korlátozottan hasznosították.

Az Északi Szövetség csapatainak tevékenysége:

- Az Északi Szövetség részben kiképzett csapatait az amerikai légierő csapásainak eredményeit kihasználva alkalmazta. Légi támogatás hiányában támadó tevékenységük – különösen a hadművelet első szakaszában – nem eredményezett számottevő sikereket;
- Az orosz fegyverszállítmányok következtében az Északi Szövetség jelentős mértékben megerősödött, a vezetés színvonala növekedett, a csapatok egységes elgondolás és terv szerint tevékenykedtek;

- Erőinek tevékenysége nem terjedt túl az ország belső etnikai határain. Kabul elfoglalása azonban jelzésértékű, arra hívja fel a figyelmet, hogy a pastu törzsi fegyveresekkel szemben megerősödött Északi Szövetség adott esetben nem riad vissza a „hagyományos ellenséggel” való szembefordulástól sem. Erre akkor kerülhet sor, ha vezetőik nem a politikai és katonai szerepüknek megfelelően részesülnek a szerveződő hatalomból;
- Csapatok végrehajtották az afganisztáni terrorellenes hadművelet legfontosabb részműveleteit, elfoglalták az ország több mint 50%-át, főleg a gazdaságilag legértékesebb területeket. Ezzel megkímélték a szövetséges erőket a nagy veszteséggel járó szárazföldi beavatkozástól.

A szövetséges csapatok tevékenységének jellemzői:

- A logisztikai biztosítás létrehozása a célország környezetében, valamint a hadművelet lefolytatására kijelölt erők összpontosítása a terrortámadást követő egy hónap alatt befejeződött. Ez a rövid idő figyelemreméltó, ha elemezzük az erőösszpontosítás és a szállítási útvonalak földrajzi méreteit;
- Az Egyesült Államok fegyveres erői alkalmazásának fontos szempontja a személyi veszteségek minimális szinten tartása. Ennek az elvárásnak a teljesítéséhez jelentős mennyiségű és értékű anyagfelhasználás párosul. A várható veszteségekre az amerikai közvéleményt megfelelő mértékben felkészítették;
- Fontos tapasztalatot szereztek a különleges erők alkalmazása területén, amelyek feladataikat a pszichológiai hadviselés eszközeinek, a kiskötelékben folyó harc módszereinek hatékony alkalmazásával oldották meg. Az Északi Szövetség csapatai széthúzó vezetőinek, valamint a pastu törzsek fegyvereseinek egységes cél érdekében történő összekovácsolása a pszichológiai hadviselés eszközeinek és módszereinek kifinomult alkalmazását igényelte;
- A légierő alkalmazása során a kevés hadászati jelentőségű célpont ellenére a hadászati légierő jelentős szerepet kapott. A B-1B és B-52 típusú bombázók nagy pontosságú és nagy hatású eszközök alkalmazásával többnyire „pontcélokat” támadtak;
- A támogató légierő a teljes légi uralom birtokában elsősorban észak- és kelet-afganisztáni célpontok felett – Mazari-Sarif, Kunduz, Kabul és Kandahár körzetében – tevékenykedett. Nyugat-afganisztáni célpontok elleni bevetésre az iráni határ mentén igen kis számban került sor, aminek elsősorban politikai és biztonsági okai voltak;
- A légierő az ellenséges légvédelem tüze által nem szenvedett veszteséget (baleset következtében több helikopter, egy B-1B típusú hadászati bombázó és egy KC-130 típusú utántöltő repülőgép semmisült meg).

AFGANISZTÁN ÉS A TERRORELLENES KÜZDELEM JÖVŐJE

7. Politikai konszolidáció

A tálibok utáni Afganisztán politikai konszolidációja – figyelembe véve az ország vallási és etnikai megosztottságát – rendkívül nehéz feladatnak ígérkezett.

Az első lépést október 3-án Kanuni parancsnok, az afgán ellenzék delegációjának vezetője tette meg, amikor Rómában találkozott Zahir Sah volt afgán királlyal. A felek megállapodtak az összes afganisztáni népcsoportot képviselő Afganisztáni Nemzeti Egység Legfelső Tanácsa nevű, 120 fős testület létrehozásában. Elképzelésük szerint a tanács hívná egybe az afgán vezetők hagyományos gyűlését, a Loja Dzsirgát, majd a véneket, törzsi és szellemi, vallási vezetőket tömörítő gyűlés választaná meg az új államfőt, és létrehozna egy átmeneti kormányt, amely a szabad választások megtartásáig irányítaná az országot.²

Nemzetközi szintéren is megkezdődtek az első tapogatózások. Október 6-án Blair brit és Vadspaji indiai kormányfő az országban élő nemzetiségek szélesebb körén alapuló, szilárd helyzetű afganisztáni kormány mellett foglalt állást újdélhi tárgyalásain. Szükségesnek látták, hogy az etnikai csoportok szélesebb körét képviselő kormány irányítsa Afganisztánt, olyan kabinet, amelytől távol áll a szélsőségség eszmeköre.

Az október 7-ével meginduló hadműveletek a politikai konszolidációs erőfeszítéseket háttérbe szorították ugyan, de a különböző érintett felek lépéseik megtervezése során már figyelembe vették a számukra megfelelő rendezés lehetőségeit is. Így az Egyesült Államok többször hangsúlyozta, hogy nem tartja kívánatosnak az Északi Szövetség bevonulását Kabulba azelőtt, mielőtt megalakul a tálibok utáni új kormány.

Október 24-25. között a pastu nemzetiség képviselői Pesavarban tanácskoztak. A pastu politikusok, törzsi és vallási vezetők kérték az Egyesült Államokat, hogy mihamarabb fejezze be hadműveletét, és ezáltal teremtsen lehetőséget a politikai rendezésre. A tanácskozás résztvevői nyolc pontból álló határozatot hoztak nyilvánosságra, amelyben megállapították, hogy a katonai műveletek hamarosan a tálib rezsim bukását és politikai vákuum kialakulását eredményezhetik. A határozat burkoltan állást foglalt az ellen, hogy az Északi Szövetség vezető szerepet kapjon. Egy Déli Szövetség létrehozásával akarták elérni, hogy az északiakat – és az átálló tálib vezetőket – egyaránt bevegység a majdani országirányító testületbe, illetve az ideiglenes kormányba. Azt javasolták, hogy a száműzetésben élő 86 éves exkirály, Zahir Sah alakítson ügyvezető kormányt, amelyet egy néhány száz fős tanácsadó testület támogatna. Azt is elképzelhetőnek tartották, hogy az átmeneti kormányzás idején arab/iszlám országokból kiküldött ENSZ-csapatok biztosítsák a rendet az afgán nagyvárosokban.

² MTI, 2001. október 3.

Lahdar Brahimi, az ENSZ afganisztáni különleges megbízottja Pakisztánba és Iránba utazott az afganisztáni rendezés kérdéseinek megvitatása céljából. Az ENSZ széleskörű, az összes nemzetiséget magában foglaló kormány létrehozását szorgalmazta. Az elképzelések szerint az átmeneti kormányt ENSZ adminisztráció és nemzetközi biztonsági erők segítenék.

A különböző rendezési elképzelések között elég nagy eltérések mutatkoztak, mivel mindegyik érintett fél szeretett volna a saját érdekeinek megfelelő kormányt látni Afganisztánban. Oroszország természetesen az Északi Szövetséget, Pakisztán viszont a pastu népcsoportokat támogatta.

November 13-án az Északi Szövetség csapatai az Egyesült Államok határozott kérése ellenére bevonultak Kabulba. A főváros bevételére és az afgán ellenzéki erők jelentős előrenyomulása után a hangsúly egyre inkább a politikai rendezésre, az új afgán kormány mielőbbi létrehozására tevődött át.

Kofi Annan ENSZ-főtitkár és az Afganisztánnal határos hat ország, valamint az Egyesült Államok és Oroszország külügyminiszterei New York-i tanácskozásukon megállapították, hogy Afganisztánban sürgős politikai és humanitárius intézkedésekre van szükség. Az Egyesült Államok, Oroszország, Kína, Irán, Üzbegisztán, Pakisztán, Tádzsikisztán és Türkmenisztán szerint a különböző afgán politikai erőknek átmeneti kormányt kell alakítaniuk. A közösen kiadott nyilatkozatukban egyhangúlag kinyilvánították, hogy az új kormánynak tiszteletben kell tartania az emberi jogokat.

Az ENSZ álláspontja szerint minél hamarabb konferenciát kellett tartani valamennyi afgán népcsoport képviselőjének részvételével, hogy többetnikumú ideiglenes kormányt hozzanak létre. A Biztonsági Tanács november 13-ai ülésén Lahdar Brahimi ismertette elképzelését a politikai átmenet megvalósítására. A folyamat első lépéseként az Északi Szövetség, valamint a tervet elfogadó összes afgán nemzetiség képviselői tanácskoznának egymással az Iszlám Konferencia Szervezetének (OIC) soros elnökségét betöltő Katarban. Létrehoznának egy ideiglenes tanácsot, amelyben az Afganisztánban élő összes népcsoport képviseltetné magát. A tanács ideiglenes kormány felállítására tenne javaslatot, amely biztonsági intézkedéseket foganatosítana, és kétéves időszakra szóló akcióprogramot dolgozna ki. Ezt követően ülne össze a Loja Dzsirga, a bölcsek nagytanácsa, hogy jóváhagyja az átmeneti kormány összetételét, programját és biztonsági javaslatait. A testület egyben felhatalmazná az ideiglenes kormányt az új alkotmány előkészítésére. A politikai átmenet folyamatának befejező szakaszában ismét összehívják a Loja Dzsirgát, hogy az elfogadja az új alkotmányt, és felállítsa a végleges kormányt. Brahimi javasolta, hogy a nemzetközi békefenntartó erők szavatolják Kabul és más afganisztáni nagyvárosok biztonságát.

Az Északi Szövetség nem tervezte átmeneti kormány létrehozását, hanem katonai tanácsot kívánt felállítani az ország irányítására, amíg megegyezés jön létre az új, széles társadalmi alapokon nyugvó kormány megalakulásáig. Ez az álláspont nem volt tartható, és a politikai-katonai események előrehaladtával éppen ők váltak az átmeneti kormány megalakításának legfőbb szorgalmazóivá.

A konfliktusban érintett országok álláspontja egy dologban egységes volt: az ország belső stabilitásának megteremtéséhez az ENSZ égisze alatt békefenntartó erőket kell telepíteni.

Ehhez a megfelelő alapot a petersbergi megállapodás szolgáltatta, ahol az Északi Szövetség, az ország lakosságának több mint felét kitevő pastukat képviselő pesavari csoport, a síita kisebbséget reprezentáló ciprusi csoport, valamint a Rómában élő volt afgán király képviselői vettek részt. A találkozóra a tálibok képviselőit nem hívták meg.³

Az értekezleten a delegációk vezetői megállapodtak az ország békés jövőjét biztosító politika közös kidolgozásában, a belpolitikai kibontakozás menetrendjében. A résztvevők megállapodtak az afganisztáni átmeneti kormány létrehozásáról. A megállapodás értelmében az átmeneti hatalomnak december 22-én kellett átvennie az ország irányítását hat hónapos időtartamra, vezetőjének Hamid Karzai pastu nemzetiségű politikust választották meg. A 29 tagú átmeneti testület összetétele: miniszterelnök, öt miniszterelnök-helyettes, 23 miniszter. A kormány felállításán kívül megállapodás született az afgán nemzetgyűlés, a Loja Dzsirga összehívásáról is. A nemzetgyűlés feladata lesz egy ideiglenes kormány felállítása, amely két éven keresztül irányítaná Afganisztánt. Ez idő alatt kell kidolgozni Afganisztán új alkotmányát és előkészíteni az általános választásokat. A megállapodás része volt, hogy a pastu kormányfő ellensúlyozása érdekében a külügyi, a védelmi és a belügyi tárcát a tádzsik és az üzbég nemzetiség képviselői töltik be. A felek döntöttek arról, hogy többnemzetiségű békefenntartó csapatok szavatolják az ország békéjét, azonban az Északi Szövetség feltétele értelmében a külföldi katonák bevonulása előtt meg kellett alakítani az ország átmeneti kormányát.

Az értekezleten elért eredmények ellenére Afganisztánban továbbra is fennállt a destabilizálódás, a különböző törzsi vezetők közti hatalmi vetélkedés veszélye. A közös ellenség eltűnésével a tálibellenes koalíción belül, az afgán vezetők között helyenként ismét kiújult az ellentét. Az ország belső helyzetét még mindig a hatalmi központok szétforgácsolódása, a befolyásra törekvő törzsi vezetők színre lépése jellemzi. A helyzetet súlyosbítja, hogy a terrorizmus elleni harc folytatásában és az afganisztáni helyzet rendezésében nincs teljes egység az Egyesült Államok és szövetségesei, illetve Oroszország, Irán és Tádzsikisztán között.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa december 6-án 1383. számú határozatában jóváhagyta az átmeneti afgán kormányzatról létrejött megállapodást és december 20-án 1386. számú határozatában a nemzetközi békefenntartó erők küldésére vonatkozó javaslatot. Az átmeneti időszakban az afgánok kezében lesz a kormányzati felelősség és az ENSZ erők csak azért lesznek jelen, hogy biztosítsák a kormány tevékenységét, valamint segítséget nyújtsanak az új afgán fegyveres erők felállításához.

³ MTI, 2001. november 27.

Karzai hivatalba lépő elnök december 13-án Kabulba érkezett a december 22-ei hatalomátvétel előkészítése érdekében, és találkozott kormányának több tagjával (Fahim védelmi-, Kanuni belügy- és Abdullah külügyminiszterrel). Rabbani leköszönő afgán elnök – a Karzaival folytatott megbeszélés után – teljes támogatásáról és együttműködéséről biztosította Karzai átmeneti kormányát.

Az új kormány a terveknek megfelelően december 22-én megkezdte munkáját. Hamid Karzai kormányfő a legfontosabb feladatok között a béke és a biztonság garantálását, a gazdasági élet elindítását jelölte meg. Hangsúlyozta, hogy a kormány jó kapcsolatok kialakítására törekszik a szomszédos államokkal, elsősorban Pakisztánnal és Iránnal. Karzai emellett további támogatásáról biztosította Washingtont a légicsapások folytatásával, a megmaradt tálib és al-Kaida erők teljes megsemmisítésével kapcsolatban.

A kormány három bizottság felállításáról döntött (Bizottság a Nemzetközi Erők Felügyeletére, Újjáépítési Bizottság, Kábítószerellenes Bizottság). A védelmi minisztérium megkezdte az új afgán hadsereg szervezését, amely bonyolult feladatot jelent, mivel a különböző nemzetiségű hadurak a saját harcosaiknak a lehető legtöbb helyet kívánták megszerezni a haderőben. Karzai a befolyásos Dosztumot védelmi miniszter-helyetessé nevezte ki.

A rendezés szempontjából az egyik legnagyobb problémát az ország gazdasági helyreállítása jelentette. Ennek érdekében a nemzetközi közösség gyors pénzügyi támogatást kívánt nyújtani Afganisztánnak. November 27. és 29. között a Világbank tanácskozást tartott Iszlámábádban Afganisztán újjáépítéséről.

2002 januárjának közepén Afganisztán újjáépítésére nagyszabású nemzetközi segélyértekezletet tartottak Tokióban. A kétnapos donorkonferencia keretében az adományozó országok és szervezetek összesen 4,5 milliárd dollár folyósítására vállaltak kötelezettséget, amelyből 1,8 milliárdot már 2002-re ígértek. Az átmeneti afgán kormány a következő hat pontban foglalta össze az újjáépítés legfontosabb teendőit: a közigazgatás megerősítése, az oktatás újjászervezése, az egészségügy megszilárdítása, az infrastruktúra helyreállítása, a gazdasági rendszer működésének biztosítása, továbbá a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése. Az elvégzendő fontos feladatok közé sorolják a korábbi háborúk során telepített aknáknak felszedését is.

8. A terrorellenes küzdelem jövője (következő lehetséges célpontok)

A terrorellenes küzdelem az afganisztáni tálib rendszer megdöntésével még távolról sem ért véget. Az Egyesült Államok elkötelezte magát a nemzetközi terrorizmus felszámolására, és valószínű, hogy az al-Kaida, illetve a tálib rendszer maradványainak megsemmisítése után folytatja a harcot. Erőfeszítése elsősorban az Afganisztánon kívüli országokban levő al-Kaida szervezetek ellen irányul. Ennek legfontosabb területeit a biztonsági (hírszerző és a rendőri) szervezetek aktív tevékenysége, a pénzügyi rendszabályok további szigorítása, valamint egyéb korlátozó rendszabályok érvényre juttatása jelentik.

Megkezdődött a további célpontok azonosítása is. Az amerikai vezetők nyilatkozatai szerint a következő országokban fellelhető terrorszervezetek elleni fellépéssel lehet számolni: Szomália, Jemen, Irak, Szudán, Fülöp-szigetek, Indonézia. Ezen kívül az Egyesült Államok Külügyminisztériuma megnevezte a nemzetközi terrorizmust támogató országokat is: Irán, Szíria, Líbia, Kuba és Észak-Korea.

A célországok meghatározásakor, az esetleges katonai műveletek kidolgozásához a következőket kell elemezni és értékelni:

- társadalmi berendezkedésük, hagyományaik különböző jellegűek (például Szomália – Afganisztánhoz hasonlóan – „szétesett” állam; Irak ellenséges, de egységes, működő állam; a Fülöp-szigetek pedig az Egyesült Államok szövetségese);
- a valószínű célországok eltérő nemzetközi kapcsolatrendszerrel alakítottak ki, és az ellenük való beavatkozás különböző reakciókat válthat ki a koalíció jelenlegi tagjaiból (jó példa erre Irak, amelynek megtámadását Kína és Oroszország valószínűleg ellenezné, és a NATO-tagországok is eltérően értékelnék);
- az eltérő földrajzi adottságokat és a katonai képességek különbözőségét;
- az esetleges szankciók bevezetését követően a politikai rendezés lehetőségei nagymértékben eltérnek.

Bush elnök január 29-i beszédében, amelyet a Szenátus és a képviselőház előtt tartott, egyértelműen kijelentette: az Egyesült Államok célja egyrészt a terrorszervezetek kiképzőbázisainak megsemmisítése, terveik megghiúsítása és a terroristák törvény elé állítása, másrészt pedig annak megakadályozása, hogy vegyi, biológiai, esetleg atomfegyverek birtokába jussanak, és azok alkalmazásával a Egyesült Államokat és a világot fenyegezzék. Értékelése szerint Afganisztánban sikerült felszámolni a terroristák bázisait, de hasonló táborok még számos országban működnek. Az elnök konkrétan megnevezte a Hamaszt, a Hezbollah-ot, az Iszlám Dzsihadot, mint a „terrorista alvilág” elemeit.

Bush bejelentette, hogy amerikai katonák segítik a Fülöp-szigetek fegyveres erejének kiképzését a terroristák elleni harcra, Bosznia-Hercegovinában pedig bujkáló terroristákat fogtak el. Az amerikai haditengerészet Afrika partjait ellenőrzi annak érdekében, hogy megakadályozza fegyverek szállítását Szomáliába, valamint azt, hogy ott terrorista bázisokat létesítsenek. Az elnök figyelmeztette azon kormányokat, amelyek nem lépnek fel a terroristákkal szemben, hogy tétlenkedésük esetén az Egyesült Államok be fog avatkozni.

A tömegpusztító fegyverek előállítására törekvő országokat szintén nagyon kemény hangvételben figyelmeztette az amerikai elnök, név szerint említve Észak-Koreát, Iránt, és Irakot. Bush szerint „ezek az államok – hasonlóan a terrorista szövetségeseikhez – fenyegetik a világ békét”, és jelezte, hogy az Egyesült Államok nem fogja megengedni nekik, hogy pusztító fegyverekkel fenyegezzék.

Ismét megerősítette, hogy a terrorizmus elleni háború éppen hogy csak elkezdődött, és valószínűleg még sokáig fog tartani.⁴

A rendkívül éles hangú elnöki beszéd ellenére – figyelembe véve a terrorizmus elleni koalíció összetételét – nem valószínű, hogy a közeljövőben újabb ország ellen kezdődne nagy méretű katonai művelet. Az ilyen beavatkozásokat hosszabb ideig tartó és igen nehéz külpolitikai egyeztetéseknek, valamint a megnyerni kívánt országok vezetése és lakossága meggyőzésének kell megelőzniük. Ellenkező esetben – és ezzel nyilván tisztában van az amerikai vezetés – szembekerülhet szövetségeseivel, illetve fennáll annak a lehetősége, hogy egyszerre több térségben kell háborút vívnia.

9. A terrortámadások, illetve a terrorizmus elleni harc hatásai

A terrorizmus elleni küzdelemnek számos, jórészt most még kiszámíthatatlan hatása volt a világra.

A legérezhetőbb hatások a világpolitikában tapasztalhatók.

Az első és legfontosabb változást Oroszország reakciója alapozta meg, amely még az Egyesült Államokat is meglepte. Az orosz nyitás és az, hogy Moszkva szinte szabad kezet adott az Egyesült Államoknak, az orosz-amerikai, valamint ezen keresztül az orosz-nyugati kapcsolatok látványos javulását vonta maga után. Moszkvának sikerült elfogadtatnia a nyugati országokkal, hogy Csecsenföld ugyanolyan szerepet töltött be a nemzetközi terrorizmusban, mint Afganisztán, és így bizonyíthatta, hogy jogos a fellépése az orosz hivatalos nyilatkozatokban csecsen terroristáknak nevezett felkelőkkel szemben. A NATO-orosz kapcsolatok javulásnak indultak, ami mindössze két évvel a NATO Jugoszlávia elleni légitámadásait követően mindenképpen váratlan fejlemény volt. Ugyanakkor ma még nem látható világosan, hogy milyen szintig fejlődnek a NATO-orosz kapcsolatok, és hogy Moszkva valóban ártékelte-e a Nyugattal szembeni politikáját. Erre a választ feltehetően csak akkor tudhatjuk meg, ha a NATO úgy dönt, hogy felveszi szervezetébe a balti államokat, vagy legalább egyet közülük.

A másik rendkívül fontos változás az volt, hogy az Egyesült Államok szakított izolációs törekvéseivel, aktív globális külpolitikai szerepet vállalt. Bush elnök már hivatalba lépése előtt jelezte, hogy nem kíván elődjéhez hasonló aktív külpolitikai szerepet betölteni. (Clinton elnöksége alatt az Egyesült Államok aktív szerepet játszott a Közel-Keleten és a Balkánon.) Bush elnök azt is jelezte, hogy mérlegeli az amerikai békefenntartó erők kivonását a Balkánról. Hivatalba lépése után ilyen jellegű lépéseket egyelőre ugyan nem tett az Egyesült Államok, azonban több kérdésben – különösen a Kyotó-i szerződés felmondása, valamint a sokak szerint a globális stratégiai egyensúly alapkövét képező ABM-szerződés felmondásának előrejelzése – határozottan lehetett érezni: az Egyesült Államok nem kíván tekintettel lenni a világ többi országának véleményére, hanem az erő pozíciójából kíván politizálni. Sok politikus és elemző tartott attól a világon, hogy a terrortámadásra válaszul az Egyesült Államok azonnali nagy erejű csapást mér,

⁴ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>

amelynek során nem lesz tekintettel a világ különböző régióiban kialakult törékeny egyensúlyra. Egy elhamarkodott, nemzetközi támogatás nélküli amerikai akció következményei kiszámíthatatlanok lettek volna. Ezzel szemben szeptember 11-et követően az Egyesült Államok látványosan felhagyott izolációs törekvéseivel és rendkívüli nyitottságról és rugalmasságról tett tanúbizonyságot, jelentős részben ennek köszönhető az afganisztáni hadművelet sikere is.

Sokan bíztak abban, hogy az új helyzet a Közel-Keletre is pozitív hatással lesz. Az Egyesült Államok valóban aktívabbá vált a Közel-Keleten, és Bush elnök kijelentése a független palesztin államról – amelyet az izraeli vezetés cseppet sem üdvözölt – egy áttörés kezdetét jelentette. Az azóta eltelt időszak azonban nem igazolta ezeket az elképzeléseket, annál is inkább, mivel Jasszer Arafat, a Palesztin Hatóság vezetője – részben az izraeli katonai akciók miatt, amelyek prominens Hamasz és Hezbollah vezetők likvidálására irányultak – nem tudta „féken tartani” a szélsőséges arab szervezeteket és személyeket, és mindennaposakká váltak az öngyilkos merényletek Izraelben. Mivel az Egyesült Államok nem tehetette meg, hogy a terrorakciókat végrehajtó palesztinok mellé állva nyomást gyakoroljon Izraelre a megállapodás elérése érdekében, így mára már nem lehet békefolyamatról beszélni a Közel-Keleten.

Szintén a terrortámadás következtében változott meg Pakisztán helyzete is. Musarraff elnök – ugyan jelentős amerikai nyomás következtében – szakított az afganisztáni tálib rendszer támogatásával, és így pozitív szerepe lett a közép-ázsiai konfliktusban. Pakisztánnak így sikerült kitörnie a nemzetközi elszigeteltségből, jelentős fejlődésnek indultak kapcsolatai az Egyesült Államokkal és Oroszországgal.

Iszlámábád ugyanakkor nem tudta – és lehet, hogy nem is igazán akarta – féken tartani a Kasmír függetlenségéért küzdő, pakisztáni bázisú terrorszervezeteket. Ezen szervezetek szeptember 11-e után több terrortámadást hajtottak végre indiai célpontok ellen, és december 13-án véres támadást hajtottak végre az indiai parlament ellen is. India ekkor nagyszabású mozgósításba kezdett, és katonai válaszlépéseket helyezett kilátásba Pakisztán ellen. Mára a nyílt katonai konfliktus esélye némiképp csökkent, és Musarraff pakisztáni elnök ígéretet tett a kemény fellépésre a pakisztáni terrorista csoportok, valamint az azok melegágyának számító medreszék ellen.

A pakisztáni katonai hírszerzés féken tartása komoly erőfeszítéseket igényel az elnök részéről. Az ISI hatékony támogatásban részesítette a tálibokat, és nem zárható ki az sem, hogy azok egy részét kimenekítette Afganisztánból, és a kasmíri konfliktus kiélezéséhez használta fel őket.

Szeptember 11. és az azt követő világpolitikai folyamatok módosították az arab országok helyzetét is. Látványosan megromlott az Egyesült Államok és a legfőbb arab szövetségeseinek számító Szaúd-Arábia kapcsolata, és jelenleg még nem látható, hogy ennek milyen hosszabb távú következményei lehetnek.

Több arab és iszlám ország belpolitikai helyzete bizonytalanná vált. A legnagyobb veszélyt az atomfegyverekkel is rendelkező Pakisztán belső destabilizálódása jelentette, azonban ennek a veszélye úgy tűnik, elhárult. Azonban a megindult belső folyamatok következtében elképzelhető, hogy egyes kulcsfontosságú arab államokban (mint például Egyiptomban) felerősödnek azok a

negatív folyamatok, amelyeknek szélsőséges iszlám hatalomátvétel lehet a végeredménye.

Közép-Ázsia – beleértve a közép-ázsiai FÁK-tagállamokat – szerepe felértékelődött. Üzbegisztán egyre jobban eltávolodott Oroszországtól. A térségben kialakult az orosz-amerikai gazdasági és katonai érdekek ütközésének lehetősége.

A terrorellenes hadművelet afganisztáni szakaszának sikere, az afgán rendezés várhatóan jelentős hatással lesz a globális kábítószer-kereskedelemre és az illegális migrációra. Korábban egyes európai országok nyomozószervei úgy becsülték, hogy a beérkező kábítószer nagy része – egyes esetekben akár 80%-a – afganisztáni eredetű, és közismert volt az is, hogy sok ország számára – különös tekintettel Ausztráliára és egyes európai államokra – súlyos problémákat okozott a nagyszámú afgán illegális bevándorló. Az afgán átmeneti kormányzat ígérete szerint keményen fel fog lépni a kábítószer-termeléssel szemben, és a helyzet konszolidációja következtében várhatóan jelentősen csökken az afgán menekültek száma is.

A kialakított erős amerikai katonai csoportosítás folyamatos nyomás alatt tartja a potenciális célszülőket (Irak, Szudán, Szomália, Jemen, stb.) annak érdekében, hogy azok vegyenek részt a terrorellenes harcban, illetve tanúsítsanak önmérsékletet. Ez egyrészt pozitívnak tekinthető, lehetnek azonban negatív kihatásai is. Több ország – beleértve egyes NATO-tagállamokat, Oroszországot, Kínát és az arab államokat – attól tart, hogy az Egyesült Államok egyoldalúan beavatkozik Irakkal, esetleg Iránnal szemben is. Washingtonnak eddig nem sikerült feltárnia olyan bizonyítékokat, amelyekkel igazolhatta volna Irak vagy Irán bűnrészességét a nemzetközi terrorizmusban. A velük jó kapcsolatokat ápoló országok szerint az Egyesült Államok célja az lehet egy ilyen beavatkozással, hogy számára megfelelő vezetést hatalomra juttatva még jobban kiterjessze ellenőrzését a közel-keleti olajlelőhelyek felett.

A terrorizmus elleni fellépés katonai aspektusában a NATO csak rendkívül marginális, inkább szimbolikus szerepet kapott. Ez is bizonyította, hogy a terrorizmus elleni fellépés olyan átfogó stratégiát igényel, amely messze túlnő a Szövetség kompetenciáján.

Az európai NATO-tagországok és az Egyesült Államok közötti kisebb nézeteltérések arra utaltak, hogy sok kérdésben a szövetségesek igen eltérő állásponton vannak. Mindez jelzi, hogy bár a NATO sok tekintetben egységes, a hatókörén túlmutató területeken már egyre nehezebb az egységet fenntartani.

Az afganisztáni hadművelet előkészítése során ismét érzékelhetővé vált, hogy az amerikai és az európai haderők között mély szakadék tátong mind felkészültségben, mind felszereltségben. Az európai NATO-tagállamok jószerevével alig tudtak olyan erőket felajánlani, amelyeket az Egyesült Államok valóban eredményesen tudott volna alkalmazni Afganisztánban.

A terrortámadás különösen nagy hatással volt a hírszerzésre. Egyrészt ismét bebizonyosodott az emberi erőforrásokkal végzett hírszerzés kiemelt szerepe – illetve hiányának tragikus következményei –, másrészt a nemzetközi együttműködés fontossága. A terrorizmus ellen a világ országai hírszerző szervezeteinek példátlan

összefogása kezdett körvonalazódni, és ez az együttműködés várhatóan még jobban elmélyül a jövőben.

Több országban világossá vált, hogy a törvények, valamint a bűnüldöző, nyomozó, terrorelhárító és hírszerző szervek nem képesek teljes mértékben megfelelni az új kihívásoknak. A terrorizmussal szembeni eredményes fellépéshez egyértelműen lefektetett alapelvekre van szükség, ezért több országban megkezdődött a különböző törvények kidolgozása, pontosítása, a szervezetek feladatainak pontosabb meghatározása. Több kormány felismerte, hogy országának hadereje sem képes megfelelni a terrorizmus elleni harcra várható feladatoknak, ezért megkezdte katonai doktrínájának átdolgozását. Ez várhatóan sok helyen a haderő feladatrendszerének és ezzel összefüggésben szervezeti, kiképzési, fegyverzeti rendszerének módosulását fogja eredményezni.

Nézetünk szerint a terrorizmus elleni fellépés eszköz- és módszertárát a mindenkori helyzethez kell alakítani. A haderők hagyományos szerepének folyamatos ártértékelése nem eredményezi az új veszélyek katonai eszközökkel történő kezelésének hatékonyságát.

BEFEJEZÉS

Az afganisztáni tálib rendszer, valamint az al-Kaida terrorszervezet afganisztáni főerőinek felszámolását a terrorellenes koalíció végrehajtotta. Afganisztánban megindult az élet normalizálása, az ország újjáépítése. Az afgán ideiglenes kormánynak nemzetközi békefenntartó erők nyújtanak segítséget az országon belüli biztonság fenntartásához.

A terrorellenes küzdelem azonban még távolról sem ért véget. Az al-Kaida terrorszervezet sejtjei – akárcsak a többi nemzetközi terrorszervezet – továbbra is fenyegetést jelentenek. Az Egyesült Államok jelezte, hogy elkötelezett a nemzetközi terrorizmus felszámolására, és Bush elnök kongresszusi beszéde arra utal, hogy a harc a terrorszervezetek támogatásával gyanúsított országok ellen folytatódhat. Ma még nem látni tisztán, milyen célpontok ellen és milyen eszközökkel fog folytatódni a terrorellenes hadjárat, azonban biztosnak tekinthető, hogy a globális méreteket öltő terrorizmus elleni küzdelem hosszú időn át jelen lesz a világpolitikában.

Bizonyosra vehető az is, hogy a terrorizmus elleni küzdelem a válságkezelés politikai, jogi, gazdasági, pénzügyi, katonai területein új módszerek és eszközök kidolgozását és alkalmazását vonja maga után, amelyek hatására a politizálás gyakorlatában hangsúlyeltolódások következhetnek be.

Több szakértő úgy véli, hogy szeptember 11-e után a világpolitikai helyzetben nem következett be gyökeres változás, hiszen – érvelésük szerint – a világ sorsát ugyanazon szereplők alakítják, mint a terrortámadás előtt, és ugyanazon fenyegetésekkel kell szembenézni, mint korábban. Abban azonban mindenkinek egyet kell értenie, hogy az Egyesült Államok számára szeptember 11-e fordulópont volt. És mivel ma vitathatatlanul az Egyesült Államok a világ legbefolyásosabb állama, az általa tett lépések az egész világra kihatással lesznek. A kérdés csak az: merre halad az Egyesült Államok és így merre fog haladni a világ?

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

- A gonosz természetrajza. Magyar Nemzet, 2001. szeptember 29.
- A hegyeken túl. Magyar Nemzet, 20001. szeptember 29.
- A Khyber-hágón innen és túl Magyar Nemzet 2001. november 23.
- Afganisztán modernizációs zsákutcái. Magyar Nemzet 2001. október 12.
- Ahmed Rashid: Taliban. Islam Oil and the New Great Game in Central Asia, J.B. Tauris Publishers, London, 2000.
- Dr. (Ph.D) Katona Magda: Az afganisztáni háború társadalmi, politikai okai, a politikai és a katonai megoldás kilátásai
(A szerző az anyagot kizárólagos felhasználásra átadta a jelen tanulmány szerzőinek. Az anyag kézirat formájában a szerzők birtokában van.)
- Karen Armstrong: Mohamed (Az iszlám nyugati szemmel) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- Dr. Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ új fejezete. Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar Személyügyi Csoportfőnökség, Budapest
- Jane's Fighting Ships 2001
- Jane's Intelligence Review, 2001. augusztus 1.
- Józsa László: Globális terrorizmus – A terrorizmus elleni küzdelem, a hadviselés új formája. Budapest, 2001
- Keleten a helyzet változatlan. Magyar Nemzet, 2001. szeptember 22.
- Military Balance 2001
- MTI 2001. szeptember 11. – 2002. január 31. közötti hírei
- MTI jelentés Afganisztánról 2001. október 08. – 2001. december 12.
- Népszabadság, 2001. október 26.
- Népszava, 2001. október 20.
- Patterns of Global Terrorism 2000, United States Department of States, 2001. április
- Válság a Hindukustól a Himalájáig. Népszabadság 2002. január 3.
- <http://eurasianews.com/erc/0afgah.htm>
- <http://fremat.stmarys-ca.edu/twafa>
- <http://www.afghan-web.com>
- http://www.centcom.mil/operations/Enduring_freedom/ef.asp
- <http://www.cnn.com>
- <http://www.reuters.com>
- <http://www.un.org>
- <http://www.unomaha.edu/~world/cas/cas.html>
- <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES:

A PALESZTIN-IZRAELI KONFLIKTUS

Az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás és az azt követő terrorizmus elleni nemzetközi koalíció létrehozására és sikeres működtetésére kétségkívül hatást gyakorol a közel-keleti térséget destabilizáló palesztin-izraeli konfliktus. A destabilizáló hatás főként Egyiptomban, Jordániában és Szaúd-Arábiában érzékelhető, de kihat az egész régióra és a régióhoz csatlakozó térségekre is. Hátrányosan befolyásolja az arab-izraeli, különösen – az Izraellel békeszerződésben álló – egyiptomi-izraeli, illetve jordán-izraeli kapcsolatokat.

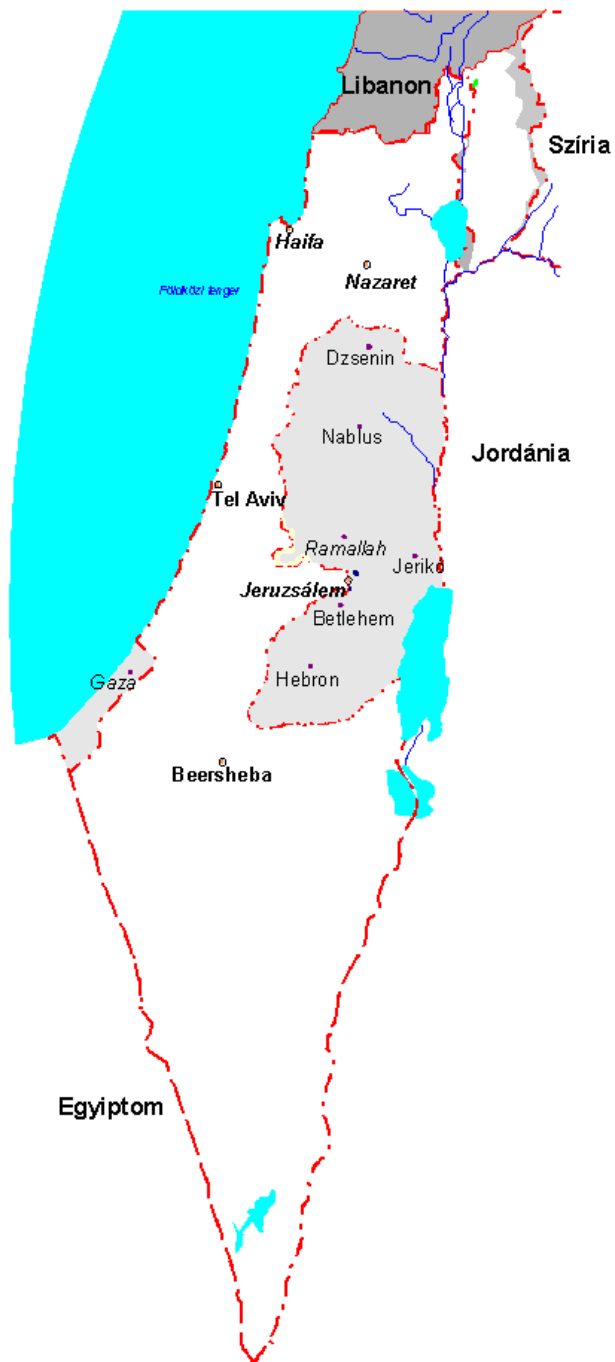
A 2000. szeptember 28-a óta tartó, hullámzó intenzitású fegyveres konfliktus befolyásolja az Egyesült Államok és Izrael, továbbá az EU és Izrael viszonyát, valamint a Palesztin Hatóság összes kapcsolatait. Megoldás az 1967-es határokon belül létrehozandó és működőképes palesztin állam lenne, ami viszont ma még elképzelhetetlennek tűnik.

Tanulmányomban a konfliktus kialakulásával, ennek állomásaival, a megállapodások tartalmának betartásával, illetve be nem tartásával, az alacsony intenzitású konfliktus sajátosságaival és kezelésének módjával kívánok foglalkozni.

1. A palesztin- izraeli konfliktus rövid története

A legtöbb konfliktushoz hasonlóan, a palesztin-izraeli ellentétek gyökere is a múltban keresendő. A palesztin arabok és a zsidók közötti ellentét a XX. századfordulón keletkezett. Jóllehet a két népcsoport különböző vallású, az ellentétek valódi oka nem vallási eredetű. A Herzl Tivadar által megfogalmazott cionizmus célja törvényes otthon biztosítása a zsidóknak. A cionizmus vallási alapja a Jeruzsálemhez való kötődés, ami világosan tükröződik Izrael Állam mai politikájában és nem függ az uralmon lévő párttól, eltérés a politikai célok megvalósításának módjában és eszközeiben érzékelhető. Az oroszországi zsidóellenes pogromok, és különösen a 6 millió zsidó áldozatot követelő II. világháború rémtettei a cionizmus felerősödéséhez vezettek.

1948-ig a viszonylag kicsi, mindössze 16 ezer négyzetkilométeres területet Palesztinának hívták, amelyet az 1948-49-es háborút követően ENSZ határozattal három részre osztottak: Izraelre, Ciszjordániára (a Jordán folyó nyugati partja) és a Gázai övezetre.

A mai politika megértése szempontjából fontos körülmény, hogy a vallásos zsidók – különösképpen az ortodoxok – szerint Isten az „ígéret földjén” hozza össze a zsidókat. Ez magyarázza, hogy az ortodox zsidók minél nagyobb telepek létrehozására törekedtek és törekednek ma is, ami az ellentétek alapvető oka és a rendezés akadálya. A mai izraeli vallási-nemzeti pártok a terület megtartását illetően kemény vonalat követtek (követnek), de a baloldali Munkapárt is támogatja a zsidó telepek bővítését. A Likud és a Munkapárt politikája között az az eltérés, hogy az utóbbi megállapodás megkötésére törekszik a palesztinokkal, amelyet tárgyalásos úton kívánnak elérni, míg a Likud a palesztinok irányában folytatott politikájában inkább a „diktátum” elvét követi. A Likud nem akar önálló palesztin államot, ehelyett önrendelkezési jogot adna a Palesztin Hatóságnak, de megtartaná az izraeli felügyeletet például a határokon, és a légtérben. E koncepcióval összhangban a Likud mereven elutasítja az önálló palesztin hadsereg létrehozását.

Az arab-izraeli kapcsolatok, illetve konfliktusok főbb állomásai – Palesztina 1948-as felosztását követően – biztonságpolitikai vonatkozásban az alábbiakban összegezhetők:

- Arab-izraeli háborúk (1948, 56, 67, 73), amelyeket a katonai konfrontáció területén a „hosszú csend” követett, majd 2000-től ismét kiújult a palesztin-izraeli konfliktus.

- 1978. Camp David konferencia, majd 1979-ben békeszerződés aláírása Egyiptom és Izrael között. A békeszerződés megosztotta az arab világot. A szerződés katonai jelentősége az, hogy az arabok elveszítették az Izrael elleni kétfrontos háború lehetőségét, ami azt jelenti, hogy a békeszerződés miatt Egyiptom nem indíthat háborút Szíriával együtt Izrael ellen.

A bipoláris nemzetközi politikában Izrael az Egyesült Államok mellé csatlakozott és folyamatosan erősítette amerikai kapcsolatait. Ma Izrael az Egyesült Államok szövetségese, míg a legjobb kapcsolatban álló arab országok is „csak” barátai, illetve partnerei az Egyesült Államoknak. Az Egyesült Államok és Izrael szoros kapcsolata eleve irreálissá tette az arabok számára Izrael megsemmisítését.

- 1982-ben Izrael megszállta Libanont, majd az előretolt védelem elve alapján létrehozta az 5-20 kilométer széles biztonsági övezetet.

A Szovjetunió szétesésével az arab világ elveszítette legfőbb támaszát.

Az Öbölháborúban az Irak feletti győzelem csökkentette Izrael veszélyérzetét, ami az izraeli biztonsági felfogást pozitív irányban módosította, az ország vezetése úgy értékelte, hogy Izrael képes tartósan biztosítani fennmaradását.

- Izrael 1994-ben békeszerződést írt alá Jordániával, ami stabilizálta az ország keleti határát.

- 2000 májusában az izraeli hadsereg kivonult Dél-Libanonból.

- 2000. szeptember 28-án kitört a palesztin intifáda, ez népfelkelésből alacsony intenzitású fegyveres konfliktussá vált, amely időnként „átcsap” korlátozott célú háborúba, és magában hordozza egy regionális háború kirobbanásának lehetőségét is.

2. Izrael és a Palesztin Hatóság közötti politikai folyamat

Az Izrael Állam és a Palesztin Hatóság közötti politikai párbeszéd az 1991-es madridi konferenciával kezdődött. A palesztin közösség és önrendelkezési jogának elfogadása az 1978-as Camp David-i megállapodás következménye. A madridi konferenciát 1987-ben palesztin intifáda előzte meg, amelynek során a palesztinok az izraeli megszállók ellen tüntetéseket, kődobálásokat, molotov koktélokot és terrorista módszereket alkalmaztak. Az első intifádában a palesztinok több mint ezer halottat veszítettek, a sebesültek száma meghaladta a tízezret.

A madridi konferencia szellemében létrejött Oszlói megállapodásban 1993-ban a PFSZ és Izrael kölcsönösen elismerte egymást, az erről szóló megállapodást Arafat és Rabin elnök írta alá. A nyilatkozatban a PFSZ elismerte Izrael Állam létezési jogát, lemondott a terrorizmusról és kifejezte szándékát az izraeli-palesztin konfliktus békés megoldására. Izrael elismerte a PFSZ-t, mint a palesztin nép törvényes képviselőjét. A tárgyalásokon megállapodtak arról is, hogy a „kényes kérdéseket” csak később, a bizalom megteremtése után tűzik napirendre. Ezt a kitéfelt azért tartom fontosnak kiemelni, mert az esetleges jövőbeni politikai tárgyalások során az izraeli vezetés a „kényes kérdésekre” (határok, Jeruzsálem, menekültek ügye) vonatkozó tárgyalásokat későbbre akarja halasztani, ami — izraeli felfogásban — legalább 10 - 15 évet jelent. A Palesztin Hatóság ezt az elvet természetesen nem fogadja el.

1993 szeptemberében az egymás kölcsönös elismerés szellemében Washingtonban aláírták az „Elvi nyilatkozatot”. Ebben rögzítették, hogy a Gázai övezet és Jerikó városa lesz az első terület, amely palesztin irányítás alá kerül. Megállapodtak továbbá, hogy ideiglenes megállapodásokkal haladnak előre a békefolyamatban, megegyeztek ennek időrendjében, de kikötötték, hogy Jeruzsálem és a menekültek kérdése csak a végső megoldásról szóló tárgyalásokon kerülhet napirendre.

Kairóban 1994. május 4-én aláírták a Gáza és Jerikó egyezményt, amely lehetővé tette a palesztin kormány megalakítását Palesztin Hatóság (PH) néven. A megállapodás négy részből áll:

- biztonsági rész (rögzíti az izraeli hadsereg új diszlokációját az érintett területeken, meghatározza a palesztin rendőrség felállítását, valamint az együttműködést a biztonsági szervezetek között.)
- polgári rész (polgári közigazgatás átruházása a Palesztin Hatóságra az oktatás, turizmus, kereskedelem, építkezés és egészségügy területén)
- gazdasági rész (adó, import, pénzügyi és foglalkoztatási, valamint áfa visszatérítési kérdések)
- jogi rész (főként Izrael fennhatóságát rögzíti a „megszállt területeken” lévő telepések felett). (megj. Izrael csak zsidó településekről beszél, megszállást nem említ).

Az egyezmény aláírását követően az izraeli hadsereg új állásokat foglalt el, Arafat Tuniszból Gázába költözött és 1994 júliusában ténylegesen megalakították a Palesztin Hatóságot. A megállapodások eredményeként – ha nem is zökkenőmentesen – bizonyos fokú együttműködés alakult ki a biztonságért felelős szervezetek, azaz a palesztin rendőrség és a biztonsági szolgálatok, illetve az izraeli hadsereg és a Shin Bet (Izraeli Általános Biztonsági Szolgálat) között.

1995. szeptember 28-án Washingtonban Izrael és a Palesztin Hatóság között „Közbeeső megállapodást” írtak alá, amelyben az – „Elvi nyilatkozat” folytatásaként – rögzítették, hogy a palesztin autonóm kormányt 1994 májusától számítva öt éven belül létrehozzák. A „Közbeeső megállapodás” célja, hogy a Judeában és Szamáriában (Ciszjordánia része) lévő palesztin területeken átadják a közigazgatást a Palesztin Hatóságnak. A megállapodás hét mellékletből áll. Ezek az alábbiak:

– Biztonsági melléklet, amelyben meghatározzák, hogy a közigazgatás megteremtésére és a biztonság szabályozására három övezetet hoztak létre. Ennek lényege, hogy Ciszjordánia területén az „A” övezet teljes palesztin közigazgatási és biztonsági ellenőrzés alatt áll, gyakorlatban ez a nagyobb palesztin városokat (Nablusz, Dzsenin, Ramallah, Jerikó, Betlehem és Hebron területét, és a közelükben lévő palesztin falvakat foglalja magában). A „B” övezet palesztin közigazgatás és izraeli biztonsági ellenőrzés alatt áll, míg a „C” övezet (terjedelmében ez a legnagyobb) izraeli közigazgatás és biztonsági ellenőrzés alá tartozik. A biztonsági megállapodásban rögzítették a palesztin biztonsági erők létszámát és fegyverzetét (amit a Palesztin Hatóság nem tart be), közös járőrök működtetését és a biztonsági kérdések koordinálására hivatott szervezeteket. A közös járőrök 2000 szeptemberétől nem működnek és a koordináció sem valósul meg, annak ellenére, hogy az Egyesült Államok által tett rendezési javaslatokban elsősorban a biztonsági szolgálatok együttműködését szerették volna megvalósítani. A biztonsági mellékletnek része a Hebronról, a légügyi és a tengerészeti biztonságról valamint a terrorizmus elleni harcról szóló megállapodás is.

– Választási megállapodás, amely a választási eljárások részleteit szabályozza.

– Polgári melléklet a palesztinok részére átadandó területek közigazgatási elveit rögzíti.

– Jogi melléklet amely polgári és büntető jogi elveket fogalmazza meg.

– Gazdasági melléklet, amelyben adószabályozási, foglalkoztatási, ipari, mezőgazdasági, biztosítási és turisztikai kérdéseket rögzítenek (megj. utóbbinak azért van jelentősége, mert a vallási turizmus által látogatott keresztény zarándokhelyek többsége palesztin ellenőrzés alatt lévő területen található).

– Közös erőfeszítések melléklete a közös bizottságok felállítására és az együttműködés kialakítására (energiakérdés, szállítás, tudomány, kultúra, stb. területén).

– Foglyok szabadon engedésének melléklete amely rögzíti, hogy az izraeli börtönökben lévő palesztin foglyokat milyen kritériumok alapján engedik szabadon

(megj. a szóban forgó foglyokat Izrael a palesztin intifáda során ejtette, többségüket bírói ítélet nélkül tartják fogva.)

A Hebroni megállapodás (1997. január 15.)

A Hebron városában lévő viszonyok jól tükrözik a palesztin-izraeli konfliktus csaknem minden elemét. A városban, tekintettel vallási, történelmi és lakosság megoszlási sajátosságokra, külön biztonsági szabályozást vezettek be. Hebronban, a körülbelül 40 ezer palesztin mellett 4-5 ezer, (többségében vallásos zsidó) lakosság él a város szívében lévő pátriárkák sírja közelében. A zónákra történő felosztás és az erős izraeli katonai jelenlét, valamint a nemzetközi ellenőrzés (TIPH = Temporary International Presence in Hebron) ellenére is gyakori az összetűzés a palesztin és zsidó lakosok között.

A WyePlantation megállapodás (1998. október 23.)

A Washingtonban aláírt megállapodás négy témával foglalkozik: az izraeli katonai erők kivonása Júdea és Szamária tartományokból három lépcsőben; a palesztin rendőrség névjegyzékének átadása, illetve a fegyverek begyűjtése (a rendőrség és a biztonsági szolgálatokhoz nem tartozó személyektől); annak rögzítése, hogy a palesztin nemzetgyűlés tagjai törlik a „palesztin alkotmányból” Izrael megsemmisítését tartalmazó kitélet, továbbá gazdasági és biztonsági együttműködés felvázolása.

Mivel a felek a részletekben nem tudtak megállapodni, 1998. november 20-án az egyezmény végrehajtását és ezzel együtt az izraeli erők további kivonását felfüggesztették.

A Sarm El seiki megállapodás (1999. szeptember 4.)

A megállapodás kevés újat tartalmaz, inkább az eddigi megállapodásokat összegzi és határidőket jelöl ki. Új elem a Gázai övezet és Ciszjordánia palesztin területei közötti ún. „szabad átjárás”, amelynek gyakorlati megvalósítására több elképzelés látott napvilágot, amelyek lényegében hasonlítanak a hajdani Nyugat-Berlin és az NSZK területi közötti átjárás szabályozásához. A Sarm El seiki megállapodás ismét foglalkozik az izraeli csapatok három lépcsőben történő kivonásával, a gázai kikötő megnyitásával és biztonsági kérdésekkel. A megállapodásban foglaltakat azonban a mai napig nem hajtották végre.

Camp David-i csúcstalálkozó (2000. július 11-25.)

A csúcstalálkozó célja volt a tárgyalások felújítása és a – minden alkalommal elhalasztott – „kényes kérdések” megvitatása. Clinton volt elnök többszöri személyes részvétele és nyomása ellenére, a találkozó kudarcra végződött, mert a kényes témákban (Jeruzsálem, határok, menekültek) a nézőpontok nem közeledtek, mindkét fél merev ellenállást tanúsított. A palesztinok úgy érezték,

hogy Izrael egyoldalú engedményeket követelt tőlük, az izraeli fél viszont merevséggel vádolta Arafátot. Az igazságot a történelem fogja eldönteni. Értékelésem szerint nagy hiba volt, hogy nem született olyan megállapodás, amelynek eredményeképpen létrejöhetett volna a Palesztin Állam, és így a kétoldalú megbeszélések államközi tárgyalások rangjára emelkedtek volna. A tárgyalások során Barak elnök olyan messzire ment, mint korábban izraeli miniszterelnök még soha. Felkínálta Jeruzsálem megosztását, a palesztin területek 88-95 százalékának visszaadását, a menekültek egy részének visszatelepítését, Jeruzsálem keleti részén lévő palesztin települések átadását, kockáztatva ezekkel saját kormányának megmaradását. Arafát is lényeges engedményekre volt hajlandó, hiszen elfogadta a palesztin területeken nagy zsidó telepek fennmaradását, izraeli fennhatóság alatt. Barak azonban — érthető okokból — visszautasította a Templom hegy fölötti palesztin szuverenitást, amire Arafát úgy reagált, hogy nem fogadta el, hogy a megállapodásba bekerüljön a palesztin-izraeli konfliktus végleges befejezésének kitétele, a korlátozott számú palesztin menekültek visszatérése helyett pedig ragaszkodott a „menekültek visszatérési jogához”. A tárgyalások kudarca a palesztin lakosság hangulatát tovább rontotta, aminek egyenes következménye volt, hogy – Saron Likud pártvezető 2000. szeptember 28-án a jeruzsálemi Templom hegyen tett „látogatása” során – elkezdődött a második palesztin intifáda. A látogatásról (az időzítés miatt) nem lehet a provokatív jelzöt lemosni. Az intifáda mindkét oldalon bizalmatlanságot, áldozatokat és óriási gazdasági károkat okoz, tönkre tette az oszlói folyamatot, egyben megnehezíti a további megállapodások kimunkálását.

Az intifáda kezdete óta több közvetítési kísérlet történt főleg az Egyesült Államok, az Európai Unió, Egyiptom, Jordánia és Szaúd-Arábia részéről. Ezek közül említést érdemel a CIA igazgatójának közvetítési kísérlete, amely a Tenet dokumentum néven vált ismertté, valamint a Mitchell volt amerikai szenátor vezetése alatt működő bizottság munkája, amely az események okait tárta fel és ajánlásokat tett a megoldásra. Utóbbi okmány megítélésem szerint alkalmas lenne a tárgyalások felújítására, ehhez azonban kompromisszum készsége lenne szükség és nem egymásra mutogatásra.

Az Egyesült Államok és az EU részben egyeztetett, részben eltérő módon igyekezett (igyekezik) enyhíteni a feszült viszonyt és kedvező körülményeket teremteni a tárgyalások beindításához. A törekvések mögött világosan érzékelhető egy regionális konfliktus elkerülésének szándéka is.

A Szaúd-arábiai javaslat, amelyet az Arab Liga csúcscrtekezlete 2002 márciusában elfogadott, Izrael számára azért elfogadhatatlan, mert az összes palesztin menekült visszatérését követeli, ami Izrael számára azt jelentené, hogy a zsidó államban arab többség élne. Egyértelműen kijelenthető, hogy ilyen megállapodást egyetlen izraeli kormány sem fog elfogadni.

A Zinni nyugállományú amerikai tábornok által előterjesztett terv az alábbi elgondolást tartalmazza:

Izrael kivonulása minden "A" övezethez tartozó területről. Ennek izraeli és palesztin értelmezése eltérő. Izraeli részről csak onnan kívánnak kivonulni, ahová az utóbbi időben bevonultak, míg a Palesztin Hatóság az összes megszállt területekről történő kivonulást akarja elérni.

– azonnali tűzszünet elrendelése, amit Saron és Arafat saját nyelvén jelent be.

– politikai tárgyalások keretében megteremtése a Tenet terv alapján, visszatérve a 2000. szeptemberi állapothoz. Alapvető eltérés a felek között az, hogy az izraeliek elsősorban biztonsági megállapodásokra törekednek, a palesztinok pedig ezzel párhuzamosan politikai tárgyalásokat is követelnek. A palesztinok kérik, hogy a megállapodás betartását négyoldalú (Egyesült Államok, Európai Unió, Orosz Föderáció és az ENSZ képviselőiből álló) nemzetközi ellenőrző bizottság felügyelje. Izrael eddig nem járult hozzá nemzetközi ellenőrzéshez.

A jelenlegi izraeli nemzeti egységkormány kifelé látszólag egységet mutat, belül azonban lényeges ellentétek vannak. Saronnak nem áll érdekében Arafattal tárgyalni, ezt bizonyítják az elmúlt időszak eseményei. Saron célja tűzszünet elérése, majd ezt követően – különböző feltételek támasztásával – legfeljebb egy ideiglenes megállapodás aláírása. Saron területet nem akar adni a palesztinoknak. A konfliktus intenzitásának növekedésével ezt a politikát az izraeli társadalom többsége támogatja, és egyre inkább elfogadja, hogy Arafattal nem lehet megállapodni. Ennek világos jele, hogy a netanyai öngyilkos merényletet követően, Saron Arafatot ellenségnek nyilvánította és szinte teljesen elszigetelte. A jelenlegi izraeli kormány számára Arafat többé nem partner, vele érdemi megállapodást nem kíván kötni.

– Izrael az időhúzással párhuzamosan – Ciszjordániában szeparációs politikát, folytat, ehhez ürügyként szolgál az, hogy a terrorveszély miatt kerítéseket kell emelni Ciszjordániában – elsősorban azokon a helyeken, – ahol a terroristák könnyen beléphetnek Izrael területére. Ez a tevékenység a gyakorlatban egyoldalú terület kijelölést jelentene, annak összes politikai következményével. A legújabb izraeli politikai törekvések arra irányulnak, hogy nyilvánítsák a teljes Palesztin Hatóságot terroriszervezetté (lásd Saron kijelentését: „Arafat Izrael bin Ladene”) Ezeket a törekvéseket az Egyesült Államok terrorizmus elleni küzdelme egyértelműen segíti.

A Tenet-terv a palesztin és az izraeli biztonsági szolgálatok együttműködése révén kísérelt meg tűzszünetet létrehozni. Értékelésem szerint az elképzelés azért hibás, mert a biztonsági szolgálatok között már semmi bizalom sincs, sőt már régóta egymásra lőnek.

Szerintem, ha politikai megállapodás jönne létre, akkor együttműködnének a biztonsági szolgálatok is – ha még egyáltalán lehet palesztin biztonsági szolgálatokról beszélni – hiszen erre utasítást kapnak. Politikai megállapodás hiányában azonban nehezen tartom elképzelhetőnek a biztonsági együttműködést, ezt támasztják alá az eddigi kísérletek kudarcai is. A palesztin területekre történt izraeli behatolások, a szolgálatok vezetőinek „célzott” megsemmisítése, a szolgálatok objektumainak tervszerű lerombolása nem segíti az együttműködést, mint ahogy az sem, hogy a palesztin biztonsági szolgálatok tagjai Izrael elleni terrorcselekményekben vesznek részt.

Az eddig kötött megállapodások bemutatásával azt kívántam érzékeltetni, hogy vannak lehetőségek és példák a megállapodásra, csupán a politikai szándék hiányzik. Bármilyen érdemi megállapodás kimunkálása azonban minden valószínűség szerint hosszú időt vesz igénybe.

3. A 2000. szeptember 28-án kezdődött palesztin intifáda, palesztin motivációk, izraeli reakció.

Talán elfogadhatók azok az izraeli értékelések, amelyek szerint nem Saron Templom hegyen tett látogatása a közvetlen oka az intifáda kirobbanásának, a látogatás csupán hozzájárult az események felgyorsulásához. A kődobáló palesztin fiatalokkal szembeni izraeli katonai fellépés akkor hat palesztin halálát okozta, ami nemcsak a palesztin társadalmat, hanem az arab világot is megrázta.

Arafat számára az erőszak lehetőséget nyújtott a Camp David-i sikertelenség levezetésére. A tervezett palesztin állam kikiáltása elmaradt. Arafatot bírálókat érte az arab közösségen belül is, de eredménytelennek minősíthetők az intifáda megkezdését követő igen sűrű külföldi látogatásai is. Az arab világ Arafatot azért bírálta, mert a jeruzsálemi Templom hegy ügyében is tárgyalt, amire nem volt felhatalmazása (a Templom hegyen lévő Al Aksza mecset Mekka és Medina után a mohamedán világ harmadik legszentebb helye).

A második palesztin intifáda a palesztin-izraeli békefolyamatot jelentősen visszavetette. A két fél között a bizalom teljesen elveszett. 2001 februárjában a palesztin-izraeli összetűzések juttatták hatalomra Saront, aki nyugalmat és biztonságot ígért Izrael lakóinak. Azóta a tények ennek ellenkezőjét bizonyították: Ciszjordánia útjai az izraeliek számára életveszélyessé váltak, Izrael lakosai nem érzik magukat biztonságban az autóbuszon, az áruházakban, a kávéházakban, nem engedik gyermekeiket diszkóba, pizzériába stb. Megromlott a kapcsolat Egyiptommal és Jordániával, de megszakadt az a közeledési folyamat is, amelyet Izrael a 90-es években Marokkó, Tunézia és néhány Öböl-menti állam felé indított el.

Arafatot már több hónapja nem fogadják az Egyesült Államokban sem, holott korábban rendszeres látogatónak számított a Fehér Házban.

Az intifáda palesztin motivációi:

Arafat célja a palesztin tárgyalási pozíciók javítása az Izraellel folytatandó tárgyalásokon, ezzel egyidőben rontani Izrael nemzetközi megítélését.

Palesztin cél a konfliktus nemzetközi szintre emelése is. Közismert, hogy az ENSZ bevonását a Palesztin Hatóság a konfliktus kezdetétől szorgalmazza, Izrael pedig hevesen ellenzi. A Palesztin Hatóság hasonló nemzetközi jelenlétet szeretne elérni, mint amelyet Jugoszláviára kényszerítettek Koszovó esetében. Izrael az ellenvetést azzal indokolja, hogy a palesztin oldalon ellenőrizhetetlen terrorszervezetekről van szó, míg az izraeli oldalon szervezett hadsereg áll, amelynek tevékenysége, létszáma, fegyverzete ellenőrizhető.

Arafat célja az intifádával a függetlenség erőszakkal történő kivívása, azaz a palesztin állam kikiáltása ne tárgyalások útján és ne Izrael „kegyelméből”, hanem harcok árán valósuljon meg.

A Palesztin Hatóság előtt példaként szolgál a Hezbollah sikere az izraeli erők libanoni kivonása előtt.

A konfliktus elemzésében kezdettől fogva kérdés, hogy képes-e Arafat ellenőrzése alatt tartani az eseményeket. A kérdésre adott válasz eltérő volt az izraeli biztonsági szolgálatok részéről is. Az izraeli Shin Bet (Általános Biztonsági Szolgálat) azon a véleményen volt, hogy Arafat nem képes ellenőrzés alatt tartani a helyzetet, az AMAN (katonai hírszerzés) azt állította, hogy nemcsak teljes mértékben képes a konfliktus ellenőrzésére, hanem irányítja is azt. Szerintem részben az első vélemény is igaz, de inkább az utóbbival állunk szemben, hiszen számos esetben, amikor fennállt egy komolyabb izraeli csapás veszélye, (például a ramallahi lincselés, a tel-avivi diszkórobbantás, vagy a jeruzsálemi étterem robbantás után), a palesztin merényletek elmaradtak. Többször előfordult, hogy magas rangú külföldi vezetők látogatása során nem voltak atrocitások palesztin részről, a vendég távozása után azonban újra kezdődtek. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Hamasz és az Iszlám Jihad Arafat ellenzéke, ugyanakkor az al Aksza Mártírjanak Brigádja Arafat szervezetének a Fatah nak a radikális szárnya. Tényként fogható fel, hogy Arafat képes (illetve képes volt addig, amíg ettől a lehetőségtől Izrael meg nem fosztotta) a biztonsági szolgálatokat ellenőrizni, erre nagy létszámú szervezet áll rendelkezésére.

Arafat ramallahi főhadiszállásának átkutatása során az IDF számos olyan dokumentumot talált, amelyek Arafat terrorakciók szervezésében való részvételét bizonyítják. Arafat szerepének elemzése során fontosnak tartom kiemelni, hogy jelenleg a Palesztin Hatóságnak tíz biztonsági szolgálat és két különleges szolgálat áll(t) rendelkezésre. Ezek az alábbiak:

Nemzetbiztonsági erők: létszáma 14 000 fő, ez a legnagyobb szolgálat, az „A” zónán belüli biztonságért felel.

Polgári rendőrség: létszáma 10 ezer fő, hagyományos rendőri feladatokat lát el; a szervezet rendelkezik egy 700 fős azonnali bevetési egységgel; a parancsnokok többségét a volt Szovjetunióban képezték ki.

Megelőző Biztonsági Szolgálat: létszáma körülbelül 500 fő, lényegében hírszerző szervezet; feladata megelőző akciók végrehajtása terroristák ellen, valamint Izrael elleni hírszerzés; vezetőik: Ciszjordániában Jibril Rajoub, Gázában Mohamed Dahlan.

Általános Hírszerző Szolgálat: létszáma 3000 fő; a palesztin területeken és azon kívül is adatgyűjtéssel és kémelhárítással foglalkozik.

Katonai Hírszerzés: vezetője: Musa Arafat (az elnök testvére); megelőző tevékenységet folytat, ellenzéki személyeket tartóztat le; a szervezetet az Izraellel kötött megállapodások nem tartalmazzák.

Katonai rendőrség: a Katonai hírszerzés alárendeltségében működik, kiemelt létesítményeket és személyeket őriz; hasonlóan a Katonai Hírszerzéshez, megállapodásokban nem elismert szervezet.

Parti őrség: körülbelül 1000 fős, Gázában működik, feladata a palesztin felségvizek őrzése. Megállapodásokban nem említik, objektumai zömét az utóbbi időszakban az izraeli hadsereg megsemmisítette.

Légi rendőrség: feladata Arafat 5 helikopterének működtetése (megj. a helikoptereket az izraeli hadsereg megsemmisítette).

Polgári Védelem: tűzoltással és a polgári lakosság mentésével foglalkozik.

Vidéki Őrség: megállapodások nem említik, célja a vidéki vezetők hatalmának biztosítása.

Kiegészítő szolgálatok:

Különleges biztonsági erők: Arafat közvetlen irányítása alatt állnak, feladatuk külföldön, elsősorban arab országokban adatgyűjtés az ellenzéki erőkről; ezen kívül Arafatot ezek az erők tájékoztatják a Palesztin Hatóság vezetőinek korrupciós ügyeiről; megállapodásban nem szerepel a szervezet.

Elnöki Biztonsági Erők (Force-17): körülbelül 3 ezer fős, az elnök biztonságáról gondoskodik; közvetlen Arafat alatt áll; feladata, az elnök védelmén túl terrorelhárítás és ellenzéki személyek ellenőrzése, letartóztatása; a szervezet tagjai részt vesznek az intifádában. Saron elnök egyik célkitűzése az utóbbi időben, hogy a szervezetet nyilvánítsa az Egyesült Államok terrorszervezetté. Az F-17 tagjainak sajátossága, hogy nem palesztin területen nőttek fel, ellentétben a többi biztonsági szervezet tagjaival, hanem Arafattal együtt kerültek a „területekre”, többnyire Tuniszból.

A palesztin biztonsági szolgálatok esetében – a törvényességen túl – a legfőbb kérdés a létszám. Az 1995-ben aláírt Oszló- II megállapodás 30 ezer rendőrt és biztonsági személyt engedélyez, ma óvatos becslések szerint a jelzett erők létszáma 50 ezer fő. A másik kérdés, hogy a rendőri erők elsősorban rendőrök, vagy katonák? A megállapodások katonai erők létrehozását nem engedélyezik.

A palesztin biztonsági szolgálatok tagjait a jerikói rendőr akadémián, továbbá Egyiptomban, Jemenben, Algériában és Pakisztánban képezik ki, de az Egyesült Államokban is többen tanultak. A kiképzés sajátossága, hogy inkább katonai, mint rendőri jellegű. Gyakorlataikat is kötetlenségben – maximum zászlóaljban belül – hajtják végre. A tömeggel szembeni fellépésre kevésbé készítik fel őket, ehhez hiányoznak a felszerelések (pajzs, sisak, páncélmellény, rádió) is. A másik sajátosság a koordináció hiánya. A legtöbb szolgálatnak külön gázai és ciszjordániai parancsnoka van, valamennyi Arafat közvetlen irányítása alatt áll, aki az "oszd meg és uralkodj" elvet alkalmazza. Gyakran előfordul, hogy a szolgálatok egymással rivalizálnak, egymást feljelentik.

A biztonsági szolgálatokon kívül feltétlen szükséges említést tenni az intifáda kezdete óta fontos szerepet játszó fegyveres szervezet a **Tanzim** tevékenységéről. A Tanzim Arafat szervezetének, a Fatahnak a fegyveres részlege. 1995-ben a palesztin ellenállási szervezetek a Hamasz és az Iszlám Jihad ellensúlyozására hozták létre. A Tanzim (jelentése szervezet), az intifáda óta nem hivatalosan működő palesztin fegyveres szervezet. A lakosság körében népszerű, tagjai sorában több, a palesztin biztonsági szolgálatokhoz tartozó személy is található. Népszerűségének oka az is, hogy tagjai nem a korrupcióval vádolt, külföldi száműzetésből hazatért Palesztin Hatóság tagjai közül kerülnek ki, hanem a tagság zömét a palesztin területen születettek teszik ki. Vezetőik az intifádákban és izraeli börtönökben edződtek (pl. Marvan Barguti, akit az izraeli hadsereg letartóztatott), ugyanakkor támogatják Arafatot, aki eszközként használja a

Tanzimot a különféle palesztin csoportok fölötti „oszd meg és uralkodj” politikában. Tagjainak száma több tízezerre tehető, a 20-35 éves korosztály kedvelt szervezete. Költségvetése kb. évi 2,4 millió dollár, amelyet Arafat biztosít. Fegyverzete könnyű kézfegyver, a pisztolytól a gépkarabélyig terjed. A Tanzim a palesztin biztonsági szolgálatok radikalizálódásával egyre népszerűbb, és soraiba fogadja a biztonsági szolgálatok embereit is.

A Tanzim működtetésének célja:

- az elnök hatalmának demonstrálása a palesztin utcákon, a Hamasz tekintélyének gyengítése;
- terrorcselekmények végrehajtása Izrael ellen (elsősorban a megszállt területeken és nem az izraeli városokban);
- tüntetések szervezése és megvalósítása;
- fiatalok szervezése és kiképzése a Fatah szervezet részeként.

4. Palesztin terrorszervezetek

A palesztin terrorszervezetek többnyire Arafat ellenzékeként működnek, az intifáda kezdete óta népszerűségük rohamosan nőtt a lakosság körében, katonai szervezeteikben gyakran a palesztin biztonsági szolgálatok emberei is megtalálhatók. A három legfontosabb terrorszervezet a Hamasz, a Palesztin Iszlám Jihád és az al Aksza Mártírjainak Brigádja.

Hamasz

A szó jelentése Iszlám Ellenállási Mozgalom, ideológiai alapja az 1920-as években Egyiptomban létrejött Muzulmán Testvériség Mozgalom, amely tevékenységének csúcspontjára az 1960-70-es években jutott el, elsősorban Egyiptomban és Jordániában. A Hamasz a Gázai övezetben és Cisjordániában az első intifádát követően 1987 és 1991 között jött létre. Tevékenysége kezdetben szociális és gazdasági jellegű volt, ennek köszönhetően hívei elsősorban a menekült táborok lakói közül kerültek ki. A Hamasz választási lehetőséget kínált a PLO szociális tevékenységével szemben, mégpedig iszlám alapon. Politikai ideológiája a palesztin föld felszabadítása és ezek iszlám kezekbe történő juttatása, dzsihád (szent háború) alkalmazása a zsidók ellen, valamint a béketörekvések teljes elvetése. A Hamasz vallási alapon kizárja bármilyen kompromisszum megkötését Izraellel. Az intifáda kezdetén csak polgári engedetlenségre és kődobálásra hívtak fel, fegyverek és öngyilkos merénylők alkalmazása ritkán fordult elő. A szervezet radikalizálódása vezetőjük, Ahmed Jaszin sejk izraeli börtönből történt kiszabadulása után kezdődött el, amelynek során megalakult a Hamasz katonai szárnya az Iz -Aldim al Kassam csoport. A csoport kezdetben az Izraellel kollaborálók felderítését és megsemmisítését tűzte célul, majd támadásokat szervezett izraeli célok ellen. A csoport tagjai egyetemisták és szélsőséges fiatalok. Találkozóhelyeik főleg a mecsetek, céljuk elsősorban Palesztina felszabadítása és egy iszlám állam létrehozása. Tevékenységük a szervezetük folyamatos bővítésére, összetűzések

szervezésére, árulók kivégzésére, valamint kiadványok (főleg rölapok) terjesztésére irányul. Ennek megfelelően a katonai szárny "szent harcosokból" és biztonsági emberekből áll.

A Hamasz pénzügyi támogatása stabilnak értékelhető. Anyagi fedezetet szaúd-arábiai nem hivatalos köröktől, az Öböl-menti országokból, Iránból, az Egyesült Államokból és Európából (elsősorban Nagy-Britanniából és Németországból) különféle iszlám közösségektől a jótékonykodás leple alatt. A segélyek szétszórása nagymértékben hozzájárul a szervezet létszámának növeléséhez.

A Hamasz az intifáda kezdete óta sok terrorakciót hajtott végre Izrael ellen.

Palesztin Iszlám Jihád

Egyiptomban 1979-ben palesztin diákok alapították, akik közül néhányat a Szadat elleni gyilkosságban való részvétel miatt kitiltottak Egyiptomból. A szervezet célja – a zsidókkal folytatott harcot követően – iszlám állam létrehozása Palesztinában. A Jihád iráni befolyás alatt áll, ideológiájára és tevékenységére nagy hatást gyakorolt az iráni forradalom. 1984-ig, a Palesztin Hatóság létrejöttéig nem volt kapcsolat a Hamasz és a Palesztin Iszlám Jihád között, ezt követően azonban egyre több közös merényletet követtek el. A csoport igen kedvelt a palesztin egyetemisták körében, irodákat működtet Beirutban, Damaszkuszban, Teheránban és Kartumban, de közel sincs olyan népszerűsége, mint a Hamasznak. Fegyvereseinek száma száz fő körül van, fő módszere az öngyilkos merényletek szervezése.

Az al-Aksza Mártírjainak brigádja

A 2000 szeptemberében elkezdődött intifáda kitörése után a Fatah radikális katonai szárnyaként alakult meg. Létrejöttének közvetlen oka az, hogy elterjedt a palesztinok között: Izrael le akarja rombolni a jeruzsálemi al Aksza mecsetet (megj. ezt az ortodox zsidó szervezetek valóban többször hangoztatták). Az Izrael elleni merényletek körülbelül 70 százalékát ez a szervezet hajtotta végre az elmúlt két évben. Módszerei főleg öngyilkos merényletek és fegyveres támadások. Elvben a Fatah minden tagja egyben az al-Aksza Mártírjainak Brigádja tagja is, a gyakorlatban azonban a fegyveres szárny hozzávetőleg ezer főből áll, köztük számos olyan személy is van, akik Arafat biztonsági szolgálatának emberei. Az Arafattal való kapcsolatuk nem egyértelmű, vezetőként nem fogadják el. A szervezetet az Egyesült Államok 2002 februárjában terrorszervezetté nyilvánította.

A Libanonban működő, iráni támogatású síita radikális szervezet, a **Hezbollah** nem palesztin, de támogatja a palesztin radikális szervezeteket. A palesztin szervezetek példaképnek tekintik a Hezbollahot az Izrael elleni harcban, mivel úgy értékelik, hogy a 2000 tavaszán végrehajtott izraeli csapatkivonás Libanonból a Hezbollah akcióinak eredménye. A palesztin intifádát a Hezbollah az izraeli csapatok Libanonból történt kivonása után is támogatja azzal, hogy gerillákat képez ki, illetve a Hermon hegység nyugati oldalán fekvő vitatott tulajdonjogú Seba

tanya ellen támadásokat kezdeményez. (A Hezbollah konkrét tevékenységéről a tanulmány további fejezetében még lesz szó).

A 2000 márciusa végén elkezdődött izraeli "Védőpajzs" hadművelet a palesztin terrorszervezeteket nagymértékben közelítette egymáshoz.

A hadművelet során Arafat ramallahi főhadiszállásán az IDF (izraeli védelmi erő) olyan bizonyítékokat talált, amely izraeli értékelések szerint Arafat bűnösségét bizonyítják a terrorszervezetek támogatásában. Arafat aláírásával olyan leveket találtak, amelyekben pénzt hagyott jóvá a tulkarmi Tanzim vezetőnek a haderai merénylet végrehajtására. Arafat az izraeli ostromgyűrű idején főhadiszállásán együtt volt Fouad Subakival, aki az elnök pénzügyi tanácsadója. Subaki szervezte a Karin hajón érkező fegyverek szállítását, továbbá az al-Aksza Mártírjainak Brigádja pénzt kért tőle öngyilkos merényletek finanszírozására (a levelet szintén megtalálták).

5. A palesztin-izraeli konfliktus, mint az alacsony intenzitású konfliktus egyik formája

A konfliktus az alacsony intenzitású kategóriába sorolható, jellemzői a következők:

– korlátozott, mert az alkalmazott eszközöket a kormány szabályozza, a hadsereg nagyobb akcióit minden esetben felülről irányított döntés alapján hajtják végre;

– az alkalmazható eszközök a politikai céloktól függenek (a nemzetközi reagálástól való félelem kétségkívül jelentős szerepet játszik az eszközök megválasztásában);

– korlátozott az izraeli hadsereg vonatkozó törvények és etikai szabályok miatt;

– korlátozott a PH-al kötött megállapodások miatt, figyelembe véve, hogy a hadműveletek főleg palesztin területen folynak;

– korlátozott, mert a hadsereg telepítése a konfliktus övezetbe nem oldja meg a problémát, gondolni kell a „másnapra”, a konfliktus utáni időre, hiszen izraeli részről a hadsereg jelenléte nem segíti a probléma megoldását – ellenkezőleg – rontja a rendezési lehetőséget, gyűlöletet kelt és további eszkalációt okoz.; nem véletlenek az izraeli kormány esetenkénti intézkedései a zárlat feloldására, majd a terrorista eseményeket követően a zárlat újbóli elrendelésére; az sem véletlen, hogy a kormányban komoly viták vannak a hadsereg alkalmazásának indoklásánál; a hadsereg alkalmazását illetően természetesen a palesztin erőszak növekedése hozzájárul a keményebb fellépés elfogadásához;

– korlátozott a konfliktus azért is, mert az erős médiajelenlét nagyon könnyen negatív beállításba hozza a hadsereget és ezáltal a kormány politikáját.

A jelenlegi konfliktust palesztin részről intifádának (népfelkelésnek) minősítik, de az eddigi tények bizonyítják, hogy – ellentétben az 1987-es intifádával, amely a palesztin utcákon szerveződött, – most egy felülről szervezett és irányított

felkelésről van szó. Izraeli értékelések szerint nem megszállók és megszállottak, hanem egy "félállam" (Palesztin Hatóság) és egy állam (Izrael) közötti konfliktussal állunk szemben. Ez a megállapítás azonban vitatható, hiszen a harc az izraeli megszállás ellen, az izraeli kormányok új zsidó településeket ösztönző politikája miatt folyik, olyan eszközökkel, amelyek a Palesztin Hatóság rendelkezésére állnak.

Ennél a gondolatnál azonban meg kell állni, hiszen az ártatlan emberek elleni politikai terrorizmus, az öngyilkos merényletek, semmilyen céllal nem indokolhatók és ezt semmilyen ország törvénye nem fogadhatja el.

Lényegében az Izrael és a Palesztin Hatóság közötti konfrontáció alacsony intenzitású konfliktusként, vagy aszimmetrikus hadviselésként fogható fel, amely főleg lakott területen folyik. A lakott területen folytatott hadviselés csökkenti Izrael katonai lehetőségeit, amennyiben a palesztin lakosság nagyobb polgári veszteségét el akarja kerülni. A küzdelem palesztin célja világos: független állam létesítése, Jeruzsálem fővárossal az 1967-es határokon belül, megvalósítva a palesztin menekültek visszatérési jogát. A küzdelemben keveredik a népi felkelés (amelynek során polgári személyek – gyakran gyerekek – köveket és molotov koktélokot dobálnak) a szervezett terrorista akciókkal, illetve a biztonsági erők által végrehajtott támadásokkal.

A konfrontációnak öt területe van, amelyeknek a – palesztin felfogás szerint – együttes alkalmazása lehetne hatásos. Ezek a területek az alábbiak:

- katonai;
- politikai/diplomáciai (nemzetközi szinten és az arab világban);
- információ és propaganda (pszichológia, erkölcs és szociológia);
- média és
- gazdasági terület.

A konfrontáció földrajzilag két, egymástól elválasztott, sűrűn lakott területen folyik:

- a, Ciszjordániában, (Dzsenintől Hebronig)
- b, Gázai övezetben (az Erez átkelőhelytől az egyiptomi határig).

A két terület katonai és biztonsági szempontból teljesen eltérő. A Gázai övezet az izraeli területektől kerítéssel elválasztott, a területek elhagyása csak ellenőrző pontokon keresztül történhet, amelyeket a konfliktus kezdetétől katonai erőkkel és műszaki zárákkal annyira megerősítettek, hogy a mozgás gyakorlatilag szinte teljesen lehetetlen. A Gázai övezet területén levő izraeli telepkekre külön utak vezetnek, amelyeket a hadsereg biztosít. (Megjegyzés: a Gázai övezetben körülbelül 4 ezer zsidó telepes él, többségük erősen vallásos.) Az övezetben élő palesztinok (létszámuk több mint 1 millió) a területet nem hagyhatják el, az intifáda kezdete óta értelemszerűen izraeli állampolgár nem léphet a területre. Ezzel szemben Ciszjordánia területe nyitott, kerítés kevés helyen található, annál több viszont az izraeli telepes (becslések szerint 230 ezer, szemben a 800 ezer palesztinnal). A lakosság keveredik, a települések közel vannak egymáshoz, az ellenőrzés nehéz. A

biztonsági helyzet romlásával az izraeli hadsereg megerősítette az utak ellenőrzését, nagyobb számú járőrt alkalmaz és a palesztin települések kijáratához – gyakran a településen belül is – ellenőrző pontokat telepített, amelyeket gyakran megdupláz. Az ellenőrző pontok felállításával megakadályozza, hogy a lakosság a falvak és a városok között közlekedhessen.

A lakott területen folytatott hadviselés módja a települések eltérő jellege miatt különböző sajátosságokkal rendelkezik. Ezek a sajátosságok településtípusonként az alábbiak:

– Jeruzsálem (kb. 600 ezer zsidó és 200 ezer arab lakja, mindkét nép fővárosának tekinti) esetében biztonsági szempontból fontos, hogy az itt élő palesztinok csak engedéllyel mehetnek más palesztin városba, ugyanez vonatkozik a nem Jeruzsálemben élő arabokra is; sajátosság, hogy a Jeruzsálem keleti felében élő arabokat az elmúlt években nagy zsidó negyedekkel vették körbe, amelyek megakadályozzák összefüggő palesztin területek kialakítását; ma Jeruzsálem keleti részén kb. 160 ezer zsidó él; az engedély nélkül épített palesztin házakat a hadsereg bulldózerei lerombolják; Jeruzsálem az adottságai miatt alkalmas nagy áldozatokkal járó terrorakciók végrehajtására;

– Hebron fontos összetűzési pont a nagyszámú arab és kisszámú zsidó lakosság miatt, mert a — zömében vallásos — zsidó lakosság a város központjában, az ősatyák sírjának közelében él; a helyzet anomáliája, hogy a 3-4 ezer fős zsidó lakosság közül a gyerekeket és a munkába járókat naponta a hadsereg által kísért autóbuszokkal szállítják Jeruzsálembé, a várost pedig két megerősített dandár védi;

– az „A” övezetbe tartozó palesztin városok (Dzszenin, Nablusz, Tulkarem, Kalkilya, Jerikó, Gáza város);

– izraeli, vagy palesztin ellenőrzés alatt lévő lakóterületek;

– menekült táborok (innen indulnak támadások főként izraeli telepések, vagy a hadsereg objektumai ellen);

– zsidó telepek Ciszjordániában és a Gázai övezetben (ezek a palesztin támadások egyik legfontosabb célpontjai);

– zsidó telepek a megszállt területek határa mentén (zöld vonal);

– nagyobb izraeli városok (a palesztin „stratégiai terrorizmus” célpontjai).

A lakott területeken folytatott harc sajátosságai (ezek teljes egészében érvényesek a palesztin-izraeli konfliktusra is) az alábbiak:

– kaotikus helyzet kialakulása, mivel a harctevékenységek a legváratlanabb helyen és időben törnek ki;

– nincs harcérintkezési vonal a saját és ellenséges erők között;

– nehéz megkülönböztetni az ellenséget a polgári lakosságtól (ebből adódóan több baleset is történt, mert izraeli erők támadó szándékot véltek felfedezni egyébként ártatlan emberek esetében is); ennek megállapítása nem könnyű, hiszen egy kerékpáron, vagy számárháton katonai objektumhoz (pl. egy ellenőrző pont)

közeledő személy lehet öngyilkos terrorista is, amelyre volt példa; ezt követően a katonáknak utasításban adták ki, hogy minden katonai objektumhoz közeledő személyt potenciális terroristaként kell kezelni, így a döntés a katonára van bízva.;

- az épületek és egyéb infrastruktúrák rombolása miatt a harcterület állandóan változik, miközben az elpusztított objektumok helyét újak veszik át;
- nem választható el egymástól a harcterület és a hátsószög.

A palesztin-izraeli konfliktusban a lakott területen folytatott harctevékenység megnyilvánulási formái:

a) Tömegdemonstráció

A tömegdemonstráció különböző módon nyilvánul meg (kódobálás, molotov koktélok használata, autógumik felgyújtása, izraeli hadsereg provokálása, lövöldözés a tömegeből éles lőszerrel, kézigránátok dobálása).

b.) Gerilla hadviselés, terrorizmus

A palesztinok által lakott területről kézfegyverrel történő tüzelés izraeli házak irányába, út menti bombák elhelyezésével a polgári és katonai közlekedés zavarása, elsősorban a zsidó telepekhez és a katonai objektumokhoz vezető utak mentén, fegyveres rajtaütés polgári személyeken, vagy katonákon. Ezeket a tevékenységeket elsősorban a Fatah Tanzim aktivistái, illetve a palesztin biztonsági szolgálatok emberei hajtják végre, utóbbiak gyakran este, szolgálatuk befejezését követően.

c.) „Stratégiai” terrorizmus

Katonák elrablása, terrorcselekmények végrehajtása, amelynek során robbanóanyaggal töltött gépkocsit robbantanak, vagy robbanóanyagot rejtnek el különböző helyeken, továbbá öngyilkos terroristák előre eltervezett merényleteket hajtanak végre. Ezeket a terrorcselekményeket a Hamasz, a Palesztin Iszlám Jihád és a Tanzim katonai szárnya az al-Aksza Mártírjainak Brigádja terrorszervezetek aktivistái készítik elő és hajtják végre.

A módszereket elemezve megállapítható, hogy az akciókat szinte kivétel nélkül lakott területen hajtják végre. Az elemzésekből az is kitűnik, hogy a módszerek fokozatosan durvábbá váltak, 2000 szeptemberében tömegtüntetéssel és kódobálással kezdődtek, később a tömegbe fegyveres keveredtek, majd elkezdődött az út menti bombák alkalmazása, mesterlövészek felhasználása gépkocsival utakon mozgó célok, elsősorban zsidó telepések ellen, ezt követte az aknavetők bevetése, illetve öngyilkos merénylők alkalmazása. A palesztin áldozatok számának növekedésével egyenes arányban nőtt a terrorcselekménybe bevonható jelöltek száma. Mindezt nagymértékben segítette a temetések „látványos” megszervezése és nem utolsósorban a kiválóan nevezhető palesztin propaganda. Nem hagyhatók figyelmen kívül a nagyszámú áldozatokat követelő öngyilkos merényletek, amelyek igen nagy hatással vannak az egyébként is „terrorérzékeny” izraeli lakosság moráljára.

A palesztinok céljai között szerepel, hogy a konfliktust pán-arab, vallási, sőt nemzetközi ügyé tegyék és a konfliktusba, illetve annak rendezésébe bevonják az arabokat, a muzulmánokat és a nemzetközi közösséget, valamint a külföldi terrorista szervezeteket.

Izraeli arabok bevonása a küzdelembe.

Az izraeli lakosság körülbelül 20%-a arab nemzetiségű, akik izraeli állampolgárok, nemzeti kisebbséget képeznek, komoly nemzetiségi problémákkal, amelyet Izrael Állam eddig sem megoldani, sem kezelni nem volt képes. Ha a palesztin állam létrejön, akkor várhatóan nagyobb hangsúllyal fog felmerülni főleg az ország északi területén (Haifa térsége) élő izraeli arabok problémája, akik önállóságot fognak követelni (a palesztin államhoz való tartozásuk elsősorban gazdasági okok miatt fel sem merül). Ezt a réteget kísérli meg a Palesztin Hatóság bevonni a küzdelembe, ennek konkrét megnyilvánulása volt az intifáda kezdetén kirobant izraeli arabok szimpátia tüntetése, utak lezárása és egyéb rendbontások. A hatósággal történő heves összetűzések 13 izraeli arab halálát követelték, ami meglepte a hatóságokat is, mert „belső” felkelésre nem számítottak. Az akciók következtében csökkent a bizalom a zsidó és izraeli arab lakosság között.

Arab országok bevonása.

A Palesztin Hatóság az arab országokat igyekszik bevonni a konfliktusba és a békefolyamatba. Ennek legpregnánsabb megnyilvánulása Egyiptom és a Palesztin Hatóság viszonya. Arafat nagy jelentőséget tulajdonít Mubarak elnök véleményének. Az egyiptomi szolidaritás hatásos kifejezése volt Egyiptom tel-avivi nagykövetének visszahívása, a Gázai övezetért első F-16-os bombázást követően. A nagykövet visszahívása (aki azóta sem tért vissza állomáshelyére) érzékenyen érintette az izraeli állami vezetést. Egyiptom kettős politikát folytat: szimpátiáját bizonyítja a palesztinok felé, igyekszik Arafat részére nemzetközi támogatást szerezni, ugyanakkor nyomást gyakorol Arafatra és Izraelre az eskaláció elkerülése érdekében. Egyiptom nem kíván katonai erővel fellépni a palesztinok érdekében, ennek a magyarázata egyszerű: a katonai erőegyensúly nem kedvező az arabok számára, valamint az egyiptomi vezetés – egy katonai akcióval – nem akarja veszélyeztetni az Egyesült Államokkal kialakított baráti kapcsolatait.

Különleges szerepe van Jordániának is a konfliktusban, amely Egyiptomhoz hasonlóan szintén békeszerződést kötött Izraellel, ugyanakkor helyzete kényes, mivel az ország lakosságának kétharmada palesztin. Mindezekről függetlenül az arab országok és a Palesztin Hatóság kapcsolata közel sem a pánarab eszme megnyilvánulása. Ezt azzal kívánom alátámasztani, hogy a Palesztin Hatóság (PH) részére biztosított évi 2 milliárd dolláros segély 50 %-át az EU, 25 %-át az Egyesült Államok, 10 %-át Japán, 5 %-át az arab országok (Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok) adják. Az arab országok a PH támogatása szempontjából a következők szerint oszthatóak:

a.) PH-gal rossz viszonyban lévő országok: Irán, Libanon, Líbia, Szudán, Szíria.

b.) PH-gal baráti viszonyban lévő, de küzdelmét nem segítő országok: Algéria, Bahrain, Dzsibuti, Mauritánia, Marokkó, Omán, Katar, Szomália, Tunézia, Egyesült-Arab Emirátusok, Jemen.

c.) PH-gal baráti viszonyban álló és tevékenységét segítő ország: Egyiptom

d.) azok az országok, amelyek segíthetnék a PH-ot, de nem, illetve mérsékelten teszik: Kuvait, Szaúd-Arábia

e.) támogatja a PH-ot, de versenyez vele: Jordánia.

A konkrét támogatás megnyilvánulási módja: elsősorban szóbeli (Izrael bírálata, lásd Arab Liga üléseit, ahol azon országok hívnak fel az Izraellel fennálló kapcsolatok befagyasztására, amelyek egyébként sem állnak kapcsolatban Izraellel). A PH. tevékenységét akadályozó arab eljárások elsősorban az Arafat ellenes erők támogatásában jutnak kifejezésre a PH területén, vagy azon kívül.

Összességében a PH arab támogatása rendkívül korlátozott, kivételt talán Irak képez, amely több alkalommal hadosztályokat mozgósított a palesztinok védelmére, ez azonban inkább demonstratív jellegű volt. Kiemelendő Szaúd-Arábia, amely 33 ezer USA-dollárt fizetett az intifádaiban elhunyt személyek családtagjainak, illetve 2001 végén 50 millió dollárt ajánlott fel a palesztin családoknak. Irak az öngyilkos merénylők családjának tízezer dollárt fizet (megj. egy átlagos palesztin éves jövedelme 1 575 dollár). Az arab országok magatartása akkor válna meghatározó fontosságúvá, ha a palesztin- izraeli konfliktus tovább mélyülne és megnőne egy regionális háború lehetősége. Ennek megakadályozására azonban az Egyesült Államok és az Európai Unió diplomáciája nagy figyelmet fordít, főleg a mérsékelt arab országok (Egyiptom és Jordánia) bevonásával. A regionális háború fenyegetettsége bizonyos mértékben korlátozza a palesztinokkal szembeni izraeli fellépést is, hiszen úgy vélem nem szükséges bizonyítani, hogy a palesztin-izraeli konfliktus megoldása nem katonai, hanem elsősorban politikai kérdés. Katonailag az izraeli haderő néhány napon belül képes a teljes palesztin közigazgatás alatt álló területek elfoglalására és katonai közigazgatás bevezetésére. A "Védőpajzs" hadművelet is csupán azért húzódtott el, mert az IDF nem a terület elfoglalására, hanem a terrorizmus infrastruktúrájának felszámolására, illetve a terrorizmussal gyanúsítható személyek őrizetbe vételére törekedett.

Iszlám országok bevonása

A PH a jeruzsálemi iszlám szent helyek védelmével az iszlám ügy védelmezőjének tünteti fel magát. Az intifáda kirobbantása is a vallás nevében történt, („mentsük meg az al Aksza mecsetet”). Az intifáda neve „al Aksza intifáda” is azt a célt szolgálja, hogy bevonják a küzdelembe az iszlám világot, vallási jelleget kölcsönözve a küzdelemnek. Az iszlám országok támogatást adnak a PH területén működő terrorszervezeteknek, a PH pedig a korábban bebörtönzött terroristák szabadon engedésével zöld utat biztosított a terrorizmusnak. Ennek következtében az Izrael elleni terrorista akciók száma érezhetően megnőtt.

Nemzetközi közösség bevonása

A PH kezdettől fogva kéri a nemzetközi közösséget a palesztin ügy támogatására, ami izraeli értelmezésben a konfliktus nemzetközi szintre való emelését jelenti. Az ENSZ-től a PH több alkalommal sikertelenül kérte nemzetközi erők küldését, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan tudatában van annak, hogy nemzetközi erők küldésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha ezt mindkét fél elfogadja.

Külföldi terrorista szervezetek bevonása

Izraeli értékelések szerint a PH igyekszik külföldi terrorista szervezetekkel felvenni a kapcsolatot, ezek közül elsősorban azokkal, amelyek a békefolyamat ellen vannak. Ezek között első helyen szerepel az Irán által támogatott Hezbollah, amely az alábbi módszerekkel támogatja a PH küzdelmét:

– libanoni és iráni kiképző táborokban önkénteseket toboroz az Izrael elleni harcra, ami terrorakciókban nyilvánul meg;

– izraeli arabok beszerzésével információkat gyűjt Izraelről, továbbá terrortevékenységek végrehajtására és támogatására keres alkalmas izraeli arabokat;

– terrorhálózat működtetése a Gázai övezetben és Ciszjordániában; konkrét példa Masud Nasser esete, aki egy Gázában működő Hezbollah instrukciók alapján működő, (egyébként Arafat Force-17 testőrségéhez tartozó) terrorista volt és több Izrael elleni támadás megszervezéséért volt felelős; (az IDF 2001 januárjában helikopterről mért rakétacsapással megsemmisítette);

– Hezbollah aktivisták küldése Libanonból Izraelbe terrorista támadások megszervezése céljából (például Jihad Shumaan libanoni siita terrorista, aki hamis brit útlevelel érkezett Izraelbe 2000 decemberében bombatámadások elkövetésére);

– a Hezbollah több alkalommal hajtott végre kisebb támadásokat az izraeli csapatok libanoni kivonulása után is Izrael északi határa mentén, deklarálva szolidaritását a palesztinokkal. A Hezbollah támadások az IDF „Védőpajzs” akciójának elkezdését követően intenzívebbé váltak.

Fentieket kiegészítve, az izraeli hatóságok adatokkal rendelkeznek palesztin terroristák és Oszama bin Laden al Kaida szervezete közötti kapcsolatra vonatkozóan és a csecsen terroristák is támogatták a palesztinokat, hiszen szent háborúra hívtak fel Izrael ellen a palesztin intifáda kezdetén. Részleteket a www.kavkaz.org és www.omb.clara.net Internet honlapokon olvashatók.

Izraeli motivációk

Izrael célja a jelenlegi konfliktus befejezése és a veszteségek csökkentése. Ugyanakkor úgy akarja elérni a palesztinok tárgyalóasztalhoz való visszatérését, hogy az általuk alkalmazott erőszak révén ne juthassanak kedvezőbb pozícióba. A jelenlegi izraeli vezetés az oszlói folyamatot már nem tekinti kiinduló alapnak. Saron szerint az Arafaton és a PH-on „megfeneklett”. Oszlóból vissza kell térni Madridba, ahonnan a megbékélési folyamat elindult. Saron kész részt venni egy

olyan nemzetközi konferencián, ahol a mérsékelt arab vezetőkkel tárgyalhatna egy átfogó rendezésről, de ebben a folyamatban nem kíván Arafatnak, a PH-nak és a körülöttük csoportosuló terrorista szervezeteknek szerepet szánni, akik bebizonyították, hogy nem képesek a békés együttélésre a zsidó állammal. Ezzel szemben a palesztinok azt remélik, hogy a küzdelemmel előnyökhöz jutnak, így elérkeztünk a „22-es csapdájához”.

Különösen problematikus volt a konfliktus kezdetén Izrael számára a palesztin polgári lakosság – különösen a gyerekekre – bevonása a felkelésbe, ehhez hozzájárult a média állandó jelenléte, amely egy Dávid-Góliát harcát mutatta be, ennek összes következményével együtt. Izraeli források szerint tízszer annyi külföldi tudósító dolgozik ma az ország területén, mint a konfliktust megelőző időszakban. Az intifáda kezdetén a médiaháborút minden kétséget kizáróan a palesztinok nyerték meg. Ez azonban megváltozott a ramallahi lincselést követően, és az öngyilkos merényletek számának növekedésével a média fokozatosan az izraeli oldalnak kedvezett.

Kezdetben érzékelhető volt az izraeli hadsereg visszafogottsága, éppen a média jelenléte miatt. Igyekezett elkerülni az összetűzéseket lakott területeken, amelyek nagyobb számú polgári áldozatokat követeltek volna. Ehelyett a terroristákra összpontosította a figyelmét, ennek során nem egyszer fordult elő, hogy azonosított terrorista vezetőt, vagy aktivistát a levegőből helikopterről mért rakétacsapással semmisített meg. A módszer katonailag komoly szervezést, kiváló hírszerzést követel, kétségkívül polgári lakosságot kímélő eljárás, de „etikailag” nehezen elfogadható módszer a vezetők likvidálása.

Az IDF által alkalmazott módszerek az alábbiakban összegezhetők:

Az IDF – izraeli források szerint – nem kezdeményez támadásokat, hanem csak válaszcsoportokat mér a kijelölt célpontokra, illetve célszemélyekre. Az IDF kezdetben igyekezett elkerülni a palesztin „A” övezetben folytatott tevékenységet, illetve amikor erre szükség volt, igyekeztek a területet a csapásmérést követően a legrövidebb időn belül elhagyni. Az utóbbi időszakban azonban a helyzet durvulása miatt egyre gyakrabban előfordul a palesztin területekre történő „belépés”.

Az IDF a palesztin városok körül a korábbiakhoz képes nagyobb katonai erőt vont össze, sajátosság a gépesített, vagy lövész erők megerősítése határőrökkel, különleges műszaki alakulatokkal, ejtőernyősökkel és különleges, főleg terrorelhárító erőkkel.

A katonai erők alkalmazása elsősorban a zsidó telepek és az ezekhez vezető utak védelmét szolgálja.

Az IDF az izraeli válaszcsoportot igyekszik összehangba hozni a palesztin támadások szintjével. Ezt az elvet azonban gyakran megsértette, ezért merült fel a „túlzott erő alkalmazásának” vádja. A túlzott erő alkalmazása az utóbbi időben egyre inkább előtérbe kerül. Jó példa erre Saron reagálása a legutóbbi haderai merényletre, a nyolc izraeli halottat egy rendőrállomás, több helyen végrehajtott bombázás, valamint a ramallahi Palesztin Rádióállomás felrobbantásával torolták meg. Az utóbbi időszak sajátosságai közé tartozik, hogy a reagálás a palesztin biztonsági szervezetek objektumait éri, illetve a PH működőképességének bénítását

szolgálja, jelezve, hogy az izraeli vezetésnek már nem áll érdekében együttműködni Arafattal.

A palesztin biztonsági szolgálatok objektumai elleni támadást általában harci helikopterekkel (Apache), vagy a tengerről izraeli hadihajók fegyverzetének felhasználásával hajtják végre, de előfordult F-16-os vadászgépek bevetése is. A csapások szinte minden esetben precízek voltak, mivel a csapásokat alapos légi felderítés előzte meg. Ennek végrehajtása különösebb akadályba nem ütközik, mert a palesztin félnek nincs légvédelme.

Az izraeli katonai csapásokat gazdasági korlátozásokkal kombinálják, szinte teljes blokáddal lehetetlenné teszik áruk ki és beszállítását, a palesztin mezőgazdasági termékek eladását. A települések köré vont blokáddal erősen korlátozzák a lakosság mozgását a palesztin települések között, mérhetetlen szenvedést okozva ezzel a polgári lakosságnak is. Izrael fenntartja magának a jogot a palesztin határok, a légi és tengeri közlekedés teljes lezárására.

Az IDF a palesztin területeken fekvő zsidó telepek megközelítésére megkerülő utakat épített, amelyeken palesztinok nem közlekedhetnek. Gyakori a palesztin utak rombolása, a mezőgazdasági területek tönkretétele (fák, szőlőültetvények kiirtása, fólia alatt termelt növények letarolása), továbbá olyan házak lerombolása, amelyek fedezékül szolgálhatnak terrorcselekmények végrehajtására.

A terrorista személyek azonosításával elkezdődött a terrorista gyanús személyek tudatos likvidálása. Saron miniszterelnök ismert jelszava: „ha a Palesztin Hatóság nem tartóztatja le az Izrael által kért terroristákat, akkor Izrael megteszi helyettük a szükséges lépéseket”. Az Izrael által eddig kivégzett kb. 70 személy a terrorszervezetek aktivistái, vagy a palesztin biztonsági szolgálatok középvezetői voltak, akik bizonyítottan terrorakciókban vettek részt. A PH eddig minden esetben megtagadta az együttműködést a terroristák kiadásában.

A 25 zsidó áldozatot követelő netanyai öngyilkos merényletet követően döntő változás történt az izraeli stratégiában. Az izraeli kormány elhatározta, hogy megvalósítja Saron ígéretét és a PH helyett felszámolja a terrorizmus infrastruktúráját, őrizetbe veszi az Izrael által követelt személyeket.

Az IDF akcióját megelőzően, Zinni amerikai különmegbízott és az izraeli biztonsági szolgálatok az alábbiakat kérték Arafattól:

- a Palesztin Iszlám Jihad, a Fatah, a Hamasz és az al Aksza Mártírjainak Brigádja feloszlátása;
- a palesztinok teljes lefegyverzése;
- Izrael akadály nélkül kapjon jogot a palesztin területekre történő belépésre terrorista akciók megakadályozása céljából;
- a PH az izraeli lista alapján tartóztassa le a palesztin terroristákat, és ezeket adja át az izraeli hatóságoknak;
- Arafat adjon ki intézkedést terrorista támadások megelőzésére.

Arafat arra a kérdésre, hogy mindezért mit kap cserébe, azt a választ kapta, hogy a végrehajtást követően ez megbeszélés tárgyát képezi, de ha a kérést nem teljesíti, akkor mindezt helyette megteszi az izraeli hadsereg. Arafat a kérést elutasította.

Ezt követően került sor az izraeli kormány döntésének végrehajtására. Ennek keretében Ciszjordániában – Jeriko város kivételével – a hadsereg megszállta az összes palesztinirányítás alatt lévő várost, Arafatot pedig teljesen elszigetelte. A haderő házról házra történő kutatással, fegyverek begyűjtésével, foglyok kihallgatásával igyekezett a terrorizmus bázisait felszámolni, ami katonailag eddig egyedülálló akció a terrorizmus elleni küzdelemben. Az ENSZ határozatok és a széleskörű nemzetközi tiltakozás ellenére az izraeli kormány nem állította le az IDF tevékenységét addig, míg a kitűzött célt el nem érte. A "Védelmi Pajzs" akció keretében az első két hétben 4 185 palesztint tartóztattak le, (ebből 121 körözött terrorista), 2 400 géppisztolyt, 770 pisztolyt, 49 RPG löszert, 5 GPR gránátvetőt, 3 aknavetőt aknákkal, robbanóanyagokat, robbanó öveket, éjjellátó berendezéseket és lőszerket gyűjtöttek be. Az IDF 28 halottat veszített, 122 sebesültje van, míg palesztin oldalon több száz halott van, a sebesültek száma ismeretlen.

Összességében az eddig több mint kétezer palesztin és 400 izraeli halottat, illetve több tízezer sebesültet követelő palesztin-izraeli konfliktus megoldása továbbra is kérdéses. Sem az Egyesült Államok, sem az Európai Unió eddig nem volt képes a válság kezelésére, az viszont elképzelhetetlen, hogy a két fél egymás között rendezze problémáit. A szakadék a palesztin és izraeli fél között a konfliktus eszkalálódásával egyre nő, a sebek begyógyítására évekre, generációkra van szükség. Szélesebb konfliktus úgy kerülhető el, ha a nemzetközi közösség fellépése következtében megszűnnek az összetűzések és elkezdődnek a tárgyalások. Ennek során nem kerülhető el, hogy Izrael területeket adjon át és kivonja csapatait a megszállt területekről, majd a tárgyalások eredményeképpen létrejőjön egy működőképes palesztin állam. Az érdemi tárgyalások alapfeltétele az is, hogy a PH szüntesse meg az Izrael elleni terrorakciókat.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

- The Washington Institute's Special Reports on the arab-israeli peace Process, 2001. április 5. 316. szám.
- The Institut for Conflict Management Vol. 8. Writings in Conflict and Resolution.
- Prof. Shai Feldman: The October violence: an interim assessment
- www.ict.org.il/articles/al-aqsa_intifada.htm
- www.debka.com
- www.tau.ac.il
- www.pna.org
- www.idf.il

SZILVÁGYI TIBOR MK. ŐRNAGY:

A DEMOKRATIKUS ÁTMENET NEHÉZSÉGEI
JUGOSZLÁVIÁBAN

2002 márciusában megállapodás született Belgrádban Jugoszlávia alkotmányos átalakításáról. Az új állam neve Szerbia és Montenegró¹ lesz, amelyben a két tagköztársaság az eddigi gyakorlattól eltérően a jövőben egyenjogúságot élvez. A döntés a demokratizálódás folyamatának egy nagyon lényeges és meghatározó állomása, de féltő, hogy emellett újabb belső feszültségek felszabadulását is okozza, ahogy minden változás a széthúzó Jugoszláviában.

1. Megkésett demokratikus fejlődési folyamat

Az egykor Kis-Jugoszláviának nevezett országban, az 1992. április 27-én megalakult Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban (JSzK) a valódi politikai rendszerváltás jelentősen megkésett a többi kelet- és közép-kelet-európai állam demokratikus fordulatához képest. Ennek oka, hogy a JSzK politikai vezetése az ország fennmaradásának biztosítása, illetve hatalmának megőrzése érdekében erősen szerb nacionalista politikát folytatott mind a délszláv térségben, mind pedig saját határain belül. Bosznia-Hercegovinában nyíltan támogatta a szerbek önállósodási törekvéseit, Jugoszláviában pedig határozottan, sőt néha erőszakos eszközökkel is fellépett a nemzetiségek önrendelkezési kezdeményezéseivel szemben. A demokratikus kibontakozást jelentősen hátráltatták, illetve egyenesen megakadályozták a délszláv háborúk (1992-1995), a később kirobbant koszovói konfliktus (1998-1999), a milosevicsi autokratikus kormányzat nacionalista politikája, valamint az ezek következményeként kialakult nemzetközi elszigeteltség és az országot sújtó politikai, illetve gazdasági szankciók. A humanitárius katasztrófa elkerülése érdekében a NATO beavatkozott a koszovói válságba, és a 78 napon át tartó Jugoszlávia elleni légitámadás-sorozat a nemzetközi diplomáciai erőfeszítésekkel együtt végül meghozta a sikert, Szlobodan Milosevics jugoszláv elnök engedett. Az államfő kivonta csapatait Koszovóból, és a dél-szerbiai tartományba beengedte a NATO vezette békefenntartó KFOR-erőket. Ezzel egy időben nemzetközi összefogással megalakulhatott a koszovói ENSZ-közigazgatás (UNMIK).² A nemzetközi közösség másik fontos célja, Milosevics megbuktatása és az ország igazi demokratikus pályára állítása azonban ekkor még nem sikerült.

A demokratikus változások megindulására még több mint egy évet kellett várni a NATO Jugoszlávia elleni légitámadásainak befejezését (1999. június) követően. Milosevics a NATO katonai beavatkozását saját hatalmának erősítésére használta fel, népszerűsége és támogatottsága a belső politikai, társadalmi és szociális feszültségek ellenére is sokáig megmaradt. A Milosevics-uralom megdöntésére szövetkezett ellenzéki erők csak lépésről lépésre szereztek elegendő tekintélyt és támogatottságot a lakosság (a választópolgárok) körében. A 2000. szeptember 24-én megrendezett szövetségi parlamenti és elnökválasztás a kormányzó baloldali erők választási csalásairól és egyéb törvénytelenégeiről napvilágot látott hírek miatt polgári engedetlenségi mozgalmakba torkollt. Október 5-én forradalom tört ki, amely korlátozott méretű és gyors lefolyású volt. Milosevics már másnap elismerte vereségét.³ A tüntetések – a már egy éve kisebb-nagyobb megszakításokkal folyó „sétademonstrációk” sikertelenségével ellentétben – ezúttal rövid idő alatt eredményt hoztak. Milosevics hamar elveszítette támogatottságát, és kénytelen volt lemondani a hatalomról. A 18 pártot és polgári mozgalmat tömörítő Szerbiai Demokratikus Ellenzék (DOS) kezébe vette az ország irányítását, és

jelöltje, Vojislav Kostunica elfoglalta a szövetségi elnöki széket. A rendszerváltás igazi folyamata viszont csak azt követően vehette kezdetét, amikor a 2000 decemberében megrendezett szerbiai választásokon is a DOS erői diadalmaskodtak, és leváltották a szocialisták, a jugoszláv baloldal és a radikálisok vezette szerb kormányt.

A régi jugoszláv politikai vezetés meglehetősen terhes örökséget hagyott hátra a demokratikus erőknél. Az ország külkapcsolatai a nyugati államokkal megszakadtak, a szövetségi és a tagköztársasági kompetenciák tisztázatlanok voltak, a jogállamiság feltételrendszere hiányzott, a gazdaság romokban hevert és a társadalmi válság jelenségeivel is meg kellett küzdeni. A soknemzetiségű és multikulturális Jugoszláviában az elmúlt évtizedben a kisebbségeket számos esetben negatív diszkrimináció érte, és ez hosszú időre előrevetítette a többségi nemzet és a kisebbségek közötti ellentéteket nemcsak Koszovóban, de az ország más területein is, mint például a legerélyesebben a Presevo-völgy térségében, illetve részben Montenegróban, a Vajdaságban és a Szandzsákban. A demokratikus átalakulás megindulása azonban végre kedvező feltételeket biztosított ezen kérdések és ellentétek kezelésére is.

2. A nemzetközi kapcsolatok reaktíválása

A DOS hatalomra kerülését követően az ország politikai vezetésének legfontosabb célja Jugoszlávia nemzetközi politikai reintegrációja volt, ezért a kormányzat arra törekedett, hogy helyreállítsa az ország korábban megszakadt diplomáciai kapcsolatait. Az újjáépítéshez szükséges források megszerzése érdekében rendezni kellett a gazdag Nyugattal – részben a NATO-bombázások révén – jelentősen megromlott kapcsolatokat. Jugoszláviát hamarosan ismét visszavették az ENSZ-be és az EBESZ-be, illetve csatlakozott a regionális együttműködés számos szervezetéhez (például a Közép-európai Kezdeményezéshez és a Délkelet-európai Stabilitási Folyamathoz). Gazdasági szempontból nagy jelentőségű, hogy az ország tavaly felvette a kapcsolatot az IMF-fel és a Világbankkal. Az Európa Tanács (ET) teljes jogú tagságának feltételei, az együttműködés az egykori Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűncselekmények kivizsgálására alakult hágai Nemzetközi Bírósággal (ICTY), az európai kisebbségvédelmi és emberi jogi normáknak megfelelő jogszabályok meghozatala és betartása, illetve a haderő polgári ellenőrzésének megvalósítása részben már megtörténtek, így elhárultak az akadályok Jugoszlávia felvétele elől. Az ICTY-vel történő kapcsolatfelvétel első jelentős lépése az egykori jugoszláv elnök, Szlobodan Milosevics tavaly június 28-ai Hágának történt kiadása volt, amely régen várt elégtételt jelentett a délszláv háborúk és a koszovói fegyveres konfliktus áldozatai számára.⁴ Azóta a jugoszláv parlament elfogadta a hágai Nemzetközi Bírósággal történő együttműködésről szóló törvényt, és megkezdte annak végrehajtását is.

Egyrészt az ET-tagság, másrészt a jobb nemzetközi megítélés érdekében Jugoszlávia felülvizsgálta kisebbségpolitikáját, és egy nyugat-európai mértékkel is elfogadható kisebbségi törvényt alkotott, amelyet a szövetségi parlament 2002. február 26-án egyhangúlag megszavazott. Az Egyesült Államok az országnak nyújtandó további segélyek folyósítását a hágai Nemzetközi Bírósággal történő

konstruktív együttműködésnek, azaz a háborús bűnösök kiszolgáltatásának, a Szerbiában fogva tartott koszovói albánok szabadon engedésének, a régi rendszert is kiszolgáló jelenlegi katonai vezetők, köztük Nebojsa Pavkovics tábornok, vezérkari főnök leváltásának, valamint a Dayton-i megállapodás tiszteletben tartásának (a boszniai Szerb Köztársaság hadseregének nyújtott támogatás megszüntetésének) feltételéhez kötötte. A fentiek teljesülése következtében az Egyesült Államok feloldotta a segélyek folyósításának befagyasztását, miután megkezdődött Jugoszláviában a háborús bűnösök kiadásának procedúrája.

Jugoszlávia jelenlegi külpolitikájában prioritást élvez az Egyesült Államokkal, az Európai Unióval (EU) és az Oroszországgal meglévő kapcsolatok bővítése és elmélyítése. Az Egyesült Államokkal – mint politikai, gazdasági és katonai világhatalommal – fenntartott viszony meghatározó jelentőségű Jugoszlávia számára. A kontinentális politikai és gazdasági befolyással rendelkező EU-val kialakított jó kapcsolat az ország jövőbeni uniós csatlakozása szempontjából fontos tényező. Oroszország a Balkán-félszigeten továbbra is stratégiai politikai és gazdasági célokat dédelget, amelynek középpontjában a régi orosz-szláv (orosz-szerb) barátságra alapozott jugoszláv kapcsolatok állnak. Szerbia az energiahordozók és a nyersanyagok tekintetében nagymértékben az oroszországi szállításokra van utalva, ezért Szerbiának hosszú távon is érdeke a kiegyensúlyozott szerb-orosz együttműködés fenntartása.

Az európai integrációs törekvések mellett a NATO-ellenes hangulat lassú csökkenésével és az előítéletek enyhülésével az utóbbi időben felmerült az ország jövőbeni NATO-tagságának lehetősége is, amelynek köztes állomása az észak-atlanti szövetség békepartnerségi programjában (PfP-program) történő részvétel lesz. A Jugoszláv Hadsereg (JH) nyugati elveknek megfelelő átalakítása megkezdődött, a politikai akarat látszólag annak ellenére is megvan, hogy Pavkovics vezérkari főnökkel az élen még jelenleg is a régi rendszer magas beosztású tábornokai vannak vezető pozíciókban. Az Egyesült Államok azonban mindaddig nem támogatja az ország PfP-tagságát, amíg Pavkovics tábornok beosztásában marad. Kostunica elnök tavaly decemberben arra hivatkozva nem fogadta el a vezérkari főnök lemondását, hogy személyére szükség van a reformok következetes végrehajtása érdekében. Valójában azonban Kostunicának hatalma megőrzése szempontjából volt fontos a JH vezetőjének tisztségben maradása. Pavkovics tábornok júniusban várhatóan nyugdíjba vonul, beosztását feltehetően a Nyugat számára is elfogadható és megbízható Branko Krka, a vezérkari főnök jelenlegi helyettese foglalja majd el. A katonai reformok rövidtávú végrehajtásának jelenleg Jugoszlávia gyenge gazdasági teljesítőképessége a legnagyobb gátja.

3. Az állandósult válság

Jugoszlávia a demokratikus reformok megindulása ellenére több szinten és szintéren is válsággal küzd. A szövetségi és tagköztársasági vezetés a politika, a gazdaság, a hadsereg és a társadalom számos megoldatlan problémájával kénytelen szembenézni. A délszláv uniót fizikailag alkotó Szerbia, Montenegró és Koszovó önálló közigazgatási egységekként működnek, kapcsolatuk mesterségesen fenntartott. A szövetségi és tagköztársasági törvények az elmúlt években nem harmonizáltak egymással, a konkrét jogkörök tisztázatlanok maradtak.⁵ Az utóbbi

időben a demokratikus átalakulás egyik legerősebb gátló tényezője a Szerbia és Montenegró viszonyát rendező megállapodás megszületésének hiánya volt. Az elvi egyezség ugyan március 14-én megszületett, de a gyakorlatba való átültetés számos kérdőjelet és bizonytalanságot rejt magában. A közeljövő legfontosabb feladata az uniót alkotó tagköztársaságok és az új állam alkotmányainak kidolgozása lesz.

4. Quo vadis Montenegró?

Montenegró függetlenségének kérdése Milosevics jugoszláv elnöksége idején vetődött fel erőteljesen. Milo Djukanovics montenegrói elnök látva a szerb nacionalizmus káros nemzetközi hatásait – Jugoszlávia kirekesztését a világ politikai és gazdasági folyamataiból – különutas politikát kezdett. A Nyugat támogatásáról biztosította a montenegrói függetlenségi törekvéseket, mert azok Milosevics hatalmát bomlasztották. A koszovói válság miatt azonban a Nyugat nem merte felvállalni a montenegrói önállóság határozott támogatását és annak ódiúmat.⁶ Milosevics bukása után az Egyesült Államok részben, az Európai Unió pedig teljes mértékben revidálta korábbi álláspontját, és már nem állt egyértelműen a montenegrói szecessziós törekvések mellé.

A Montenegró önállóságát szorgalmazó politikai erők az elmúlt másfél évben látszólag nemzetközi támogatás nélkül maradtak, de ennek ellenére is folytatták küzdelmüket céljuk elérése érdekében. A közel 650 000 lakosú tagköztársaság függetlenségének legerélyesebb harcosa a Montenegrói Liberális Szövetség (LSCG). Az LSCG a tavaly április 22-ei montenegrói parlamenti választásokat követően nem lépett kormánykoalícióra a Djukanovics-féle Szocialisták Demokratikus Pártjával (DPS) és a Szociáldemokrata Párttal (SDP), de kívülről támogatta a kormánypártokat azzal a feltétellel, hogy azok komoly lépéseket tesznek Montenegró különválása érdekében. Az LSCG követelte, hogy 2002 első felében írjanak ki referendumot Montenegró függetlenségéről. A közvélemény-kutatási adatok szerint a kérdésben a lakosság folyamatosan megosztott volt, így a népszavazás kimenetele is bizonytalanná vált. A márciusi belgrádi megállapodással három évre lekerült a napirendről Montenegró függetlensége.

Montenegró etnikailag nem tiszta országrész. A montenegróiak között jelentős számú szandzsáki muzulmán, albán, szerb és horvát él.⁷ A szerbek és a szandzsáki muzulmánok ellenzik a tagköztársaság jövőbeni elszakadását, míg az albánok támogatják. A Szandzsákot a Szerbia és Montenegró között létrejövő határ adott esetben két részre osztaná, amely elszakítaná egymástól a szandzsáki muzulmán családokat. A montenegrói albánok jogaik bővítésének lehetőségét egy kisebb államban jobban biztosítottak vélik, ezért az önállóságot támogatják. Djukanovicsnak nem sikerült az elmúlt egy évben növelni a függetlenségpártiak számarányát, és a nemzetközi közösség is szembehelyezkedett a függetlenségi törekvésekkel. Az ellentétes pólusú külső és belső nyomás következtében a montenegrói elnök végül igen kényes helyzetbe került.

A montenegrói Szocialista Néppárt (SNP), az Együtt Jugoszláviáért tömörülés vezető politikai ereje a szövetségi állam fennmaradása mellett szállt síkra. Az SNP annak ellenére, hogy ellenzéki párt, többségében ő képviseli Montenegrót a

szövetségi parlament mindkét házában, a Polgárok Tanácsában és a Köztársaságok Tanácsában egyaránt. Ennek az a magyarázata, hogy a 2000 szeptemberében megrendezett szövetségi választásokat a függetlenséget szorgalmazó erők, 2001 áprilisában hatalomra került montenegrói kormánypártok bojkottálták, így föderációs szinten a montenegrói Jugoszlávia-párti ellenzék került hatalmi pozícióba.

Nyugati elemzők véleménye szerint Montenegró esetleges különválása politikai és gazdasági instabilitást okozna a térségben, ezért az EU határozottan ellenzi Montenegró önállóvá válását. Ez egyrészt precedens értékű lenne a különböző államokban élő albánok függetlenségi törekvései számára, másrészt egy újabb, gazdaságilag önállóan életképtelen állam jönne létre az amúgy is elmaradott Balkánon. A nyugati tőke ugyanis egyelőre elkerüli Montenegrót, amelynek szürke- és feketegazdasága kiemelkedő szerepet játszik a tagköztársaság GDP-jének „előállításában”. A montenegrói referendum megtartásának kockázata az volt, hogy esetleg hovatartozási népszavazási kezdeményezéseket indukált volna Koszovóban, Macedóniában, a Presevo-völgyben és esetleg a Szandzsákban is. Az EU azzal akarta jobb belátásra bírni Montenegrót, hogy a két tagköztársaság együtt hamarabb elérheti az uniós tagságot.⁸

5. Az Európai Unió közbelép

Az Európai Unió felismerte, hogy a földrész katonai biztonságát a Balkán instabilitása veszélyezteti leginkább, ezért egy stabil jugoszláv szövetségi államra van szükség az Európa puskaporos hordójának tekintett Balkán-félsziget közepén. Javier Solana, az Európai Unió kül- és biztonságpolitikai főképviselője a tavalyi év végén határozott diplomáciai offenzívába kezdett, hogy az államszövetség átalakításáról szóló, meglehetősen vontatottan haladó szerb-montenegrói tárgyalásoknak lendületet adjon. Az erőfeszítések sikerrel jártak, és a felek tavaly december végén tárgyalóasztalhoz ültették delegációikat. A megbeszélések három munkacsoportban, a gazdasági és külpolitikai, a biztonsági és védelempolitikai, valamint az alkotmányjogi bizottságok szekcióüléseinek keretében folytak.⁹ A legnehezebb dolguk az alkotmányos kérdésekkel foglalkozó szakértőknek volt, mert a függetlenséget szorgalmazó, illetve a szövetség fenntartásának fontosságával érvelő felek nem jutottak megegyezésre. A másik két területen voltak közös elképzelések, így az álláspontok közelíthetőek voltak egymáshoz.

Miután a szövetségi állam jövőjéről folytatott belgrádi és podgoricai tárgyalások nem vezettek eredményre, Javier Solana február 4-ére Brüsszelbe hívta az érintett feleket. Az EU szakértői a szerb és montenegrói képviselők jelenlétében áttekintették a vitás kérdéseket, és megfogalmazták saját javaslataikat. Solana február 10-én a belga fővárosban egy kilencpontos alkotmányos kerettervet terjesztett Milo Djukanovics montenegrói elnök elé, amely a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság megreformálásának uniós elképzelését tartalmazta. A dokumentum a minél nagyobb politikai önállóságot, de a gazdasági együttműködés fenntartását és további mélyítését szorgalmazta, illetve az idén májusra előirányzott montenegrói függetlenségről szóló népszavazás elhalasztását javasolta.¹⁰ Djukanovics függetlenségi álláspontja enyhülni látszott, mert az EU érvei erősebbnek bizonyultak, mint a montenegrói függetlenségpárti politikusok szempontjai.

Amikor a szerb fél is megismerkedhetett az unió alkotmányos keretével, megfogalmazta kifogásait. A szerbek nehezményezték, hogy amennyiben elfogadnák az uniós javaslatot, akkor egy eleve kudarcra ítélt, működésképtelen torzó állam jönne létre. Szerintük felesleges mesterségesen egyben tartani a közös kompetenciákkal alig rendelkező két tagköztársaságot, ezért már nem is bánnák, ha Jugoszlávia felbomlana két önálló államra. Szerbiában a közvélemény-kutatási adatok szerint egyre nő a függetlenséget szorgalmazók számaránya. Jugoszlávia fennmaradásában elsősorban a szövetségi hatalom képviselői voltak érdekeltek, akik az ország széthullásával elveszítették volna vezető pozícióikat. Számukra egzisztenciális kérdés lett a szövetség túlélése.

6. R. I. P. Jugoszlávia¹¹

2002. március 14-én az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselője közvetítésével megállapodás született Szerbia, Montenegró, valamint a jugoszláv politikai vezetés képviselői között a szövetségi állam alkotmányos reformjáról. A történelem harmadik Jugoszláviájának utódja Szerbia és Montenegró lesz. A Jugoszlávia névhez sok vér és kellemetlen emlék tapad, amellyel Montenegró nem akart sorsközösséget vállalni. Az új államnak egyetlen képviselője lesz az ENSZ-ben, a tisztség betöltését félévente váltják egymás között a tagköztársaságok.¹²

Szerbia és Montenegró politikai intézményei a parlament, az elnök, a minisztertanács és a bíróság lesz. A törvényhozó hatalmat az egykamarás parlament képviseli majd, amelyben a montenegrói képviselők pozitív diszkriminációt élveznek. A parlament választja meg az elnököt, aki javaslatot tesz a minisztertanács személyi összetételére. A minisztertanácsnak öt tevékenységi köre (tárcája) lesz: külpolitika, védelempolitika, nemzetközi gazdasági kapcsolatok, belgazdasági kérdések, valamint az emberi és kisebbségi jogok védelme. A bíróság alkotmánybírói és közigazgatási igazságszolgáltatási feladatokat egyaránt ellát majd a jövőben, és emellett összehangolja a tagköztársasági bíróságok működését.

Szerbia és Montenegró Hadserege a Legfelsőbb Védelmi Tanács (LVT) alárendeltségébe kerül, amelynek a három elnök (a két tagköztársaságé és a szövetségé) lesz a tagja. Szerbia és Montenegró az általános hadkötelezettség elve alapján tölti fel hadseregét, amelynek katonái – hacsak másként nem kérik – saját tagköztársaságaikban töltik le szolgálatukat. A megállapodás a közös védelempolitikai és a haderőre vonatkozó egyéb kérdéseket nem taglalja, azokat a további tárgyalások során kell tisztázni.

A montenegrói függetlenségi referendum kérdésében három éven át moratórium van érvényben, amelynek lejártát követően a tagköztársaságok szabadon dönthetnek további sorsukról. A megállapodás tagköztársasági, majd szövetségi szinten történt parlamenti szentesítését követően felállítanak egy alkotmányozó bizottságot, amelynek június végéig el kell készítenie az „új állam” alkotmányát. A két tagköztársaságnak külön valutája, vám- és adórendszere lesz, de gazdasági rendszereiket, piacukat az EU-szabványok szerint össze kell hangolniuk.¹³

Annak ellenére, hogy a nemzetközi közösség üdvözölte a megállapodás megszületését, mindkét tagköztársaságban heves tiltakozásokat váltott ki a politikai vezetők kiegyezése. A montenegrói függetlenségpártiak és a szövetségi állam

fennmaradásáért kardoskodók egyaránt csalódtak, merev álláspontjaikból ugyanis kénytelenek lesznek engedni a jövőben. A tagköztársaságok a későbbiekben nagyobb önállóságot és egyenjogúságot élveznek, amely elsősorban Montenegrónak kedvező. A szerb fél kifogásolja, hogy a 650 ezres Montenegrót és a közel nyolcmillió Szerbiát egyenrangúként kezelik¹⁴, és a félévente változtatott ENSZ-képviselőt egymástól eltérő prioritásokat jelenít meg a nemzetközi szinten. A szövetségi vezetési szint a jövőben várhatóan jelképpé válik. Szerbia és Montenegró jogutódja lesz a JSZK-nak, ezért Koszovó státusa a 1244. számú ENSZ BT határozatban megfogalmazottak szerint lényegében nem változik. Jugoszlávia átalakítása azt a biztonsági kockázatot rejti magában, hogy mindkét tagköztársaságban éles belpolitikai harcot, politikai instabilitást, kormányválságot és előrehozott választásokat eredményezhet, ha nem sikerül megnyugtatni a szélsőségesen Jugoszlávia- vagy függetlenségpárti politikai erőket. A belpolitikai bizonytalanság hátráltatja a reformfolyamatot, és emellett jelentősen rontja az ország nemzetközi megítélését.

7. Romokban heverő gazdaság

Szerbia és Montenegró külkapcsolatait már régóta egymástól függetlenül alakítja, pedig a nemzetközi jognak csak együtt, Jugoszláviaként alanya a két tagköztársaság. A gazdaság más-más elvek szerint működik a két entitásban, különvált az adó- és vámrendszer, Szerbiában a dinár, míg Montenegróban 2000 novemberében kizárólag a német márka, majd megszűnését követően 2002. január 1-jétől az euró lett a hivatalos fizetőeszköz.

Jugoszlávia gazdasága nagyon lassan konszolidálódik. A külföldi tőke egyelőre elkerüli az országot, mert a politikai helyzet továbbra sem stabil, a befektetésekhez hiányoznak a megfelelő törvények és szabályzók, valamint a struktúraváltás. A privatizáció nagyon lassan halad, és sok esetben még a tulajdonviszonyok is tisztázatlanok. Az ország önerőből nem képes talpra állni, teljes mértékben a nemzetközi segélyekre és pénzügyi támogatásokra van utalva. Jugoszlávia a nemzetközi hitelezőknek 13,2 milliárd dollárral tartozik, amely körülbelül másfélszerese az ország éves gazdasági teljesítményének.¹⁵ A korábban gazdasági szankciókkal sújtott Jugoszlávia több évtizedes gazdasági lemaradást halmozott fel, és az elemzők szerint még hosszú időre lesz szüksége, hogy az 1990-ben előállított egy főre jutó GDP-t (2 600 amerikai dollár) ismét elérje. Ma ez az érték alig haladja meg az 1 000 dollárt. A NATO légitámadásai a becslések szerint 30 milliárd dolláros kárt okoztak Jugoszláviának, a lerombolt hidak, épületek és infrastruktúra helyreállítása a forráshiány miatt csak részben történt meg.¹⁶ A Duna állandó hajózhatósága nem biztosított, a folyó törmelékektől és bombáktól történő megtisztítása is jelentős késedelmet szenved.

A gazdasági szankciók, az embargó, a nemzetközi kiközösítés és a Jugoszlávia elleni NATO légitámadás nem csak az országnak, de a térség összes államának óriási gazdasági károkat okozott. Emellett pedig indukálta az illegális kereskedelem csatornáinak és hálózatainak kiépülését, amelyek felszámolására tett kezdeményezések az elkövetkezendő évtizedekben óriási költségeket emésztenek majd fel.

8. Demokratikus tehetetlenség Szerbiában

Szerbia demokratikus átalakulása vontatottan halad. A DOS teljesítette küldetését, megdöntötte Milosevics hatalmát, de azóta nem tudott megújulni. A demokratikus pártok és politikai mozgalmak alkotta szövetség meglehetősen konzervatív álláspontot képvisel saját jövőjét illetően. A Zoran Djindjics szerb miniszterelnök vezette Demokrata Párt (DS) nem érdekelt a DOS felbomlásában és megreformálásában, mert a politikai szövetségben betöltött vezető szerepe töretlen. A kisebb pártok, illetve más politikai erők attól való félelmükben, hogy egyedül még a parlament közelébe sem kerülnének – és ezáltal elveszítenék beleszólásukat a politikába –, támogatják a DS-t, a politikai szervezet meghatározó pártját. A DOS nem egységes, a DS riválisa, a Vojislav Kostunica vezette Szerbiai Demokrata Párt (DSS) képezi a másik nagy frakciót a szövetségen belül. Különutas politikájával azonban a DSS az utóbbi időben egyre inkább eltávolodott a DOS-tól.

A DSS tavaly augusztus 18-án kilépett a szerbiai kormányból és elhagyta a DOS szerbiai parlamenti frakcióját is. Kostunica pártja konzervatív nacionalista hurokat penget, és gyűjtőhelye lett a pragmatikus, reformelvű szocialistáknak, az egykor még hű Milosevics-párti személyeknek. A DSS jelenleg ugyan még élvezi a választópolgárok többségének bizalmát és támogatását, de népszerűsége csökkenő tendenciát mutat, amely a DS malmára hajtja a vizet. A DSS ezért az előrehozott választásokban érdekelt, hogy súlyának megfelelő kormányzati pozícióhoz jusson. Eddig mégsem kockáztatta meg a szerb kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítványt és az időközi választást, mert a DOS 17 tagja együtt (tehát a DSS nélkül) még mindig abszolút többséget szerezhet. A DOS harmadik irányvonala, illetve blokkja a Demokratikus Pártok Szövetsége, amely azért fogott össze a DS és a DSS ellen, mert megunta a két párt közötti versengést, és egy harmadik alternatívát kíván nyújtani a DOS-on belül. A DS és DSS közötti politikai csatározások jelentősen hátráltatják az ország demokratikus fejlődését és átalakulását.

A DSS és a DS közötti rivalizálás leegyszerűsíthető a pártelnökök közötti ellentétre. Kostunica jugoszláv elnök a szövetségi jogkörök megőrzését tartja elsődlegesnek, és konzervatív nézeteket vall a szövetségi állam átalakítását, a nemzetközi kapcsolatokat, illetve a reformok végrehajtását illetően. Djindjics viszont pragmatikus kül- és belpolitikát folytat Szerbia jövője érdekében. Montenegró önállósága számára irreleváns, de a szerbiai hatalmi decentralizációt már csak elviekben támogatja.

9. A vajdasági autonómiatörekvések

A Vajdaság önrendelkezése a szerbiai hatalmi koncentráció feloldása szempontjából is lényeges kérdés. A három meghatározó vajdasági párt, a Vajdasági Szociáldemokrata Liga (VSzL), a Vajdasági Reformisták (VR) és a Vajdasági Magyarok Szövetsége (VMSz) eltökéltek a tartomány széleskörű autonómiájának kivívása iránt. A VSzL vezetője, Nenad Csanak 2000 tavaszán közzé tette azon elképzelését, miszerint Szerbiát osszák föl hat tagköztársaságra (Belgrád, Vajdaság, Sumadija, Dél-Szerbia, Szandzsák és Koszovó), amely közigazgatási egységeket a jövőben konföderatív módon kormányoznának. A Vajdaság a 80-as évek végén

elveszítette önrendelkezését, és jelenleg csak névleges autonómiát élvez. Az ott élő emberek elsősorban gazdasági megfontolásból szeretnének függetlenné válni a belgrádi hatalomtól, a Szerbiától való területi elkülönülés nem célja a helyi politikai erőknek és a polgároknak. Az 1974-es autonómia – amely törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmat biztosított a tartománynak – visszaszerzése felé vezető út első állomása a szerbiai képviselőház által február 4-én elfogadott úgynevezett omnibusztörvény volt, amely körülbelül 24 területen adja vissza a Vajdaság önrendelkezési jogát. A tartomány a törvény által biztosított lehetőségek révén nyolcvanszor több bevételhez jut, mint amennyivel korábban gazdálkodott.¹⁷ A Vajdaság széleskörű autonómiájának eléréséhez még számos jogszabály-módosításra, és mindenek előtt a szerbiai alkotmány újrafogalmazására van szükség.

A DOS a DSS kivételével támogatta az omnibusztörvény elfogadását, és ezzel eleget tett választási kampányában tett ígéretének, miszerint szorgalmazza a Vajdaság autonómiájának visszaállítását. A vajdasági parlamenti pártok azzal zsarolták meg a DS-t, hogy amennyiben nem segítik elő az omnibusztörvény megszületését, akkor ők sem támogatják a DOS politikáját a jövőben. Djindjicsék végül álltak a szavukat, és – ugyan jelentősen felpuhított formában, de – elfogadták a jogszabályt. Miután a DOS-ból „kiszavazó” DSS elutasította az omnibusztörvényt, és képviselői tartózkodásukkal a szerb szocialistákkal és a radikálisokkal egy platformra helyezkedtek, a Vajdasági Végrehajtó Tanács (a tartományi kormány) kizárta soraiból a DSS funkcionáriusait. A DSS ezáltal egy újabb területen szorult ki a hatalomból.

A szerb parlament az omnibusztörvény elfogadásával fontos hiányt pótol. Ugyan ez a jogszabály csak a kereteit teremti meg a vajdasági autonómiának, mégis komoly előrelépést jelent. A szerb politikai vezetés kinyilvánította szándékát a tagköztársaság hatalmi decentralizációja iránt, és kidolgozta, majd megszavazta az önkormányzatokról szóló törvényt is. A szövetségi szinten elfogadott kisebbségekről szóló törvény, valamint a szerb omnibusztörvény és az önkormányzati törvény lehetőséget nyújt a vajdasági magyarok által szorgalmazott hárompilléres autonómiakoncepció megvalósítására is. Ez magába foglalja a perszonális autonómiát, a magyarok által lakott települések területi autonómiáját és a Vajdaság tartományi autonómiáját.¹⁸

10. Reformtörekvések nehézségekkel

A nemzetközi közösség részéről megfogalmazott elvárásoknak Szerbia csak nagyon lassan tud megfelelni. A nemzetközi segélyek további folyósítása érdekében a szerb törvényhozás az év elejétől kezdődően dinamikus törvényalkotási munkába kezdett az emberi és a kisebbségi jogok védelme, valamint a gazdaság élénkítése terén. A változások – mint ahogy a Vajdaság esetében is történt – alulról és részben külföldről jövő kezdeményezések nyomására gyorsultak fel. A szerb politikai vezetés csak annyiban elkötelezett a reformok mellett, amennyiben azok nem veszélyeztetik hatalmát és befolyását. Alkotmányos aggályokat vet fel, hogy az újonnan elfogadott törvények nincsenek teljesen összhangban a jelenleg érvényes jugoszláv és szerbiai alaptörvénnyel. Az egyik legsürgetőbb feladat az alkotmányok módosítása lenne. Ezek hiánya továbbra is akadályozza a demokratikus politikai folyamatok kibontakozását és a piacgazdaságra történő átállást.

A hágai Nemzetközi Bírósággal történő együttműködésről a DOS elkészítette törvénytervezetét, amelyet a DSS szokásához híven elutasított. A DSS vezetői azzal érveltek, hogy az ellentmond a JSzK alkotmányának. A szövetségi alaptörvény ugyanis megtiltja a jugoszláv állampolgárok idegen államoknak történő kiadását.¹⁹ Az ICTY-vel való konstruktív együttműködés kérdése a DS és a DSS között folyó hatalmi harc egy újabb színtere lett. Kostunica pártja, valamint a montenegrói SNP kezdetben élesen ellenezte a hágai Nemzetközi Bírósággal történő együttműködést. 2001 nyarán a Zoran Zsizsics (SNP) vezette jugoszláv szövetségi kormány azért mondott le, mert Milosevicset 2001. június végén kiadták Hágának. A nemzetközi közösség nyomásának hatására a jugoszláv politikai élet főszereplői végül kénytelenek voltak elfogadni a törvénytervezetet. A március végi határidőt – amelyet az Egyesült Államok szabott – ugyan nem tudták tartani, de az április 11-ei parlamenti jóváhagyás meghozta az eredményt, elhárultak az akadályok a nemzetközi segélyek és hitelek folyósítása előtt.

A demokratikus átmenetnek szükségszerű velejárói a politikai botrányok. Március 14-én Momcilo Perisics szerb miniszterelnök-helyettes, volt vezérkari főnök kellemetlen helyzetbe került, amikor elfogták, amint egy amerikai diplomatának titkos katonai információkat adott ki.²⁰ A sajtó szerint elsősorban a hágai Nemzetközi Bíróságnak gyűjtött Milosevicre nézve terhelő bizonyítékokat, de feltételezhető, hogy ennél többről volt szó, mert „védenec”, a szerb miniszterelnök is lemondását követelte, amelyet Perisics később bölcsen meg is tett. Az eset a Kostunica-Djindjics párharc egy újabb fejezete, amelynek célja a szövetségi állam átalakításáról szóló megállapodásra irányuló figyelem elterelése és az erővonalak tisztázása volt. Perisicset ugyanis nem a Djindjics „irányította” rendőrség, hanem a Kostunica „vezette” katonai elhárítás kapcsolta le éppen a belgrádi egyezmény megszűlésének napján.

A DOS-on belüli régóta meglévő ellentétek Damoklész kardjaként lebegnek a szerbiai politikai élet felett. A DOS-t alkotó pártok nem tudták magukat túltenni a régi beidegződéseken, amelyek szerint a pártpolitikai érdekek előbbre valóak, mint az ország jövője. A belpolitikai instabilitás lassítja a demokratikus reformfolyamatot, a gazdasági fejlődést, és rontja a külföldi megítélést, amely a vonakodó segítségnyújtásban nyilvánul meg. A politikailag labilis, gazdaságilag elmaradott ország nem tud úrrá lenni a belső társadalmi feszültségeken, amely csak a régi rendszer híveinek, illetve a nacionalistáknak a tábort szaporítja, és veszélybe sodorja az eddig elért eredményeket.

11. Etnikai válság a Presevo-völgyben

Szerbia többnemzetiségű tagköztársaságként kénytelen szembenézni számos kisebbségi problémával. Jelenleg a legkényesebb etnikai kérdés (Koszovón kívül) a délkelet-szerbiai Presevo-völgyben élő albánok helyzete. A koszovói válság lezárulását követően az itt élő körülbelül 70 000 fős albánság érdekeinek és jogainak védelme érdekében megalakult a Presevo-Bujanovac-Medvedja Felszabadítási Hadsereg (UÇPMB), amely azt tűzte ki céljául, hogy a Presevo-völgy térségét Koszovóhoz csatolja. Az 1999 nyaratól kezdődően Koszovó szerbiai és montenegrói határszakaszán létrehozott demilitarizált Földi Biztonsági Zóna (FBZ) presevo-völgyi része kedvező visszavonulási terepet biztosított az UÇPMB számára, miután

a szerb biztonsági és katonai erők nem teheték be a lábukat az övezetbe. A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) presevo-völgyi utódszervezete azonban nem ért el akkora sikereket, mint az UÇK. A nemzetközi közösség már nem tolerálta az albán szecessziós törekvéseket. A nemzetközi közösség a DOS békés megoldást szorgalmazó politikáját látva leszereltette az UÇPMB-t 2001. május végén, és Nebojsa Csovics szerb miniszterelnök-helyettes tervei alapján tavaly megkezdtek a presevo-völgyi albánok helyzetének javítását. A jövőben biztosítják számukra a nemzetiségi arányoknak megfelelő politikai képviseletet a helyi önkormányzati testületekben és a rendőri erőkben, valamint lehetővé teszik az albánok anyanyelvi oktatását és az albán nyelvhasználatot a hivatalos ügyek intézésekor. Az EBESZ képviselői legutóbbi jugoszláviai látogatásuk alkalmával elégedettségüket fejezték ki a térségben végrehajtott rehabilitációs erőfeszítésekkel kapcsolatosan.

Az albánok azonban nem osztják az EBESZ véleményét. Kifogásolják, hogy a terület infrastruktúrájának fejlesztésére szánt eszközöket a szerbek katonai célokra használják fel. A Koszovó körüli Földi Biztonsági Zóna (FBZ) megszüntetésével ugyanis a tavalyi év második felében visszavonulhattak a Jugoszláv Hadsereg (JH) erői a Presevo-völgy térségébe. Azóta a biztonsági erőkkel együtt csak nőtt a létszámuk, amelyet az albánok ellenük irányuló nyomásgyakorlásként értékelnek. Egyes albán szélsőséges erők ismét megjelentek a délkelet-szerbiai körzetben, és a 2002 februárjában történt presevo-völgyi merényletekkel akarták felhívni a figyelmet arra, hogy a helyi albánok elégedetlenek az eddig elért konszolidációs eredményekkel.²¹ Az etnikai ellentétek Szerbia délkeleti részén jelentősen hátráltatják a tagköztársaság egyik legfejletlenebb térségének politikai konszolidációját és gazdasági felzárkóztatását.

12. Koszovó – út a függetlenség felé

Koszovó felett Belgrád elveszítette fennhatóságát. A szerbek többsége beletörődött Koszovó elvesztésébe. Kizárólag a tartományból elmenekültek érezhetnek némi nosztalgiát egykori otthonuk iránt. A válság és az üldöztetés azonban sokakból olyan albánellenességet váltott ki, hogy soha többé nem hajlandók visszatérni szülőföldjükre. Koszovó jövőbeni státusa továbbra is nyitott kérdés, és ez bizonytalanná teszi a szerb és jugoszláv vezetők Koszovó-politikáját. Egyedül a koszovói válság lezárulását követően hozott 1244. számú ENSZ BT határozat rendelkezik a tartomány jövőjéről, amely szerint Koszovó továbbra is Jugoszláviához tartozik.²² Jugoszlávia megszűnésével Koszovó jogfolytonosan Szerbia és Montenegró része lesz, de továbbra is fennmarad a nemzetközi felügyelet.

A 2001. november 17-ei parlamenti választásokat követően december 10-én megalakulhatott a független koszovói parlament. A választásokon legtöbb szavazatot szerzett Ibrahim Rugova vezette Koszovói Demokratikus Szövetség (LDK) eleinte mindegyik fő politikai pozíciót, a parlamenti elnöki poszton túl a tartományi elnököt és a miniszterelnököt is meg akarta tartani magának. A második és harmadik legerősebb albán pártok – a Hashim Thaqi irányította Koszovói Demokrata Párt (PDK) és a Ramush Haradinaj vezette Szövetség Koszovó Jövőjéért (AAK) párttömörülés – azonban maguknak követelték a miniszterelnöki széket és több fontos miniszteri tárcát.²³ A koszovói albánok belső ellentétei miatt sokáig nem

sikerült megegyezni a két közjogi méltóság, a tartományi elnök és a miniszterelnök személyéről. A politikai patthelyzetet nemzetközi ráhatásra végre sikerült feloldani. Michael Steiner, a koszovói ENSZ-közigazgatás (UNMIK) 2002 elején kinevezett vezetője személyes kötelességének tartotta a választásoknak megfelelő politikai erőviszonyokat képviselő kormány mielőbbi megalakítását. Steiner erős nyomást gyakorolt az érdekelt felekre – feltehetően a nemzetközi támogatás megvonásával is megfenyegette őket –, és végül megszületett a megállapodás. A képviselőház negyedik ülésén, március 4-én megválasztották a tartományi elnököt Ibrahim Rugova és a miniszterelnököt Bajram Rexhepi személyében. Az újonnan meghatalmazott magas rangú koszovói politikusok siettek kijelenteni, hogy céljuk továbbra is Koszovó biztonsági helyzetének javítása, a gazdaság konszolidációja és a politikai függetlenség elérése. Ez kisebbfajta megdöbbenést okozott a nemzetközi közösség érintett szakértőiben és politikusaiban, pedig ez várható volt az elmúlt időszak folyamatait látva.

Koszovó de facto független „régai szállásadójától”, a teljes függetlenség elérésére törekszik, de egyelőre az UNMIK még komoly befolyással rendelkezik a tartományban. Az ENSZ-közigazgatás vezetője például vétójoggal rendelkezik a koszovói parlamentben, amely nem dönthet a függetlenség kérdésében. A biztonsági helyzet fenntartásának, illetve javításának feladata a KFOR-erőkre hárul, de a nemzetközi rendőri erők segítségével párhuzamosan felállítják a koszovói rendőri erőket is. A Koszovói Védelmi Hadtest (TMK) – amelynek tagjai többségükben az egykori UÇK harcosaiból kerültek ki – eredetileg polgári védelmi és katasztrófa-elhárítási feladatok végrehajtására volt hivatott, de most arra törekszik, hogy Koszovó fegyveres erejévé alakuljon. Ez a törekvés szintén a függetlenség irányába mutat, amelyet hosszú távon majd nem is lehet elvitatni az albánoktól.

Az elnökválasztás körüli vita miatt kialakult politikai patthelyzet lassan konszolidálódni látszik, de a politikai intézményrendszer kiépítésének nehézségei és a belső albán ellentétek rámutattak arra, hogy a politikai kultúra hiányától szenvedő Koszovóban gyors eredményt, a demokrácia rövid időn belüli térnyerését nem lehet elvárni. A politikai és gazdasági konszolidáció nagyon lassan halad, pedig az ENSZ-közigazgatás (UNMIK) és a KFOR minden tőle telhetőt megtesz a viszonyok rendezése érdekében. Koszovó újjáépítése sokba kerül, de jóval kevesebbe, mint egy háború és annak negatív kísérőjelenségei. A Nyugat és Oroszország érdekei bizonyos szempontokat tekintve különböznek, de lényegében mindannyian a stabil és kiszámítható balkáni biztonságpolitikai helyzet kialakításában és fenntartásában érdekeltek.²⁴

A donorkonferenciákon felajánlott több milliárd dolláros segély szinte alig csordogál, és sok esetben el sem jut a rendeltetési helyére. A gazdaság helyzete katasztrófális, valójában nincsen igazi ártermelés, a munkanélküliség közel 80%-os volt két évvel ezelőtt²⁵, és még ma is meghaladja a 60%-ot. A nemzetközi közösség és a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) támogatásai, a segélyszervezetek adományai, a koszovói albán diaszpóra hazautalt pénzei és a szervezett bűnözés bevételei tartják életben Koszovót. A közigazgatást egyelőre többségében a nemzetközi közösség finanszírozza, beleértve a TMK és a rendőri erők működését is.

A koszovói biztonsági helyzet még ma sem kielégítő. Mindennaposak az erőszakos cselekmények, amelyek motivációja már csak részben etnikai jellegű. Az alig több mint 100 000 fős kisebbség (többségükben szerbek) zárt közösségben él, és nem nagyon érintkezik az albánokkal. A szerb menekültek visszatérése szinte lehetetlen, a szerb-albán gyűlölet olyan méreteket öltött, hogy a békés együttélés elképzelhetetlen. A szerb családok visszatelepítési akciója kudarcot vallott, alig néhányan maradtak szülőföldjükön, vállalva az atrocitásokat és a diszkriminációt. A szerbek közül csak a Koszovó északi részén élők érezhetik magukat biztonságban, ahol még megmaradt a néhány évvel ezelőtti etnikai arány a szerbek javára. A radikális helyi szerbek ezen észak-koszovói területek elcsatolását szorgalmazzák. A részükről ismét felmerült a területcsere igénye a presevo-völgyi, többségében albánok lakta részekkel.

A tartomány biztonsági helyzetét jelentősen beárnyékolja a szervezett bűnözés és az illegális gazdasági tevékenységek immár hagyományosan nagyarányú jelenléte a mindennapokban. Az albán bűnözés nem csak Koszovóban, de a környező államokban, sőt Nyugat-Európában is komoly kihívást jelent az állampolgáraikat védeni akaró hatóságoknak. A koszovói politikai élet szereplői között többen is szoros kapcsolatban állnak a szervezett bűnözéssel, a prostitúcióval, a fegyver- és kábítószer-kereskedelemmel, valamint az embercsempészettel. A munkalehetőségek hiánya és a negatív diszkrimináció (kiszorultak az egyetemekről, az államigazgatásból és az erőszakos szervezetekből) az elmúlt évtizedben arra kényszerítette Jugoszláviában az amúgy is pragmatikus albánokat, hogy kereskedjenek.²⁶ Ezáltal az albánok meggazdagodtak, és jelenleg jóval tőkeerősebbek, mint szláv „szomszédai”, akik a sorozatosan rossz politikájuknak köszönhetően az elmúlt években politikai, gazdasági és társadalmi tekintetben egyaránt csak hanyatlottak. Koszovóban az albánok még az ágyban is jobbak voltak a szerbeknél, így számarányuk rohamosan nőtt, számukra kedvezően befolyásolva az etnikai arányokat.

Mára a Koszovóban egymással élesen szembenálló albán pártok (valójában klánok) egy dologban egységesek: mindannyian Koszovó függetlenségét akarják. A helyi albánok ma már nem egyeznének bele abba sem, ha tagköztársasági státust élvezhetnének Szerbia és Montenegró mellett. A tartomány jövőjéről kialakult elképzelésük ugyan ellentmond a nemzetközi közösség által támogatott koszovói multiethnikus és multikulturális politikai megoldásnak, de úgy gondolják, hogy a rendezés előrehaladtával a közösség felülvizsgálja a határok megváltoztathatatlanágát valló álláspontját. A nemzetközi közösség Balkán-politikáját jelenleg a többnemzetiségű társadalmak fenntartása, a menekültek és az elűzöttek visszatérésének segítése, a status quo megőrzése, a politikai és gazdasági konszolidáció, valamint az államhatárok megváltoztathatatlanága jellemzi.²⁷

Összegzés

A másfél éve kezdődött jugoszláviai reformfolyamat vontatottan halad, az ország nem tekinthető sem politikailag, sem gazdaságilag stabilnak. A szövetségi állam alkotmányos átalakításának elhúzódása jelentősen hátráltatja a demokratikus politikai folyamatok kibontakozását, és a gazdaság konszolidációjának sikeres végrehajtását. A látványos eredmények elmaradása ellenére Jugoszlávia a nemzetközi közösség tevékeny segítségével komoly előrehaladást ért el az európai integráció felé vezető rögös úton. Rendezte külkapcsolatait, kialakította a demokratikus politikai intézményrendszer alapjait, és megkezdte a piacgazdaságra történő átállást. A reformokhoz szükséges jogszabályi háttér megteremtése érdekében az utóbbi időben jelentős előrelépések történtek.

Az 1992-ben Szerbia és Montenegró szövetségével létrejött harmadik Jugoszláviában a kisebbik tagköztársaság szecessziós törekvései már Djukanovics elnökké választását (1997) követően megjelentek, majd Milosevics bukása után felerősödtek. Jugoszlávia alkotmányos rekonstrukciója halaszthatatlanná vált. A montenegrói választások óta közel egy év telt el, amikor az Európai Unió közbenjárására sikerült tető alá hozni a megállapodást Szerbia és Montenegró jövőbeni politikai és gazdasági kapcsolatairól. Az egyezmény nem aratott osztatlan sikert az érintettek körében, mert köztes megoldást hozott, így álláspontjából mindegyik fél kénytelen volt engedni. A megállapodás egyfajta politikai kiegyezésnek tekinthető, amellyel a nemzetközi közösség (főként az EU) reményei szerint elkerülték a Balkán ismételt lángra lobbanását. Ezzel azonban újabb belpolitikai viharfelhőket kavartak, hiszen a belpolitikai instabilitás negatív biztonsági hatásokkal lehet az országra és közvetlen környezetére is.

Szerbiában a politikai élet szereplői egyéni hatalomvágyuk kielégítését fontosabbnak tartják, mint az ország érdekeit. A DS és a DSS közötti politikai küzdelem áthatja a mindennapokat, megosztja az ország közvéleményét, és válságot idéz elő a társadalomban. A két párt eltérő nézeteket képvisel a kül-, bel-, gazdaság-, katonai- és biztonságpolitikában. A politikai kultúra hiánya és az antidemokratikus politikai eljárás mód felbecsülhetetlen károkat okoz az ország külkapcsolatainak és külső megítélésének. A bizonytalanság elriasztja a külföldi befektetőket, amelyek nélkül a gazdaság talpra állítása elképzelhetetlen.

A soknemzetiségű Jugoszlávia demokratizálódási folyamatának lényeges eleme a kisebbségek helyzetének javítására és jogainak biztosítására irányuló szándék. A nacionalista politikai erők ellenállása ellenére mind a Presevo-völgyben, mind pedig a Vajdaságban határozott előrelépések történtek az ott élő kisebbségek autonómiájának kiterjesztése érdekében. A szerbiai politikai vezetés hatalomdecentralizáló készsége azonban megkérdőjelezhető. Djindjics nem érdekelt Szerbia további részekre szabadlásában.

Koszovó jövője, az albán kérdés kulcsa az egész Balkán-félsziget stabilitása szempontjából kiemelt jelentőséggel bír. A tartomány teljes politikai függetlenné válása csak idő kérdése, amely a nemzetközi közösség akaratán múlik. A jelen lévő nemzetközi erők a térség biztonságának és stabilitásának megőrzése érdekében egyelőre a status quo fenntartásában érdekeltek, és megpróbálják időben kitolni a tartomány jövőbeni státusáról hozandó döntést. A koszovói albánok és a szerbek

másként ítélik meg Koszovó helyzetét. A kérdésben két nemzetközi jogi alapelv ütközik egymással, az albánok által elsődlegesnek tekintett „népek önrendelkezési joga”, illetve a jugoszláv (főként szerb) politikai vezetés által prioritásként kezelt „államok szuverenitásának és területi integritásának elve”. Az ellentmondás feloldására nemzetközi szinten kell megoldást találni.²⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

¹Az Európai Unió közvetítésével Szerbia és Montenegró politikai képviselőinek 2002. március 14-én kötött megállapodása révén Jugoszlávia hivatalos neve a jövőben Szerbia és Montenegró lesz.

²Leitfaden für Bundeswehrkontingente in Albanien (Amt für Nachrichtenwesen der Bundeswehr, 1999), 45. oldal

³Whitaker's Almanack 2002 – Countries of the World (The Stationery Office LTD, London), 1074. oldal

⁴Viktor Meier: Vor 10 Jahren zerfiel Jugoslawien (Europäische Rundschau 2001/3), 106. oldal

⁵Matthias Rüb: Serbiens unvollendete Revolution (Europäische Rundschau 2001/2), 21. oldal

⁶A nemzetközi közösség a jelenlegi nemzetközi helyzetben ellenzi a határok akár békés úton történő megváltoztatását is. Az Egyesült Államok ebben a tekintetben más álláspontot képvisel, újabban nem zárkózik el mereven a határmódosításoktól.

⁷Whitaker's Almanack 2002 – Countries of the World (The Stationery Office LTD, London), 1075. oldal

⁸Major Nándor: Unió próbaidőre (Magyar Szó, 2002. február 24.), 7. oldal

⁹Jugoszlávia - szakértői tárgyalások a szövetség jövőjéről (MTI 2002. 01. 09.)

¹⁰Solana kilencpontos tervet terjesztett Djukanovic elé? (MTI 2002. 02. 12.)

¹¹requiescat in pace: *latin* nyugodjék békében (a halottért mondott ima utolsó szavai)

¹²Yugoslavia, 1929-2002 (Newsweek, March 25, 2002), 5. oldal

¹³Megállapodás a kapcsolatok átrendezéséről (Magyar Szó, 2002. március 15.), 1. oldal

¹⁴Lakosságának számarányát tekintve Montenegró mindig is túlreprezentált volt a szövetségi parlamentben. A Köztársaságok Tanácsába például Szerbia is és Montenegrói is 20-20 képviselőt delegálhatott. Az egyenként kétmillió Koszovó és Vajdaság viszont mindig alulreprezentált volt a szövetségi törvényhozásban.

¹⁵Matthias Rüb: Serbiens unvollendete Revolution (Europäische Rundschau 2001/2), 19-20. oldal

¹⁶Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia – A délszláv állam története (Aula Kiadó, 1999), 298. oldal

¹⁷Elfogadták az omnibusztörvényt (Magyar Szó, 2002. február 5.), 1. oldal

¹⁸Pálinkás Ferenc: Önkormányzati elképzelések a Vajdaságban (Magyar Nemzet, 2001. február 16.), 6. oldal

¹⁹A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alkotmánya, Általános rendelkezések, 17. cikk (Kelet-Európa új alkotmányai JATE Állam- és Jogtudományi Kar, Sík Kiadó, 1997), 162. oldal

²⁰Szerbia – kémügy Momcilo Perisic nem tagadott semmit (MTI 2002. 03. 18.)

²¹Dél-Szerbia - ismét ugrásra készen az albán felkelők? (MTI 2002. 02. 06.)

²²Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting in June 1999 – az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244. számú határozata a koszovói rendezésről

²³Koszovó – megkezdődött a parlament alakuló ülése (MTI 2001. 12. 10.)

²⁴Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage (Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans, Wien, Dezember 2000), 75. oldal

²⁵Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000), 344. oldal

²⁶Sorsuk kísértetiesen hasonlít a két világháború közötti zsidók helyzetére.

²⁷Stefan Troebst: Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente (Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans, Wien, Dezember 2000), 42. oldal

²⁸Georg Brunner: Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában (1995), 60. oldal

TILAJI SÁNDOR ŐRNAGY:

**A VEGYI FEGYVEREK TÁROLÁSÁNAK ÉS
MEGSEMMISÍTÉSÉNEK HELYZETE OROSZORSZÁGBAN**

A vegyi fegyverek proliferációja napjainkban reális veszélyt jelent. Ezekhez az eszközökhöz hozzájuthatnak a „haramia” országok, illetve az általuk támogatott terrorista szervezetek. A tokiói metró elleni 1995-ös vegyi támadás bebizonyította, hogy különféle szélsőséges ideológiák által vezérelt csoportok képesek tömegpusztító eszközöket is felhasználni céljaik elérésére, ezért a korábnál nagyobb figyelmet kell szentelni azon országoknak, amelyek még napjainkban is jelentős mennyiségű vegyi fegyverrel rendelkeznek. A nyugati szakértők többsége ezen államok közül – a proliferáció szempontjából – Oroszországot tekinti a fő veszélyforrásnak, ahol a biztonsági szempontból nem megfelelő tárolóhelyeken még ma is 40 ezer tonna olyan vegyi harcanyagot őriznek, amely jelentős veszélyt jelent a helyi lakosságra is.

1. A vegyi fegyverek tárolási helyei és a tárolás körülményei

Orosz szakértők szerint a haderő által „lelejtezett” több mint 40 ezer tonna harci alkalmazásra gyártott vegyi anyag 80%-a (kb. 32 ezer tonna) ideggázokból (szarin, szomán, VX gáz), a fennmaradó 20%-a (kb. 8000 tonna) pedig hólyaghúzó harcanyagokból (mustárgáz, lewisit és a két anyag keveréke) áll. (Ezek a hivatalos adatok. Több nyugati szakértő ugyanakkor a korábbi orosz vegyi fegyver gyártási adatokra, illetve a két világháború során zsákmányolt készletek nagyságára hivatkozva azt állítja, hogy Oroszország területe, illetve az országot körülvevő tengerek és óceánok mélye a vegyi fegyverek – a bevallottnál sokkal nagyobb mennyiségének a – „temető helye”.) A hivatalos adatok szerint a vegyi fegyvereket Oroszország hat körzetében, hét tárlóhelyen őrzik, amelyek főként az Ural hegységtől nyugatra terülnek el.

A vegyi fegyverek tárolási helyei:

- Kambarka és Kizner – Udmurt Köztársaság;
- Gornij – Szaratovi Körzet;
- Pocsep – Brjanszki Körzet;
- Maradikovszkij – Kirovi Körzet;
- Leonyidovka – Penzai Körzet;
- Sucsje – Kurgani Körzet.

Kambarka

A tárolóhelyet 1941. októberében alakították ki, majd az 50-es években jelentős fejlesztéseket hajtottak végre rajta, amelynek során új, a korábnál nagyobb raktárakat építettek. Itt tárolják a legnagyobb lewisit készletet (kb. 6360 tonnát), 50 m³-es tartályokban. A tárolóbázist nem szerelték fel a vegyi anyagok biztonságos tárolását lehetővé tevő (kipárolgásukat jelző) riasztó rendszerrel.

A bázis 721 hektáron helyezkedik el, három kilométerre az 17100 lakosú Kambarka településtől. 10 km-es körzetben 19600, 100 km-es sugáron belül pedig 1,7 millió ember él.

Kizner

A tüzérség vegyi gránátjait, illetve rakétáit tárolják itt, amelyek szarinnal, szománnal és VX gázzal (a három vegyi anyag összesen kb. 5200 tonnát tesz ki) vannak töltve. A bázison kisebb mennyiségű, kb. 480 tonna lewisitet is őriznek.

A tárolóhely nem rendelkezik a vegyi anyagok biztonságos tárolását lehetővé tevő riasztó rendszerrel.

Gornij

A bázist 1943-ban alakították ki. Ott tárolták a II. Világháború után zsákmányolt vegyi harcanyagokat is. Ezek egy részét az 50-es évek végén az Ohotszki-tengerbe süllyesztették. Jelenleg lewisitet (kb. 230 tonnát), és mustárgázt (kb. 680 tonnát), valamint ezen anyagok keverékét (kb. 250 tonnát) tárolják a bázison, 50 m³-es tartályokban.

A tárolóhely kiterjedése 498 hektár. A bázis 10 km-es körzetében 8200 ember él.

Pocsep

A légierő bázisán légi bombákat és repülőgépekre felszerelhető vegyi harcanyag szórótartályokat (feltöltve összességében kb. 7520 tonna szarin, szomán és VX harcanyaggal) tárolnak.

A tárolóhelyet csupán minimálisan szerelték fel a vegyi anyagok kipárolgását jelző riasztó rendszerrel.

Maradikovszkij

A légi bázison bombákat és repülőgépekre felszerelhető vegyi harcanyag szórótartályokat (szarin, szomán és VX harcanyaggal), valamint mustárgáz és lewisit keverékével töltött tüzérségi gránátokat tárolnak (a tárolt vegyi anyagok összesen kb. 6960 tonnát tesznek ki).

A tárolóhely a vegyi anyagok kipárolgását jelző jó minőségű riasztó rendszerrel rendelkezik.

Leonyidovka

A légi bázison bombákat és repülőgépekre felszerelhető tartályokat (szarin, szomán és VX harcanyaggal töltve), valamint mustárgáz és lewisit keverékével

töltött lövedékeket tárolnak (a tárolt vegyi anyagok összesen kb. 6880 tonnát tesznek ki).

A tárolóhelyet csupán minimális mértékben szerelték fel a vegyi anyagok kipárolgását jelző riasztó rendszerrel.

Sucsje

A tüzérségi bázison vegyi harcanyagokkal (összesen kb. 2920 tonna szarin, 1840 tonna szomán és 700 tonna VX harcanyaggal) töltött rakétafejrészeket és tüzérségi gránátokat tárolnak. Ezen kívül még hagyományos lőszerket is őriznek ott. (A tárolt rakétafejrészek összmennyisége 600, a tüzérségi gránátoké pedig 1,9 millió db. A korábban ott tárolt 5-10 tonna foszfént 2001. decemberében egy uráli üzembe szállították újrafeldolgozásra.)

A tárolóhely nem rendelkezik a vegyi anyagok biztonságos tárolását lehetővé tevő riasztó rendszerrel.

A vegyi harcanyagok tárolására szolgáló bázisok többségénél nem csak a vegyi anyagokkal kapcsolatos biztonsági rendszerek terén vannak hiányosságok. Az illetéktelen személyek behatolásának megakadályozására szolgáló, illetve a behatolás megtörténtét jelző berendezések sem felelnek meg a jelenlegi követelményeknek (amennyiben egyáltalán működnek), mivel ezekre az utóbbi tíz évben egyáltalán nem költöttek. Legalább ilyen nagyságrendű problémát jelent a vegyi harcanyagok őrzését végző személyi állomány rossz szociális és anyagi helyzete.

Ennek ellenére az elmúlt tíz év alatt nem került napvilágra információ arról, hogy vegyi harcanyagot, illetve azzal töltött lövedéket tulajdonítottak volna el az orosz tárolóbázisokról. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ilyen eset meg sem történt, mivel az orosz vezetés – hasonlóan a nukleáris és rakéta eszközökhöz – nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy az Oroszországot a tömegpusztító fegyverek proliferációjában történő részvétellel vádló szakértőknek ne biztosítson kézzelfogható alapot.

A bázisokon – orosz állítás szerint – 1994-ben történt a legutolsó baleset, amikor a Leonyidovkán őrzött hagyományos lőszeret tárolóhelyén tűz ütött ki, de sikerült eloltani azt, mielőtt még áttérjedhetett volna a vegyi lövedékekre.

A tárolt harcanyagok és mennyiségük tárolóhelyek szerinti megoszlása

Tárolóly megnevezése	A tárolt vegyi harcanyagok megnevezése	A tárolt vegyi harcanyagok mennyisége (tonna)	A tárolt vegyi harcanyagok %-os megoszlása az összmennyiség-hez képest
Kambarka	lewisit	6360	15,9
Kizner	szarin, szomán, VX, lewisit	5680	14,2
Gornij	mustárgáz, lewisit és a két anyag keveréke	1160	2,9
Pocsep	szarin, szomán, VX	7520	18,8
Maradikovszkij	szarin, szomán, VX	6960	17,4
Leonyidovka	szarin, szomán, VX	6880	17,2
Scsucsje	szarin, szomán, VX	5440	13,6

A vegyi harcanyagok tárolási módjának százalékos megoszlása

A vegyi harcanyag megnevezése	A tűzérési gránátokban, a rakétafejrészekben és a repülőgépekre felszerelhető szórótartályokban tárolt harcanyag az összmennyiség százalékában	A tartályokban tárolt harcanyag az összmennyiség százalékában
lewisit	2	98
mustárgáz	-	100
lewisit és mustárgáz keveréke	10	90
szarin	100	-
szomán	100	-
VX gáz	100	-

2. A vegyi fegyver megsemmisítési elgondolások és programok áttekintése

2.1. A meghiúsult elgondolások és programok

Oroszország a vegyi harcanyagok gyártását 1987-ben befejezte és az ország akkori vezetése hivatalosan bejelentette, hogy megsemmisítik az addig felhalmozott készleteket. Ezt követően – a leszerelési folyamat keretében – az amerikai és az orosz fél 1989. szeptember 13-án aláírt egy memorandumot, amely a vegyi harcanyagokkal kapcsolatos bilaterális információcseréről, illetve egymás készleteinek kölcsönös ellenőrzéséről szólt. (A memorandumban foglaltakat csak részben hajtották végre.) A vegyifegyver-készletek megsemmisítése érdekében Oroszország képviselője 1993. január 13-án aláírta a Vegyi Fegyver Tilalmi Egyezményt (CWC), amelyet az orosz Szövetségi Gyűlés 1997. november 5-én ratifikált.

A felhalmozott orosz vegyifegyver-készlet felszámolásával kapcsolatos elképzelések megjelenése 1993-ra tehető, amikor februárban a Vegyi és Biológiai Fegyverek Problémái Bizottságának egyik képviselője kijelentette, hogy a megsemmisítési programot országára már 2005-re képes végrehajtani. Ugyanebben az évben a vegyi és biológiai fegyverekkel foglalkozó elnöki bizottság vezetője, Anatolij Kuncsevics akadémikus már 10 éves programról beszélt. Borisz Jelcin elnök pedig kibocsátott egy rendeletet, amely egy megsemmisítési program főbb alapelveit tartalmazta. A következő két évben több programot is kidolgoztak a vegyifegyver-arszenál megsemmisítésére, de az orosz vezetés nem biztosította az ezek megvalósításához szükséges forrásokat. Ezen tervek irreálisnak bizonyultak, hiszen még a korábbi elképzelésekhez képest is jóval nagyobb költségvetési hozzájárulással és több milliárd USD külföldi segéllyel számoltak.

Az első, finanszírozási szempontból a korábbiaknál megvalósíthatóbbnak tűnő tervet 1996-ra dolgozták ki (ennek kapcsán adta ki az orosz elnök 1996. március 21-én a 305. számú rendeletét), amely szerint Oroszországnak 1999. december 5-én hozzá kellett volna kezdenie a vegyi harcanyagok feldolgozásához és 2000 májusára 400 tonnát (a teljes készlet 1%-át) kellett volna megsemmisítenie. A második szakaszban 2002 májusára kb. az anyagok 20%-át (8000 tonnát) kellett volna felszámolnia, a teljes készlet megsemmisítését pedig 2007 végéig kellett volna végrehajtania.

A megsemmisítéshez szükséges létesítményeket azonban nem építették fel, mivel az orosz kormány nem biztosította a korábban megígért pénzügyi forrásokat (ennek egyik fő oka feltehetőleg a 90-es évek végének oroszországi gazdasági válsága volt), így a legnagyobb szponzor az Egyesült Államok is felfüggesztette a segély folyósítását (2000 és 2001 között).

2.2. Az érvényben lévő megsemmisítési program

Az orosz vezetés Putyin hatalomra kerülését követően kezdett újból intenzíven foglalkozni a vegyi harcanyagok megsemmisítésének ügyével, amelynek

Oroszország javuló külgazdasági helyzete is kedvezett. Moszkva három fő célt tűzött maga elé ezen a téren, amelyek a következők voltak:

2.2.1. Új program kidolgozása

Az orosz szakértők egy olyan új programot dolgoztak ki, amely az eredeti tervekhez képest öt évvel kitolja a folyamat végrehajtásának határidejét. Az új koncepció szerint az orosz vegyi harcanyagok 1%-át 2003-ig semmisítik meg. A megsemmisített vegyi anyag 2007-ig eléri a tárolt mennyiség 20%-át, 2008-ig pedig 45 %-át. A tervek szerint az egész folyamatot 2012-re kell befejezni. A program végrehajtásának összköltségét 3-4 milliárd USD-re teszik, amelynek kb. 25-30%-át külföldi segélyekből szeretnék finanszírozni.

Oroszország nem képes a teljes megsemmisítési folyamat végrehajtására képes hét létesítmény felépítésére, ezért az orosz szakemberek csak három létrehozását tervezik: Gornijban, Sucsjeben és Kambarkaban. A többi üzemben (Kizner, Maradikovszkij, Pocsep, Leonyidovka) csak a vegyi fegyverek szétszerelését fogják elvégezni.

2.2.2. A leszerelést akadályozó belső tényezők megszüntetése és a program végrehajtásához szükséges orosz források biztosítása

a, Az orosz vezetés a vegyi harcanyagok megsemmisítését gátló egyik tényezőnek a védelmi minisztérium (VM) ezen kérdésekkel foglalkozó vezetőinek nem megfelelő hozzáállását tekintette, ezért a megsemmisítési program végrehajtásával a Lőszerellátó Ügynökséget bízta meg (amely a VM-től független állami szerv). Ezen kívül létrehozott egy speciális bizottságot (Kirijenko volt miniszterelnök vezetésével) is, amelynek feladata a vegyi leszerelés ellenőrzése, kapcsolattartás a külföldi szervezetekkel és partnerekkel, valamint a külső pénzügyi források biztosítása.

b, További problémát jelentett, hogy a vegyi anyagok tárolási helyei közelében lakók jelentős része tiltakozott a tervek ellen. Ellentét alakult ki a vegyi anyagok tárolását és megsemmisítését engedélyező helyi hatóságok és a lakosság között.

A helyi lakosság jelenleg már nem tiltakozik, mivel a tárolási helyhez közeli községekben az állam ellentételezésként lakásokat, iskolákat és üzleteket épít, illetve fejleszti az adott körzetek infrastruktúráját.

c, Az orosz szakértők megítélése szerint a leszerelési programot jelentősen hátráltató tényezőként jelentkezett az is, hogy az ország több régiója megtiltotta a vegyi fegyverek szállítását területén keresztül, így Oroszországnak legalább hat megsemmisítő üzem kellett volna építenie, a tárolóbázisok közelében. Ez jelentősen megnövelte volna a program végrehajtásának költségeit. Ezért a Duma elfogadta a vegyi fegyverek megsemmisítéséről szóló törvény módosítását, amely lehetővé teszi azok szállítását Oroszország területén keresztül.

d, Moszkva felismerte azt, hogy az orosz leszerelést a külföldi partnerek csak abban az esetben támogatják, ha Oroszország is növeli pénzügyi hozzájárulását. Ezért 2002-ben a korábbi évhez képest hatszorosára növelte a leszerelési programra fordítható költségvetési összeget.

2.2.3. A leszerelést ellenőrző nemzetközi szervezet, illetve a külföldi szponzorok meggyőzése arról, hogy Oroszország kész és képes végrehajtani az új programot

Szergej Kirijenko, az orosz Vegyi Fegyver Leszerelési Bizottság vezetője az elmúlt év második felében, illetve a 2002-es év első felében jelentős eredményeket ért el az új program elfogadtatása, illetve a külföldi pénzügyi segélyek biztosítása terén. Sikerült elfogadtatnia például a Vegyi Fegyver Tiltalmi Egyezmény Szervezet (OPCW) Végrehajtó Tanácsával az új orosz leszerelési programot.

3. Az orosz megsemmisítési program szponzorai és hozzájárulásuk mértéke, valamint a segélyek felhasználása

3.1. Az orosz megsemmisítési program szponzorai és hozzájárulásuk mértéke

A Szovjetunió felbomlását követően több nyugati ország vezetése kifejezte szándékát arra, hogy támogassák az orosz vegyi fegyverek leszerelési folyamatát. Ennek érdekében bilaterális tárgyalásokat folytattak az orosz féllel és 1992-től beindultak az orosz leszerelési folyamatot támogató külföldi vállalatok. A legnagyobb támogatást az Egyesült Államok nyújtotta, amely már ekkor 55 millió USD-t adott Oroszországnak egy vegyi laboratórium kifejlesztésére és felállítására. (A másik nagy támogató Németország, amely 1993-ban kezdte segélyei átutalását egy 2,9 millió USD-s összeggel.)

Oroszország 1998 és 2000 között kevés gyakorlati lépést tett az 1996-os megsemmisítési terv megvalósítása érdekében, a központi költségvetésből erre a célra évente biztosított 500 millió rubel (17 millió USD) még a vegyi harcanyagok tárolási körülményeinek javítására sem volt elegendő, hiszen ebből kellett finanszírozni a tárolóbázisok üzemeltetése során felmerülő összes kiadást. Ennek tulajdonítható, hogy 2000-re és 2001-re a program fő külföldi szponzora, az Egyesült Államok nem különített el költségvetésében forrásokat az orosz leszerelési program támogatására. A befagyasztást több szenátor azzal is indokolta, hogy az orosz vegyifegyver-készlet inkább Oroszországra jelent nagyobb veszélyt, mint az Egyesült Államokra. Az amerikai fél a segélyezés folytatását a törvényi háttér megteremtéséhez, az orosz költségvetési támogatás megemeléséhez és az programot támogató országok számának növeléséhez köthette.

Az orosz vezetés 2001-ben rendezte a program végrehajtását akadályozó belső tényezőket és a 2002. évi költségvetésben már egy 206 millió USD-s tétel szolgálja a vegyi fegyver megsemmisítési program céljait. Ezeknek, valamint a szeptember 11-ei eseményeknek a hatására Zinovij Pak, az orosz Lőszerellátó Ügynökség vezetője 2001 őszén már sikeres megbeszéléseket folytatott amerikai

szenátorokkal a korábban felfüggesztett segélyprogram folytatása érdekében. Kirijenko 2002. január 30-ai washingtoni látogatásán pedig már megállapodott Cheney elnökhelyetessel és Powell külügyminiszterrel, hogy az Egyesült Államok 2002-ben 50 millió USD-vel támogatja az orosz vegyi fegyverek megsemmisítését (az amerikai Kongresszus az 50 millió USD értékű támogatást már tavaly késő ősszel megszavazta). Az USA összességében 600 millió USD-vel (az USA vezetése korábban 880 millió USD értékű hozzájárulást tervezett) támogatja az orosz programot.

Oroszország 2001 szeptemberéig kb. 70 millió USD segílyt kapott a Nyugatától, amelynek forrásai az Egyesült Államokon kívül Németország, Nagy-Britannia, az EU, Kanada és Olaszország voltak.

A második legnagyobb szponzor-ország, Németország teljes támogatása – az eddig folyósított összegekkel együtt – eléri az 50 millió USD-t. Kirijenko a brit védelmi miniszterrel folytatott londoni tárgyalásai során ígéretet kapott arra, hogy az Nagy-Britannia további 18 millió USD-t biztosít az orosz vegyi leszerelés céljára a 2002 és 2004 közötti időszakban. A norvég vezetés döntött arról, hogy pénzügyi segítséget nyújt az orosz vegyi fegyverek megsemmisítéséhez. Ebből a célból az Egyesült Királyság és Norvégia egy alapot hoz létre, amihez Oslo 9,2 millió koronával (1 millió USD) járul hozzá. Kirijenko 2002 február eleji látogatása során Kanada miniszterelnöke ígéretet tett arra, hogy országa növeli az orosz megsemmisítési programhoz való hozzájárulását (2001-ben ez 300 ezer USD volt). Finnország összesen 1 millió USD értékű támogatást ígért.

Valószínűleg az EU és Olaszország sem szüntette be az orosz leszerelési program támogatását. A szponzorok között van még ezen kívül Franciaország, Hollandia, Svájc és Svédország is, azonban hozzájárulásuk mértéke nem ismert.

3.2. A kilátások 2012-ig

Oroszország tehát teljesítette azt az amerikai követelményt is, hogy szélesítse ki a szponzor-országok listáját. Ez a kedvező nemzetközi helyzet mellett Kirijenko kinevezésének, illetve külföldi tárgyalásainak is köszönhető.

Zinovij Pak, az orosz Lőszerellátó Ügynökség vezetője szerint Oroszország 2002-ben kilenc milliárd rubelt (308 millió USD) fordít vegyifegyver-készletei egy részének megsemmisítésére. Ebből az összegből külföldi partnerek két milliárd rubelt (68 millió USD) finanszíroznak.

A 2012-ig a teljes időszakra általában nem ismertek azok a külföldi hozzájárulások, amelyekre Oroszország számít, illetve amelyeket a szponzorok hajlandóak nyújtani. A fő szponzorok közül feltehetőleg az amerikai és a német fél felajánlása a 2012-ig terjedő időszakra szól.

Lugar amerikai szenátor 2002. január közepén a tömegpusztító fegyverek csökkentésével kapcsolatos programok új finanszírozási rendszerére vonatkozó javaslattal állt elő a NATO tagországok nagyköveteivel és szakértőivel folytatott magántalálkozón. Az új rendszer – állítása szerint – megfelelőbb lenne a 2001.

szeptember 11-e utáni helyzetre. A javaslat tartalma nem ismert, de az valószínű, hogy annak elfogadása további külföldi forrásokat biztosítana Oroszország számára.

Az orosz Védelmi Minisztérium Nukleáris, Vegyi és Biológiai Védelmi Erőinek parancsnoka szerint Oroszországnak saját forrásból 2003-ban 13 milliárd, 2004-ben 12 milliárd és 2005-ben 13 milliárd rubelt kell felhasználni a megsemmisítő üzemek felépítésére. A vegyi anyagok megsemmisítése (2005-től kezdődően) kb. 6-7 milliárd rubelbe (kb. 200-240 millió USD) fog kerülni évente.

3.3. A külföldi országok segélyeinek felhasználása

Az 1996-ban kidolgozott megsemmisítési program nem rendelkezett a támogató országok által adományozott pénzüsszegek felhasználásáról. A felajánlott pénzüsszegek tényleges felhasználása ellenőrizhetetlen volt, nem lehetett tudni, hogy mire költötték azokat. Kirijenko a G-8 országokban folytatott 2001. szeptemberi tárgyalásai során viszont a korábbi segélyezési rendszer helyett azt javasolta, hogy a különböző országok közvetlenül finanszírozzák különféle létesítmények, illetve azok részei felépítését, valamint berendezésüket.

A támogató országok jelenlegi felajánlásait már ennek az elvnek az alapján teszik. Sucsje esetében például az Egyesült Államok az üzem felépítését finanszírozza, Németország felszereléseket ad, a többi szponzor (Nagy-Britannia, Olaszország, Kanada, Hollandia, Norvégia és Svájc) pedig egy-egy területért felelős (vízellátás stb.). Oroszország az üzem és a település környéke műszaki és szociális infrastruktúrájának (utak, lakótelep, gáz vezeték) kiépítésének költségeit fedezi. A gorniji üzem felépítéséhez szükséges források egy részét Németország (berendezésre), az EU (az üzem építésére), Hollandia és Finnország, míg a kambarkaihoz szükségeset Németország (berendezésre), az EU, Svájc, Svédország (berendezésre) és Finnország biztosítja.

Az orosz-amerikai együttműködés az orosz Giroszintez és az amerikai Parson's vállalat által kidolgozott terv szerint valósul meg. E két cég az orosz program két fő kivitelezője is. Az új típusú együttműködés szempontjából rendkívül fontos tényező, hogy az Egyesült Államok pénzügyi hozzájárulását közvetlenül a Parson's vállalat kapja, így az USA könnyebben tudja ellenőrizni annak felhasználását is.

4. A vegyi fegyverek megsemmisítésének eljárása

A vegyi harcanyagokat kétlépéses, úgynevezett „semlegesítés-bitumenizálás” eljárással tervezik feldolgozni. Az első szakaszban a vegyi anyagot – vákumban – eltávolítják a tűzérségi gránátból vagy rakétafejrészből, majd vegyszerekkel összekeverve kevésbé mérgező vegyületté alakítják azt. Ennek térfogata az eredeti harcanyag háromszorosa, amelyet oldószer kinyeréssel csökkentenek. A lövedékekben maradó kis mennyiségű mérgező anyagot nagy hőfokon égetik ki az erre a célra kialakított kemencében.

A feldolgozás második szakaszában a vegyi anyagot bitumennel keverik össze, amelyet hővel kezelnek, annak érdekében, hogy eltávolítsák az illékony

vegyszereket. Ezt követően az iszapszerű anyagot henger alakú fémtartályba öntik és hagyják azt –aszfaltszerűen – megkötni.

A tervek szerint a harcanyagok végtermékével töltött több ezer fémhordót olyan beton bunkerekben tárolják, amelyet megbízhatóan elszigetelnek a környező talajtól. Mivel a helyi lakosok általában a településekhez közel eső talajvízből nyerik az ivóvizet, ezért a bunkereket, illetve a talajt rendszeresen ellenőrzik.

5. A vegyi fegyver megsemmisítési program végrehajtásának perspektívája

Az utóbbi másfél évben tett orosz lépések jelzik azt, hogy Moszkva most már nem csak a külföldtől vár támogatást a program végrehajtásához, hanem erre jelentős saját forrásokat is felhasznál. Ez – más tényezőkkel együtt, pl. a nemzetközi terrorizmus elleni harcban betöltött orosz szerepvállalás – olyan légkört teremtett a szponzor-országok körében, ami Moszkva számára nem csak hogy biztosítja az eddig felajánlott összegek átutalását, de további támogatásokat is eredményezhet (még akkor is, ha az orosz fél esetleg csúszik egyes határidőkre megszabott feladatok végrehajtásában).

A vegyi harcanyagok megsemmisítésével kapcsolatos orosz hozzáállás változása kedvezően hathat a CWC szerződést aláíró más országok által vállalt kötelezettségek végrehajtására is, mivel Oroszország rendelkezik jelenleg a legnagyobb felszámolásra váró arzenállal.

Nyugati szakértők megítélése szerint a gorniji üzem feltehetőleg 2002 nyarától kezdi meg tevékenységét és 2007-ig képes lesz megsemmisíteni az egész ott tárolt kb. 1160 tonnás mennyiséget. A sucsjei megsemmisítő üzem feltehetőleg 2005-ben kezdi meg működését és abban az évben valószínűleg 800 tonna, majd 2006-tól 1600 tonna vegyi anyag feldolgozására lesz képes. Így 2007-re várhatóan kb. 4000 tonna vegyi anyag átalakításával végeznek majd. Ahhoz tehát, hogy Oroszország teljesítse a 2007-re vállalt 20%-os megsemmisítési mutatót, a kambarkai létesítménynek 2840 tonna vegyi anyagot kellene feldolgoznia a fenti időpontig. Ennek valószínűsége kicsi, mivel az üzem építése valószínűleg nem kezdődik el 2004-nél előbb és évekbe telik felépítése. Valószínűsíthető tehát, hogy Oroszország az első időszakban nem lesz képes betartani a határidőket. Ez azonban nem hasonlítható össze a korábbi évek lemaradásával, amikor szinte semmi sem történt.

A másik négy bázison tárolt vegyi harcanyagok megsemmisítésére csak később kerülhet sor, mivel az ott tárolt eszközök részleges szétszerelését végrehajtó üzemek felépítése a megsemmisítés teljes technológiai sorát végrehajtó létesítmények felépítése után várható.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

- Jonathan B. Tucker: Russia`s new plan for chemical weapons destruction; 2001.07.17.
- Szergej Karonszkij: An ordinary situation; Novaja Izvesztija, 2000.07.26.
- Canada helps Russia carry out chemical weapons scrapping; ITAR-TASS, 2002.02.05.
- Chemical weapons stocks in Russia lack necessary equipment; Agensztvo Vojennih Novosztvej, 2001.08.27.
- Valerij Batujev: Chemical weapons to be destroyed in three regions; Vremja MN, 2001.06.19.
- Vlagyimir Georgijev: Destruction of chemical weapons postponed; Nyezaviszimaja Gazeta, 2000.05.05.
- Dmitrij Litovkin: Everything according to the plan; Krasznaja Zvezda, 2001.07.12.
- Russia extends terms of program to destroy its chemical arsenals from 2007 to 2012; Izvesztija Udmurtszkoj Reszpubliki, 2001.09.15.
- Jurij Galatyuk: Farewell phosgene; Vremja Novosztvej, 2001.12.04.
- Marina Kalasnyikova: NATO to focus attention on nonproliferation; Nyezaviszimaja Gazeta, 2002.01.25.
- Plans to destroy chemical weapons described; MOSCOW INTERFAX, 2001.08.27.
- Dmitrij Frolov: Political chemistry; Novaja Izvesztija, 2002.01.31.
- Pjotr Akapov, Dmitrij Szafonov: Presidential plenipotentiary representative on a march; Izvesztija, 2001.09.01.
- Russia fails to complete 2000 chemical weapons destruction plan; Military News Agency, 2001.01.03.
- Valerij Batujev: Russia has started a disarmament race, Vremja MN, 2001.06.09.
- Dmitrij Szafonov: Russia moves to eliminate its chemical weapons; Izvesztija, 200.02.02.
- Russia presents new version of chemical weapons scrapping programme; Agensztvo Vojennih Novosztvej, 2001.09.25.
- Marina Kalasnyikova: Russian-american cooperation in chemical disarmament to develop; Nyezaviszimaja Gazeta, 2002.02.02.

- Vlagyimir Kara-Murza: Szergej Kirijenko two shells of chemicals would fit in a briefcase, Kommersant, 2001.09.18.
- Jelena Sesztyemina: The White House will help Russia; Nyezaviszimaja Gazeta, 2001.07.18.
- Alekszej Alekszandrov: When will Russia get rid off its chemical weapons; Rosszijszkije vesztyi, 2002.02.27.
- SIPRI Yearbook 1994, 1995, 1999
- 300 millió dollár vegyi fegyverek megsemmisítésére 2002-ben; AFP hírügynökség, 2001.07.17.
- Vegyi fegyverek megsemmisítése – nemzetközi haladék Oroszországnak; MTI, 2000.05.19.

PÁSZKA TIBOR MK. EZREDES:

A HAGYOMÁNYŐRZŐ ISZLÁM

(szociológiai megközelítés)

A két világháború és ezzel a Második Világháborút követő időszak két meghatározó nagyhatalma szembenállásának vége sokakban azt az érzetet keltette, hogy a globális konfliktusoknak vége szakadt. Az emberiség fellélegezhet, a totális atom-világháború veszélye elmúlt, az ideológiák közötti harc értelmét veszítette, Kelet-Közép-Európa országai a társadalmi fejlődés nyugati modelljét választották, a globalizáció kiteljesedését akadályozó tényezők visszaszorultak, a konfrontáció helyébe a kooperáció lépett. Valóban úgy tűnt, hogy a demokratikus értékrend jelentős győzelmet aratott, a totalitárius rendszerek – legalább is Európában - teret veszítettek.

1. Társadalmak konfliktusa

Szinte eretneknek számítottak azok a kutatók, akik másként látták az eltérő társadalmi modellek együttélésének ellentmondásos jövőjét. Francis Fukuyama a „homo economicus”, a gazdálkodó emberiség korszak beköszöntét jövendölte, amikor a berlini fal leomlását a demokratikus kapitalizmus világméretű elterjedésének kezdeteként értékelte. Az általa elgondolt korszakban a konfliktusok a gazdasági fejlődés ütemében és a kereskedelmi kapcsolatok kiegyensúlyozatlanságában tapasztalható ellentmondásokra redukálhatók. Receptje szerint a fejlett és a fejlődő világ közötti feszültség gazdasági eszközökkel orvosolható.

Samuel Huntington a „homo religiosus-t”, a vallásos embert tette vizsgálódása tárgyává és a vallási kultúrák összecsapásának vízióját vetítette elének. Értékelése szerint nem minden társadalom alapértéke a szabadság, egyenlőség és szolidaritás, vannak közösségek, ahol az előítéletek, az ösztönök és a helyi törzsi érdekek dominálnak, ezért az eltérő értékeket valló különböző civilizációk konfliktusai csupán ideig-óráig tarthatók békés mederben, mert a demokratikus országok nem alakítottak ki erre alkalmas válságkezelő mechanizmust.

Mindkét elmélet alátámasztására számos – a teóriák megfogalmazása óta történt - gyakorlati példa szolgálhat. Kiragadva csupán egyet-egyet: a gazdasági globalizáció elleni, erőszaktól sem mentes demonstrációk, vagy a vallási fanatizmust kihasználó terrorista akciók mind a korábban elfojtott társadalmi konfliktusok megnyilvánulási formái.

Az ezredvég utolsó évtizedének eufóriája már a balkáni háborúk hatására csökkent. Figyelmeztető jel volt, hogy Európa közepén egy etnikai alapú konfliktus alakulhatott ki a nagy történelmi múlttal rendelkező demokráciák közvetlen közelében. Talán éppen saját értékrendjének féltése, a másság elfogadásának hiánya és az együttélés mechanizmusának kialakulatlansága vezetett el oda, hogy a demokratikus nemzetközi közösség nem volt képes a népi társadalmi megakadályozására és tíz év elmúltával sem képes a konfliktus hosszú távú kezelésére.

Az eufória végét a 2001. szeptember 11-e jelentette. Az Amerikai Egyesült Államokat ért támadás végképp megdöntötte Amerika sérthetlenségének nimbuszát. Ugyanakkor arra is rávilágított, hogy az államilag támogatott terrorizmus mellett a szélsőséges, vallási alapon szerveződő terrorizmus veszélye növekszik. Globalitása, földrajzi kiterjedése, a nyugati társadalmi rendbe integráltsága minden

eddig feltételezést túlszárnyal. További változás az is, hogy a megtámadott társadalom értékrendjének legfontosabb szimbólumait vették célba a terroristák, ezzel az ideológia különbözősége helyett az értékek különbözőségére helyezték a hangsúlyt.

Felvetődhet a kérdés, miért éppen az iszlám fordítható szembe más értékrendekkel, mi az oka, hogy egyes követői fanatizálhatók. A válasz az iszlám sajátosságainak megismerése, az azt befogadó társadalmi környezet megértése nélkül nem lehetséges. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az iszlám nem az egyetlen vallás, amelynek szélsőséges képviselői erőszakos, terrorista módszereket alkalmaznak.

2. Az iszlámot meghatározó sajátosságok

Az iszlám a három nagy világvallás egyike. Forrása a zsidó és a keresztény hitvallás eredetével azonos, de azoknál később, az időszámítás utáni 6. században alakult ki. Alapja az egy istenben, Allahban való hit. Az iszlám szerint a világon minden hatalom és szuverenitás Allahé, aki a tanításait Mohamed prófétának nyilatkoztatta ki. Mohamed ezen tanokat a Koránban írta le. A vallás követői a moszlimok. Hagyományos értelemben vett egyházzal az iszlám esetében nem beszélhetünk. Ellentétben a másik két vallással nincs vallási központja, amire fejlődésének sokszínűsége lehet a magyarázat, nincs papsága sem, hiszen minden moszlim közvetlen kapcsolatban áll Istennel, a hívőknek nincs szüksége közvetítőkre. A papok helyét az iszlám előírásait legjobban ismerő vallási értelmiség és vallási jogtudósok vették át. Ezért is válhatott lehetővé, hogy a történelmi fejlődés során az iszlámnak nem kizárólag vallási funkciói voltak, hanem társadalmi, politikai kérdésekben is meghatározó szerepet játszott, rendkívül rugalmasan követte a moszlim közösségek gyorsan változó gyakorlatát, ezáltal a közmegegyezés, konszenzus teremtés fontos, a vallást és a társadalmat egyesítő eszközzé vált. Az egyházi jogkörök világi hatáskörbe történt átengedése révén az iszlám egyidejűleg jogrendszer, etikai normarend, társadalmi és gazdasági doktrína, politikai és kormányzási elvek összessége, civilizáció és kultúra. Ebből következik, hogy nem értelmezhető európai értelemben vett vallásként, több, bonyolultabb annál, így a vele kialakítandó kapcsolat is más megközelítést igényel.

Történelmi fejlődése során az iszlám vallás számos irányzatra bomlott. A moszlimok 85 %-át magába foglaló szunnita és a kisebbségben lévő síita két fő vonulatán belül irányzatok, iskolák sokasága jött létre. A síiták befolyása ma elsősorban Irakban, Iránban, Szíriában, Pakisztánban és Afganisztánban meghatározó. Jelentősebb irányzatai az imamiták, az iszmailiták és a zaiditák. A szunniták négy ortodox iskolája alakult ki. A hanafiták Törökországban, a Balkánon és Indiában népszerűek. A szunniták mintegy fele tartozik eme individualista irányzathoz. A safiiták befolyása Kelet-Afrikára, az Arábiára és a Kaukázusra terjed ki. A malikita iskola Nyugat-Afrikában és a Kis-Ázsiában hódít. A hanbaliták többsége Szaúd-Arábiában él. Az irányzatok mellett számos szekta is alakult. A csecsen és az afgán moszlimokra egyaránt nagy hatást gyakorló vahhabita szélsőséges mozgalomhoz tartozik Oszama bin Laden és a tálibok többsége is.

A két fő vonulat – a szunniták és síiták – közötti alapvető különbség, hogy az utóbbiak az iszlám öt oszlopát – hitvallás, napi ötszöri ima, adakozás, böjt, zarándoklat – kiegészítik az imám személyével, aki a Próféta vér szerinti utódja. A két fő vonulaton belüli irányzatok az individuum szerepét, illetve az imámok számát ítélik meg eltérő módon.

Az iszlám befolyás alatt működő országok egyik jellemző sajátossága, hogy a vallási és államügyek szétválasztására többségükben nem került sor. A történelmi fejlődés során a szekularizáció elmaradása csupán a 19.-20. századi, a modernizációhoz kapcsolódó társadalmi átalakuláskor vetődött fel élesen. Számos haladó gondolkodású politikus kísérelte meg moszlim alapokon szerveződött országa megreformálását - Iránban Reza Pahlavi, Tunéziában Burgiba, Egyiptomban Nasszer elnöksége idején –, azonban a hagyományokban gyökerező társadalmak átalakítása csupán Törökországban ért el nyugati értékrenddel is összemérhető eredményeket. 1924-ben az Oszmán Birodalom romjain Kemal Atatürk hozta létre a mai modern Törökországot, amely később a NATO-nak is tagja lett. A moszlim ország felvétele a Szövetségbe geopolitikai megfontolásból és nem az értékek azonossága alapján valósult meg. Az ellentmondásos politikai döntés kedvezőtlen következményeit a NATO országok döntéshozói azóta többször megtapasztalhatták, elég csupán a görög-török viszályra, vagy a kurd-kérdésre utalni. Éppen e tanulság miatt is kapott kiemelt fontosságot a Szövetség legutóbbi bővítése során a demokratikus társadalmi értékek elfogadásának kritériuma.

Az iszlám kultúra értékrendjében a hagyományok állnak az élen és a tradíciók jelentik a társadalom alapját, amelyben a család, a közösség – kiemelten a moszlim közösség - szerepe lényegesen fontosabb, mint más kultúrákban. A moszlimok között – különösen a velük nem azonos vallásúakkal szemben - igen erős a szolidaritás. A törzsiség, a patriarchális család szerepe és szigorú szabályai átszövik a társadalmat. A 20. század végén az iszlám országokban tapasztalható számottevő különbségek mellett, megfigyelhető a modernizáció és a hagyománytisztelet párhuzamos és ellentmondásos kettőssége. A nemzetek, nemzetállamok kialakulása elkezdődött ugyan, de a modern társadalmakhoz viszonyítva még gyerekcipőben jár. A társadalom strukturálódása felgyorsulóban van, de a jelenlegi állapot kevés hasonlóságot mutat a nyugati társadalmakkal. Ez a relatív történelmi lemaradás – mint azt számos a közelmúltban megtapasztalt példa is mutatja – megnehezíti, esetenként lehetetlenné teszi az általunk modernnek vallott nyugati és a tradíciókra épülő moszlim civilizációk (emberi közösségek) közötti konfliktusmegoldó kommunikációt.

A fejletlen társadalmi rétegződés, a törzsi keretek közé szorított életér, a papság hiánya felveti a kérdést, vajon ki, vagy kik a moszlim közösségek vezetői. Azokban az országokban, ahol a gyarmati sorból történő kiemelkedés nemzetállamok kialakulásával járt együtt, kialakult a pluralizmus, megindult a politikai liberalizáció folyamata, ott szétvált a politikai és a vallási vezetés. A tradíciók azonban ezekben az államokban is erősek maradtak és a vezetők kiváltságos, megkülönböztetett szerephez jutnak. Más országokban, ahol a nyugati értelemben vett demokrácia nem tudott teret hódítani és a szekularizáció sem történt meg a vezető szerepe kizárólagosan meghatározó, sok esetben az adott közösség világi és a vallási vezetője azonos. Példa erre Khomeini ajatollah Iránban. Ezek a vezetők – legyenek bár vallási jogtudósok – nem képviselik az egész iszlám világot,

csupán egy szűkebb közösség érdekében léphetnek fel. Azokban az országokban, ahol az államiságnak nincsenek hagyományai, a határok nem követik az etnikumok (népesség) területi megoszlását, a törzsi összetartozás fontosabb, mint a központi akaratérvényesítés, ott több elszigetelt hatalmi központ jött létre. Az autokrata, autonóm vezetők saját parciális érdekeiket képviselik az éppen aktuális erőviszonyok figyelembe vételével. Ez történt Afganisztánban is, ahol a hadurak kezében van a hatalom. Nem véletlen, hogy éppen ebben az országban juthatott hatalomra egy fundamentalista iszlám mozgalom és lehetett kiindulópontja, bázisa a szélsőséges al Kaida terrorszervezetnek. Nem véletlen, hogy Oszama bin Laden itt talált menedéket. Nem véletlen, hogy a nemzetközi koalíció nehezen találja azt a hiteles – politikai és vallási kritériumoknak is megfelelő - személyt, aki a katonai beavatkozást követően alkalmas lehet Afganisztán modernizációjának véghezvitelére.

Az iszlám országok földrajzi elhelyezkedését vizsgálva szembeötlő, hogy azok többsége a Föld ismert energiahordozó lelőhelyeinek túlnyomó részét magukban foglalja. A Perzsa-öböl, az Arab-tenger, a Vörös-tenger, a Szezi-csatorna, a Mediterrán térség - a gazdaságilag fejlett világ számára - létfontosságú stratégiai szállítási útvonalak mindegyike határos muszlim többségű országokkal. Az Európai-kontinentet délről átöleli az iszlám világ, így nem túlzás kijelenteni, hogy Európa gazdasági fejlődése jelentősen függ az iszlám államoktól. Európa érdekeit kettősség jellemzi. Egyrészt szüksége van a térségben feltárt nyersanyagokra és energiahordozókra, valamint a fejlődő országok piacaira, másrészt elzárkózik a térségből kiinduló migráció befogadása elől. E kettősség megakadályozza az Európai Uniót, hogy egységes politikai és gazdasági stratégiát alakíthasson a számára kiemelt fontosságú térséggel.

3. Az iszlám európai hatása

Nyugat-Európában a moszlimok egymástól elkülönült közösségekben élnek és nyelvhasználatuk, szokásaik, rítusaik országonként eltérőek. Zárt csoportokba tömörülnek, megkülönböztettségük miatt asszimilálódásuk a befogadó társadalomba lassú. Hagyomány tiszteletük, vallásuk gyakorlása jelenti a legfőbb támaszt számukra az idegen, esetenként ellenséges környezetben. Nagy-Britanniában a moszlimok főleg arabok és pakisztániak, Franciaországban a közösség magvát algériaiak alkotják, Németországban túlnyomórészt törökök élnek. Ezek a közösségek a New-Yorkot és Washingtonért támadásig gyakorlatilag ellenőrizetlenül folytathatták iszlám propagandát. A terrorista támadásokat követően ellenőrzésük szigorodott, a befogadó államok számos intézkedést hoztak nem csupán ellenőrzésükre, hanem azért is, mert a nyugati társadalmak felháborodásával a moszlim közösségek fenyegetettsége jelentősen növekedett.

A Balkánon az iszlámnak közel nyolcmillió híve van. Albániában a moszlim népesség adja a többséget, Bosznia Hercegovinában 46, Macedóniában 33, Jugoszláviában 20, Bulgáriában 12 százalék az arányuk az ország lakosságából. Eredetük szerint a balkáni moszlimok két fő csoportra oszthatók. Az egyikbe a bosznia-hercegovinai, albán, macedón, bolgár áttértett keresztények, a másikba a török, arab, tatár betelepülők tartoznak. A délszláv háborúk során, legutóbb a

koszovói és macedóniai válságok alkalmával a vallási különbségek elszakadási, önállósulási törekvésekben is megnyilvánultak. Az iszlám terjesztését a hitetlenek között erőszakkal is megvalósító, esetenként szent háborút – dzsihadot – hirdető szélsőséges moszlimok a korábban felgyülemlett társadalmi feszültségeket, a viszonylagos gazdasági elmaradottságot, a szegénységet és a tudatlanságot használták ki céljaik elérésére. „Sikerrel” fanatizálták a hívők egy részét, szembeállították – mint a történelem során már oly sokszor - az európai és az iszlám kultúrát. Tevékenységük nem csak az európai stabilitást veszélyezteti, de a vallási alapú terrorizmus elterjedését is elősegítheti.

Magyarországon az ország középső területét érintő 150 éves török uralom ellenére sem terjedt el az iszlám. Az 1699-es karlócai békekötést követően a magyarok között ritka volt a hitét iszlámra változtató. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1916-ban nyilvánította elismert vallássá a moszlim hitet. Az első közösség a Budai Független Magyar Iszlám Vallásközösség 1931-ben mintegy nyolcszáz hívővel alakult meg, majd a Világháborúban felmorzsolódott. A mai Magyarországon két iszlám közösség található. Az 1988-ban alakult Magyar Iszlám Közösséghez főleg magyar állampolgárságú hívek tartoznak, míg a közelmúltban létrehozott Magyarországi Moszlimok Egyházának külföldiek a tagjai. Ez utóbbi a Bartók Béla úton mecsetet is működtet. A moszlim közösségeknek csekély a magyar társadalomra gyakorolt hatása. Tevékenységük alapvetően a hitélet gyakorlásában, a hitoktatásban teljesedik ki, a szélsőséges nézetek ezekben a közösségekben nem terjedtek el.

4. A vizsgálódás tanulságait összegezve:

Az iszlám az egyént és az emberi közösséget központjába állító, a megbékélést hirdető vallás. A nyugati keresztény/zsidó civilizációval nem vallási alapon áll szemben. A gyarmatbirodalmak keserű emlékét még őrző fejlődő világ országainak egy része a globalizációt a nyugati értékrend terjeszkedésének új formájaként fogja fel. A globalizálódó kapitalizmusban nem a társadalmi fejlődés egy lehetséges modelljét, hanem az érdekszférák kiterjesztésének olyan újgyarmatosító módszerét látták, amellyel szemben a szekularizálatlan iszlám állam nem nyújt védelmet. Más hatékony eszköz hiányában a tradícióktól reméltek oltalmat. A hagyományok tisztelete azonban nem azonos a fanatizmussal. Nem a modernizáció ellenpárjaként a hagyományokhoz visszatérő moszlim hívők, hanem a szélsőségesek zúdították gyűlöletüket a nyugatra, szabad utat engedve az erőszaknak.

A nyugati teoretikusok felismerték az átalakulóban lévő világrend belső ellentmondásait. A kulturális különbségekre és a gazdasági fejlődés eltérő ütemére felhívták ugyan a figyelmet, de a megoldás lehetséges módozataira már nem készítettek elgondolásokat. Az elhúzódó balkáni válság, az arab-izraeli összecsapások, az afganisztáni események mind-mind ékes bizonyítékai a probléma helytelen megközelítésének. Erőszakkal, az egymilliárd lélekszámú világvallás démonizálásával nem lehet eredményt elérni, ez a fellépés inkább a szélsőségeket erősíti.

Az iszlám gazdaságilag meghatározó térségekben van jelen. A moszlim országok a kedvező földrajzi helyzetüket fokozott mértékben szeretnék a gazdasági fejlődés érdekében kiaknázni, anélkül, hogy az elkerülhetetlen modernizáció együtt járjon a tradicionális kultúra és értékrend gyökeres megváltozásával. Ezt az elvárást a globalizálódó kapitalizmus természeténél fogva nem képes teljesíteni.

A sokszínű és ellentmondásos iszlám a történelem során virágzó civilizációkat hozott létre, különböző etnikumú embereket tanított meg a testvéri együttélésre, eltérő hitűeket a toleranciára. Ugyanakkor sok esetben erőszakosan lépett fel, számos háborúban vett részt hitének védelme, terjesztése okán. Szélsőségesek szította gyűlölete – mint a történelemben oly sokszor - most ismét a fejlett nyugat ellen fordult. Ebben a helyzetben a nyugatnak taktikát szükséges váltania, az arrogancia helyett a toleranciát kellene választania. A moszlim közösségek befogadása a keresztény országokba és rajtuk keresztül a nyugati értékek terjesztése hozzájárulhat a kultúrák közeledéséhez, egymás jobb megismeréséhez és megértéséhez. Az együttélés civilizált formáinak kialakítása, a másság elfogadása tompíthatja az ellentéteket. Ugyanakkor a szélsőségesek és a beilleszkedni nem képesek feltartóztatása legalább ilyen fontos. Egyre azonban mindenképpen ügyelni kell, mindez ne a nyugati civilizáció felsőbbrendűségének hirdetésével történjen.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

- Larousse enciklopédia: A világ vallásai, 1995. ISBN 963 8380 61 6
- HVG melléklet az iszlámról, 2002. január 12.
- Dr. Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ új fejezete, HM Zrínyi Kht. 2001. Budapest,
- ISSN 1587-947X.
- Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása, 2001.
- ISBN 963 0770 849.
- Francis Fukuyama: End of the history and the last man, 1992. New York, Penguin.

DR. CZUTH LÁSZLÓ MK. EZREDES:

JSTARS

(Joint Surveillance and Target Attack Radar System)

EGYESÍTETT RÁDIÓLOKÁCIÓS FELDERÍTŐ
ÉS CSAPÁSRÁVEZETŐ RENDSZER

A katonai felderítés az évezredek során igen sokrétű fejlődésen ment keresztül. A felderítés szervezői mindig törekedtek arra, hogy az adott kor lehetőségeit, majd technikai lehetőségeit mind teljesebben kihasználják. Ennek megfelelően időről-időre újabb felderítési nemek és felderítési módok jelentek meg, s emellett a korábbi felderítési nemek és felderítési módok is fejlődtek, megőrizve sajátos szerepüket.

Az elmúlt közel fél évszázadban különösen szembetűnő a rádiólokációs felderítési nem és felderítési mód térhódítása. A rádiólokációs felderítés útján lehetőség nyílik mind a légi célok, mind a földi és vízfelszíni célok felderítésére.

A rádiólokátor kifejlesztése (1930-as évek közepe) után kezdetben a földi telepítésű rendszerek terjedtek el, de a technikai fejlődés következtében egyre inkább lehetővé és szükségessé vált a helikopter-, repülőgép- és léghajó- valamint műholdfedélzeti rádiólokációs felderítő, és felderítő csapásmérő (a felderítő és csapásmérő elemek egy egységes rendszert alkotnak) rendszerek kifejlesztése.

Ezen felderítő és felderítő csapásmérő rendszerek kifejlesztésében természetesen a korszerű, világméretekben is jelentős nagyságú haderők, katonai szövetségek jártak élen, s ezeken belül is meghatározónak tekinthető az Amerikai Egyesült Államok (USA) hadereje.

Ugyanakkor az is jellemző, hogy a vezető nyugat-európai NATO-országok – többnyire kooperációban – rövid időn belül kifejlesztik a közel azonos rendeltetésű rendszereiket. E kategóriába sorolható a napjainkban használatos SOSTAR (Stand-Off Surveillance and Target Acquisition Radar = légieszköz-fedélzeti felderítő és célkövető radar) fejlesztési program, amely a francia HORIZON és FICR-RAPHAEL TH, a holland PHARUS, a német TORNADO-RABE, az olasz CRESO rendszer által szerzett tapasztalatokra épül. E rendszerek tulajdonképpen a JSTARS-on alkalmazott elveket használják, és azzal párhuzamosan, vagy azt követően kerültek kifejlesztésre.

(A Felderítő Szemle következő számaiban e rendszereket is bemutatom.)

Visszatekintve az elmúlt évtizedekre, többek között ilyen amerikai légieszköz-fedélzeti rádiólokációs felderítő rendszer (eszköz) volt (és részben az napjainkban is) az E-2C „HAWKEYE” („kis AWACS”) haditengerészeti, légi célt felderítő rendszer, a hadosztály szintű SOTAS (Stand-Off Target Acquisition System) EH-60B helikopterfedélzeti, földi célt felderítő rendszer, a hadtest szintű „ASSAULT BREAKER” („rohamtörő”) földi célt felderítő rendszer, az E-3 „SENTRY” repülőgép-fedélzeti, légi célt felderítő rendszer (AWACS = Airborne Warning And Control System).

E rendszereket követi a legújabb (az 1980-as évek végén és a '90-es évek elején kifejlesztett) amerikai repülőgép-fedélzeti, földi célokat felderítő rádiólokációs felderítő rendszer, a JSTARS vagy Joint-STARS (Joint Surveillance and Target Attack /vagy Acquisition/ Radar System = egyesített rádiólokációs felderítő és csapásrávezető rendszer).

Az USA haderőben kapott megnevezése **E-8** A.../B.../C... stb. (E = repülőgép-fedélzeti elektronikai felderítő, 8 = a rendszer időrendi száma, a repülőgép-fedélzeti elektronikai felderítő rendszerek közül, A/B/C stb. = a rendszer időrendi fejlesztési betűjele). Az E-8 jelölés állandó, és a JSTARS rendszert jelenti, míg a 8-as számot követő betű az ábécé sorrendjében változó, és a rendszer minőségi változatát (az ábécé betűinek növekvő sorrendjében az egyre korszerűbb változatát) jelenti.

A rendszer mind az Öböl-háborúban, mind a délszláv-háborúban alkalmazásra került.

(Megjegyzés: a JSTARS rendszer megnevezésére használják a Joint Surveillance and Target Attack Radar System - pl. a Signal '96 májusi száma, Electronic Defense '96 májusi száma -, és használják a Joint Surveillance and Target Acquisition Radar System - pl. a Simens cég: Abkürzungen im militärisch-technischen Bereich /'94/ = Katonai-technikai rövidítések katalógusa /'94/ - megnevezést is.)

1. A JSTARS kifejllesztése

Az USA haderő korábban kifejlesztett földi célokat felderítő rádiólokációs felderítő rendszerei – az EH-60B helikopterfedélzeti **SOTAS** és a TR-1 repülőgép-fedélzeti „**ASSAULT BREAKER**” rendszerek – nem váltották be a hozzá fűzött reményeket, azok fejlesztését le is állították, így a '80-as években szükségszerűen merült fel egy hatékony, földi célt felderítő rendszer kifejlesztése.

Az eredeti tervekben mind a szárazföldi, mind a légierő részére önálló rendszert kívántak kifejlesztetni, s erre vonatkozóan konkrét fejlesztési tervekkel rendelkeztek.

A szárazföldi haderő önálló rendszere a JTACMS (Joint Tactical Missile System) = egyesített harcászati rakétarendszer elnevezést kapta, de a fejlesztését leállították.

A légierő részére kifejlesztendő rendszer kapta a JSTARS elnevezést. A szárazföldi haderő felderítő rendszere fejlesztésének leállítását követően e rendszer mindkét haderőnem részére került kifejlesztésre, illetve napjainkban is folyik a rendszer teljes kiépítése.

A rendszer felderítő repülőgépét az e célra átalakított Boeing 707 képezi. Két Boeing 707-323C gépet választottak ki, amelyből az egyik az American Airlines légitársaság tulajdona volt. A repülőgépek speciális átépítésére a Boeing cég vállalkozott, az átépítésre a cég Kansas állambeli wichitai gyárában került sor.

Az új repülőgép katonai típusjele E-8A lett. A 86-0416-os és a 86-0417-es gyári számú Boeingegek később az N770SJ, illetve az N8411-es lajstromjelet kapták.

Az első kísérleti E-8A repülőgép átalakítását 1986 júniusában kezdték el, és 1987 augusztusában fejezték be. Ezt követően az elektronikai rendszerek beszerelését a Grumman System Division cég hajtotta végre, a floridai Melbourne-

ben. Az átalakított gép első felszállására 1988. december 22-én, míg a felszerelt E-8A felderítő gép átadására 1989. augusztus 31-én került sor.

A második E-8A gépet közel egy évvel később - 1990-ben - adták át.

A két gép rádiólokációs felderítő rendszere megegyezik, ugyanakkor az adatfeldolgozó és az irányító rendszere különböző.

Az első E-8A repülőgépre még csak 5 automatizált munkahely került beépítésre, míg a második kísérleti gépre 10 munkahelyet építettek be. A 10 munkahelyből 4 munkahelyet a légi felderítő tisztjei (operátorai), 4 munkahelyet a légi fegyverirányító (rávezető) tisztjei és 2 munkahelyet a szárazföldi haderő fegyverirányító tisztjei kaptak.

Az E-8A repülőgép több mint 50 próbarepülése (egy repülés átlagban 5 - 8 óras volt) 9 hónapig tartott. A repülési próbákat a floridai Melbourne-i repülőtér körzetében hajtották végre. A felderítési képesség ellenőrzése során a repülőgép kb. 100 km² területen mintegy 200 - 250 gépjárművet (és helikoptert) volt képes felderíteni. A célok felderítésének valószínűsége 0,85 - 0,98 értékek között mozgott.

A kezdeti kísérleteket követően a gép csapatpróbáit Európában 1990 szeptemberében kezdték meg, ahol a NATO és a Varsói Szerződés közötti konfliktust modellezték. Az itt szerzett tapasztalatok alapján a JSTARS igazolta a hozzá fűzött reményeket.

Az első két gép alig egy fél évvel később - 1991. január 14-től - már háborús viszonyok (Öböl-háború) között is bevetésre került. Ezt követően pedig a délszláv válság időszakában több éven keresztül - alapvetően 1994 - 1999 között - szolgáltatott felderítési adatokat a térség földi (földközeli kis sebességű) objektumairól. (Erről részletesebben az 5. pontban írok.)

A harmadik E-8 („C” betűjelű) felderítő repülőgép (18 munkahellyel felszerelve) 1990 novemberében készült el (a gép részt vett a délszláv országokban folyó harci események felderítésében), valamint 1992 januárjában megkezdtek egy ötgépes (E-8C) kontingens gyártását.

A tervek szerint hosszú távon 22 db E-8 felderítő repülőgép legyártásával számolnak (az USA haderő részére).

2. A JSTARS megnevezése, rendeltetése, funkcionális elemei és azok legfontosabb jellemzői

A JSTARS megnevezése:

A JSTARS az Amerikai Egyesült Államok haderejének - a légi alárendeltségébe tartozó, a légi és a szárazföldi csapatokat kiszolgáló - hadászati-hadművelti rendeltetésű, repülőgép-fedélzeti, földi célok felderítő rádiólokációs felderítő és csapásrávezető (csapásmérő eszközök integrálásával „felderítő és csapásmérő” rendszert képez) rendszere.

A JSTARS rendeltetése:

- az ellenség földi objektumainak (álló és mozgó célok) és a terep felderítése
- a csapásmérő eszközök célra rávezetése (az E-8 repülőgépről, vagy a földi telepítésű AN/TSQ-132 adatfeldolgozó központból)

A JSTARS funkcionális elemei:

- E-8 A/B/C rádiólokációs felderítő és célra rávezető repülőgép
- AN/TSQ-132 (S-280 típusú konténerbe beépítve) földi adatfeldolgozó (irányító) központ

(Csapásmérő erők /föld-föld típusú rakéták – ATACMS = Army Tactical Missile System, szárnyasrakéták, sorozatvető és csöves tüzérség, csapásmérő repülőgépek, harci helikopterek/ - csak funkcionálisan kapcsolódnak a JSTARS rendszerhez, de nem képezik annak integrált részét.)

A JSTARS elemeinek főbb jellemzői:

Az E-8 A/B/C... felderítő repülőgép:

a. A repülőgép fedélzetére telepített eszközök:

- a./1. - fedélzeti, földi célokat felderítő rádiólokátor (AN/APY-3)
- a./2. - központi fedélzeti számítógép (AN/AJK-14)
- a./3. - információmegjelenítő-berendezés (operátori munkahelyek)
- a./4. - híradó eszközök (rádiók)
- a./5. - navigációs és azonosító (IFF) berendezés

a./1. AN/APY-3 (OY-96) fedélzeti telepítésű, földi álló és mozgó célokat felderítő rádiólokátor

A NORDEN cég által kifejlesztett felderítő rádiólokátor az AN/APY-3 típusjelzést kapta. A rádiólokátor a 3 cm-es hullámsávban (8 000 - 12 000 MHz frekvenciatartományon belül) üzemel, hatótávolsága az adott üzemi magasságon (9 000 - 11 000 m) mintegy 250 - 300 km.

A rádiólokátor antennája szintetizált antennanyílású (apertúrájú) (SAR = Synthetic Aperture Radar) fázisvezérelt rácsantenna.

Az antenna az E-8 repülőgép törzse alatt található, melyet időjárásvédő és ellenállás-csökkentő borítólemez fed. Az antenna 7,3 m hosszú, 60 cm széles és 770 kg tömegű.

A antenna mindkét oldalra, lefelé képes sugározni (harci alkalmazás esetén az ellenség peremvonalával párhuzamosan repülve, csak az egyik - ellenség felé eső oldalra - sugároz). Képes a radarsugarat vízszintesen (elektronikusan) és függőlegesen (mechanikusan az antenna mozgásával) mozgatni.

Az antenna 456 db elemi sugárzóból épül fel, melyek betáplálását a központi számítógép vezérli. Az antennadiagram szélessége a félteljesítményű pontokban mérve célhelyszögben $0,3^\circ$, oldalszögben $3,5^\circ$. A letapogató gyorsasága $180^\circ/\text{s}$.

Egy másik antenna - az úgynevezett FTDL antenna - ugyancsak a törzs alatt helyezkedik el, a rádiólokátor antennája mögött, s ezt egy buborékburkolat fedi. Az antenna rendeltetése a radarjelek (radarképek) továbbítása a földi adatfeldolgozó pontok felé. Ez az antenna a fejlesztés későbbi fázisában került beépítésre.

A két antenna között található egy kisméretű - úgynevezett SCDL - kardantenna. Az antenna rendeltetése - az előző antennához hasonlóan - a felderítési adatok továbbítása a földi adatfeldolgozó/irányító központ (-ok) felé. A fejlesztés első fázisában csak ez az antenna szolgált a radarjelek földi központba továbbítására. (Ennek hiányossága tette szükségessé a másik antenna felszerelését.)

A rádiólokátor üzemmódjai:

Széles szektorú, mozgó célt felderítő üzemmód: (WAS/MTI)

Ez a rádiólokátor alap üzemmódja, melyet a leggyakrabban használnak. A megnevezésből is kitűnik, hogy ebben az üzemmódban a rádiólokátor képes széles felderítési sávban (szektorban) - mintegy $500 - 600 \text{ km}^2$ -es területet átfogva - letapogtatni az ellenséges területet, illetve az is kitűnik, hogy ebben az üzemmódban csak a mozgó célok felderítésére (indikálására) képes.

A felderítési adatok a repülőgép mozgásától függetlenül tárolhatók, vagy átjázthatók a földi központokba, abban az esetben is, amennyiben a rádiólokátor üzemmódot váltott. A rendszer különbséget tud tenni a harcjármű nagyságú célok között, így képes a terepen folytatott manőverek, illetve az útvonalakon (menetvonalakon) végrehajtott menetek felderítésére. Ehhez nagy sebességű adatfeldolgozás párosul.

Az Öböl-háborúban bizonyítást nyert az is, hogy képes a kis sebességű (földi harcjármű sebességhatára alatti sebességű, vagy az adott sebességhatárra beállított kijelzés szerinti értékhatár alatti sebességű) helikopterek, illetve hajók (vízfelszíni járművek) felderítésére is (bár nem ez az alaprendeltetése).

Keskeny szektorú, mozgó célt felderítő és rávezető üzemmód: (SSM/MTI)

A szektoros keresési üzemmód - a széles sávú felderítést követően - ugyancsak mozgócél-kiválasztáson (MTI = Moving Target Indicator) alapul, de ebben az esetben a felderítendő terület nagysága a szélessávú üzemmódehoz képest mindössze annak $3 - 4\%$ -a, azaz mintegy 20 km^2 az adott felderítési szektoron belül.

Ugyanakkor az üzemmód jellemzője, hogy ezt a kiválasztott kisebb területet sokkal nagyobb részletességgel és felbontással tudja megjeleníteni. Ekkora lépték esetében már kiválóan elkülöníthetők a járműoszlopok elemei, a terepen elhelyezkedő egyedi célpontok (járművek) pozíciója.

Ez az üzemmód már lehetővé teszi a földi mozgó célokra történő csapásmérés irányítását, vagyis a csapásmérő eszközök közvetlen célra rávezetését.

(Megjegyzés: mint ismeretes, az ASSAULT BREAKER rendszerénél ebben az üzemmódban az adott felderítési szektoron belül 6 kisebb - 4 km²-es - úgynevezett kiválasztott terület volt követhető - legalábbis az elméleti leírások szerint. A JSTARS rendszer vonatkozásában nincs arról információnk, hogy csak egy - vagy esetleg több - kiválasztott terület követhető egyidejűleg. Elvileg itt is elképzelhető a több kisebb terület egyidejű felderítése, illetve a megsemmisítő eszközök célra rávezetése több kiválasztott területben található célokra. A szakleírásokban nem található erre vonatkozó utalások.)

Álló célt felderítő (térképező) üzemmód: (SAR/FTT)

Az álló célt felderítő (vagy térképező) üzemmódban a rádiólokátor által besugárzott terület az egyes tereptárgyak (repülőterek, hidak, utak, vasútvonalak, épületek stb.), és a különböző terepviszonyok (sziklás hegység, mezőgazdasági művelésű terület, folyók, tavak, mocsarak, erdők stb.) okozta különböző mértékű visszaverődés alapján térképszerűen megjeleníthető az adott körzet.

A felderített területet közel légi fénykép minőségben képes megjeleníteni, illetve lézernyomtatóval kinyomtatni, rögzíteni. Az ilyen típusú rádiólokátorokkal szemben az egyik legfontosabb követelmény a viszonylag nagy – és a távolságtól kevésbé függő – távolság és oldalszög szerinti felbontóképesség.

A távolság szerinti felbontóképesség a sugárnyaláb (negatív) célhelyszögbeli szélességének csökkentésével, míg az oldalszög szerinti felbontóképesség a szintetizált /elméleti/ rekesznyílású /apertúrájú/ (SAR = Synthetic Aperture Radar) rádiólokátor alkalmazásával és digitális jelfeldolgozással érhető el. A SAR rádiólokátor előnye, hogy az oldalszög szerinti felbontóképesség kétszer jobb a hasonló méretű valós apertúrával rendelkező lokátorénál, és a távolság szerinti felbontóképesség - az adott távolsághoz megválasztott jelfeldolgozási módszer (fókuszálás) alkalmazásával - kevésbé távolság függő.

A JSTARS felderítő rendszer lehetőséget ad például arra, hogy egy 1,5x1,5 km-es nagyságú területet - 360 000 pixelre (képpontra vagy cellára) lebontva, a felderített célok 2,5 m-es felbontóképességgel történő megjelenítésével - azonnal, valós időben (real time) ábrázoljon, mind a repülőgép fedélzetén, mind a földi adatfeldolgozó központban. Ez lehetővé teszi a földi célok felismerését, megkülönböztetését, helyének pontos meghatározását, (vagyis a helyzet értékelését), a helyváltoztatás észlelését, illetve a célra történő rávezetést.

a./2. AN/AYK-14 központi fedélzeti számítógép:

A fedélzeti számítógép AN/AYK-14 típusú, 600 millió művelet/s műveleti sebességű számítógép.

A számítógép segítségével igen nagy pontossággal meghatározható a célok sebessége, mozgásának iránya, lehetőség van a visszavert jelek osztályozására, amely alapján többek között megkülönböztethetők a lánctalpas és a kerekes harcjárművek, a helikopterek stb.

A JSTARS rendszerben a számítógépes adatfeldolgozásnak két szintje van:

1./ Elsődleges (automatizált) adatfeldolgozás

2./ Másodlagos adatfeldolgozás

1. Az elsődleges adatfeldolgozás esetén a földfelszínről (terepről), a földi illetve a földközeli célokról (helikopterekről) visszavert jeleket a fedélzeti rendszer automatikusan feldolgozza, megjeleníti a fedélzeti hadműveleti munkahelyeken (displayeken), illetve automatikusan továbbítja a földi adatfeldolgozó központokhoz (ahol a fedélzeti központokhoz hasonlóan ábrázolásra kerül).

2. A másodlagos adatfeldolgozás interaktív módon - azaz az operátor belépésével - történik. Ez egyrészt végbemehet a repülőgép fedélzetén, másrészt a feldolgozatlan radarjelek (videojelek) földi központba történő lejuttatásával, az ottani operátor belépésével, a földi munkahelyen.

A másodlagos feldolgozás – az operátor belépésével – több tízszeresére növeli a feldolgozási időt.

a./3. Információmegjelenítő (tiszt/operátori) munkahelyek:

A repülőgép (a harmadik repülőgép) fedélzetén 18 db operátori munkahely került kiépítésre (kezdetben az első repülőgépen csak 5, a másodikon pedig csak 10). 16 db hadműveleti felderítő/ráveztő és 2 db kommunikációs (híradó távírász) munkahelyen 1 - 1 operátor dolgozhat. Így alaphelyzetben a repülőgép 4 fő személyzete mellett – a gépen 18 fő operátor tartózkodik – vegyesen a légierő (USAF) és a szárazföldi haderőnem (U.S. ARMY) állományából.

A hadműveleti részleg parancsnoka ezredes vagy alezredes rendfokozatú.

Minden egyes hadműveleti felderítő/ráveztő munkahelyhez 1 db nagy sebességű számítógép, 1 db nagyméretű színes fő indikátor (display), és 2 db kisméretű fekete-fehér kiegészítő indikátor (display) tartozik.

A fő indikátor 48 cm átmérőjű, képbontása 1280x1024. Az indikátoron a rádiólokációs jelek 8 - 12 színárnyalatban, színes térképháttérrel ábrázolhatók, valamint lehetőség van a különböző markerjelek megjelenítésére. A mozgó cél az indikátoron színes alakban jelenik meg, mellette egy markerjel (rombusz, négyzet, kör stb.) van, amely alapján az operátor lehívhatja a cél jellegét (harckocsi, gépkocsi, helikopter stb.), „parancsot” adhat a cél automatikus követésére. Itt meghatározható a célok pontos koordinátája, haladási iránya és sebessége. Ez

alapján az operátor képes célmegjelölést adni, és képes a megsemmisítő eszközt a célra rávezetni.

A kíségető indikátorok 34 cm-es átmérőjűek. Az egyik indikátor alfanumerikus (betű-szám) információk, a másik a rádiólokátor működésével kapcsolatos információk (üzemmód, kiterheltség stb.) megjelenítésére szolgál.

(Megjegyzés: mivel egy-egy bevetés meghaladhatja a 20 órát is, az operátorok pihentetésére 6 db pihenőhely került beépítésre. Tartós bevetések esetén a gép hadműveleti termében a váltószeméllyzettel együtt akár 36 fő - 2 váltás - is tartózkodhat.)

a./4. Híradóeszközök:

Az E-8A fedélzetén 2 db kommunikációs (híradó) munkahelyen 1 - 1 operátor (rádiótávírás) biztosítja a összeköttetést a különböző irányokban.

A repülőgép híradó eszközei:

- 2 db rövidhullámú (RH) rádió
- 5 db méteres hullámú (MH) rádió
- 11 db deciméteres hullámú (DMH) rádió
- JTIDS digitális adatátviteli rendszer (deciméteres hullámsávú) rádiója

A gépről megvalósított híradás (rádióirányok/hálók):

- E-8A - a rendszert üzemeltető parancsnokság vezetési pontja
- E-8A - AN/TSQ-132 földi adatfeldolgozó központ
- E-8A - szárazföldi csapatok vezetési pontja
- E-8A - földi csapásmérő erők vezetési pontja
- E-8A - csapásmérő repülőgépek
- E-8A - JTIDS rendszer
- E-8A - E-3 AWACS
- E-8A - műholdon keresztül a fenti vezetési pontok

a./5. Navigációs és azonosító (IFF) berendezések:

A rendszer navigációs és azonosító (IFF = Identification Friend or Foe) berendezései - funkciójukból adódóan - nem közvetlenül a felderítés elemei, de a rendszer működésének mégis fontos részei.

A navigációs rendszer - túl azon, hogy a repülési feladat végrehajtásának egyik fontos biztosítéka - meghatározó szerepet játszik a felderített célok helyének (koordinátáinak) pontos megállapításában, hiszen napjaink technikai színvonalán - sok esetben - már a méteres nagyságrendű pontatlanság sem megengedett.

A nagy pontosság elérése érdekében a JSTARS-t felszerelték a GPS (Global Positioning System) globális helymeghatározó rendszerrel, amely jelenleg az egyik legkorszerűbb, legnagyobb pontosságot (m-es nagyságrendű) biztosító navigációs rendszer. (Itt a GPS-en belüli legnagyobb pontosságú rendszert alkalmazzák.)

Az azonosító rendszer (IFF) nem tér el más katonai repülőgépeken és helikoptereken alkalmazott rendszertől.

Az AN/TSQ-132 földi adatfeldolgozó központ:

Rendeltetése: az E-8A felderítő repülőgép által felderített adatok vétele, megjelenítése, kiértékelése, - ez alapján az adott vezetési szint (ahol a központ telepítésre került) tájékoztatása az ellenség helyzetéről -, valamint a csapásmérő eszközök célra rávezetése.

Felépítése: az AN/TSQ-132 központ egy 5 tonnás teherautón elhelyezett S-280 típusjelű konténerben került felépítésre. A központhoz tartozik egy 30 m magasságú teleszkóp antenna, amelyen keresztül az E-8A-ról továbbított jelek mintegy 250 - 300 km távolságból is megbízhatóan vehetők.

A konténerben 2 db automatizált munkahely van kialakítva (hasonló, mint az E-8A fedélzetén). Az egyik munkahely a harci felderítő ellenőrző/ráveztő (TSS), a másik a kereső/célkövető (STO) operátor részére szolgál. A központ meghatározó elemét képezi az AN/AYK-14 típusú, CSM-2 számítógép. A későbbi rendszerekben már a MOTOROLA-68030 típusú számítógépet alkalmazták. Az új számítógépek nagyobb műveleti sebességgel dolgoznak, és digitális jeltovábbítást biztosító vonalakkal vannak összekötve.

A számítógép által feldolgozott és értékelt adatok az AN/UTQ-23 típusjelzésű, 40x60 cm-es displayen kerülnek ábrázolásra (megjelenítésre). A displayen ábrázolható a teljes vagy kiválasztott célterület, azon belül a célok koordinátái, a célokkal összefüggő információk, így a felderítés időpontja, a célok mozgási sebessége, a célok azonosítása (jellege), a célok mozgási útvonala stb.

A számítógépen tárolt adatok bármikor előhívhatók, a bekövetkezett változások átírhatók, és tetszőleges időszakonként kiértékelhetők.

Így megvalósul a rádiólokációs felderítés eredményének részletes elemzése a lekérdezett zónákban, részben a repülőgépen feldolgozott adatok alapján, részben a fel nem dolgozott adatok feldolgozása útján.

Eredetileg az első AN/TSQ-132 központokat a MOTOROLA cég a SOTAS hadosztály szintű helikopteres rádiólokációs felderítő rendszer részére fejlesztette ki a '70-es évek végén (később a SOTAS program leállításra került). A JSTARS

rendszerhez ugyancsak ez a típusú központ került rendszeresítésre (többszöri korszerűsítés után), kiegészítve zavarászűrő csatornával.

Napjainkig több száz AN/TSQ-132 központ készült el. A központok nemcsak a JSTARS felderítő rendszer elemét képezik, hanem más rádiólokációs felderítő rendszerek (OV-1D MOHAWK amerikai repülőgép-fedélzeti, ASTOR (CANBERRA repülőgépre beépített) angol repülőgép-fedélzeti, ORHIDEA (PUMA helikopterre beépített) francia helikopterfedélzeti rádiólokációs felderítő rendszerek) elemét is képezik.

Egy AN/TSQ-132 központ 4 db E-8 repülőgép adatait képes venni és feldolgozni.

3. A JSTARS rendszer működése

A JSTARS elemeinek rendszerbeli helye és híradása:

A JSTARS működésének alapvető feltétele, hogy a rendszer elemei (felderítő repülőgép és adatfeldolgozó/irányító központ) szervezett irányítás mellett elfoglalják rendszerbeli helyüket, megszervezzék ezen elemek biztosítását, és megszervezzék és kiépítsék az elemek közötti kapcsolatrendszert (híradást).

A szervezett irányítás hadászati-hadműveleti szintű (egyesített vezérkar) feladat.

A JSTARS elemei közül az E-8 repülőgép rendszerbeli helyét annak repülési távolsága a harcérintkezés (országhatár, katonai szövetség határa) vonalától, repülési magassága, a harcérintkezés vonalához viszonyított repülési iránya és a repülési útvonal hossza határozza meg.

Általános értékelésként alapul vehető, hogy az E-8 repülőgép felderítési feladatát saját légtérben, az arcvonallal párhuzamosan, attól mintegy 50 – 100 km távolságban, 9000 – 11 000 m közötti magasságban, az arcvonal teljes szélességében (vagy széles arcvonalon maximálisan 300 – 400 km szélességben) repülve hajtja végre. Egy bevetés repülési időtartama légi utántöltés nélkül maximum 10 – 12 óra, légi utántöltéssel maximum 20 óra.

Harci (háborús) viszonyok között a bevetés átlagos időtartama 8 – 10 óra (ezt támasztja alá az Öböl-háborúban szerzett tapasztalat is).

Így a folyamatos felderítés 2 – 3 db E-8 repülőgéppel biztosítható (az Öböl-háborúban 2 db repülőgép állt rendelkezésre a felderítéshez).

A JSTARS másik funkcionális eleme az AN/TSQ-132 adatfeldolgozó/irányító központ vagy központok. Ezen központok mennyisége nem meghatározott, ugyanakkor behatárolt, hogy 1 E-8 repülőgéphez maximálisan 15 AN/TSQ-132 földi állomás kapcsolódhat.

Egy adott harchelyzetet feltételezve ilyen központ települhet a szárazföldi csapatok hadtest (hadosztály) vezetési pontjain, a rakéta- és tüzezredek/osztályok

vezetési pontjain, a légi erő vezetési és irányítási pontjain. Ennek megfelelően a központok területi elhelyezkedését és eloszlását a fenti vezetési pontok harcrendbeli helye határozza meg, így települhet a harcérintkezés vonalához közel – 10–15 km-re – a harcászati mélységben, illetve települhet a harcérintkezés vonalától távol – 50–100 km-re is – a hadműveleti mélységben (vagy műholdas átjátszás esetén akár több ezer km-re, hadászati mélységben is).

A kialakult helyzet alapján kell megszervezni és kiépíteni az összeköttetést (híradást) úgy, hogy biztosítsa a folyamatos adattovábbítást:

- a hadászati-hadműveleti vezetési pontok (főparancsnokság) és az E-8, valamint az AN/TSQ-132 földi központok között (akár műholdon keresztül is)
- az E-8 felderítő repülőgép és az AN/TSQ-132 földi központok között
- az E-8 felderítő repülőgépek között (amennyiben több végez felderítést)
- az E-8 felderítő repülőgép és a csapásmérő repülőgépek között
- az E-8 felderítő repülőgép és a földi vezetési pontok (a légi erő és a szárazföldi csapatok adott szintű vezetési pontja) között
- a földi vezetési pontok és az AN/TSQ-132 központ között
- az AN/TSQ-132 központok között
- a JTIDS és az E-8, valamint az AN/TSQ-132 központ között
- az E-8 és az E-3 (amennyiben felderítést folytat az adott térségben) között

A JSTARS működési (felderítési) folyamata:

A JSTARS rendszer lényegi tevékenysége az E-8 bevetésével veszi kezdetét, amit természetesen megelőzött a földi adatfeldolgozó/irányító központok telepítése és a híradás kiépítése.

A felderítő repülőgép - kellő vadászoltalmazás mellett - az arcvonaltól mintegy 50 – 100 km távolságban, saját terület felett 9000 - 11 000 m magasságban, az arcvonallal párhuzamosan repülve végzi feladatát.

A rádiólokátor alapvetően széles szektorú kereső (vagy térképező) üzemmódban letapogatja (felderíti) az adott területet, miközben a felderítési adatokat részben feldolgozza a fedélzeten, és lejuttatja a földi adatfeldolgozó központokba, részben feldolgozás nélkül lejuttatja a földi adatfeldolgozó központokba, ahol megtörténik ezen adatok feldolgozása, vagyis a terep és az ellenség helyzetének értékelése, valamint végbemegy az így megszerzett adatok tárolása (nyilvántartása).

Az áttekintő felderítést és értékelést követően lehetőség nyílik az elsődleges fontosságú, kiemelt figyelmet érdemlő felderítési körzetek kiválasztására, vagyis a rádiólokátor áttér a keskeny szektorú, rávezető üzemmódra.

Ebben az üzemmódban lehetőség van a kiválasztott (kisebb kb. 20 km²-es) körzetek részletes áttekintésére és értékelésére, az egyes célpontok pontos helyének, jellegének meghatározására, valamint az így nyert adatok alapján mind az E-8 repülőgép fedélzetéről, mind a földi adatfeldolgozó/irányító központból a

csapásmérő erők (eszközök) célra rávezetésére. Ezt követően pedig figyelemmel kísérhető a csapás eredménye is.

A felderítési adatokat mind a repülőgép-fedélzeti, mind a földi adatfeldolgozó/irányító központ hadműveleti munkahelyeinek számítógépe tárolja, illetve lézernyomatóval igen sokféle – szinte tetszőleges – térképábrát készíthető, és továbbítható az illetékes törzsek részére.

Emellett a JSTARS adatai bekerülnek az egyesített harcászati információ elosztó rendszerbe (JTIDS = Joint Tactical Information Distribution System), így azokhoz az illetékes törzsek bármikor hozzáférhetnek.

4. A JSTARS rendszer képessége

Egy adott felderítő rendszer képessége alatt a rendszer technikai eszközei, személyi állománya és az alkalmazott módszerek, eljárások, módok által meghatározott felderítési mutatókat értjük.

A JSTARS legfontosabb képességi mutatói a következők:

- a felderítés mélysége: 250 - 300 km
- a felderített terület nagysága széles szektorú üzemmódban
- egyszeri letapogatással: 500 - 600 km²
- járőrözéssel, „gördülő” átfedő letapogatással: 50 000 - 60 000 km²
- a felderített terület nagysága keskeny szektorú (követő) üzemmódban: 20 km²
- a célok felderítésének valószínűsége: 0,85 - 0,98
- a rádiólokátor felbontóképessége széles szektorú kereső üzemmódban: 10 m
- a rádiólokátor felbontóképessége keskeny szektorú (követő) üzemmódban: 2,5 m
- a felderítendő terület letapogatásának sebessége: 180°/s
- egy E-8 repülőgéphez csatlakoztatható központ: maximum 15 db
- egy AN/TSQ-132 központhoz kapcsolható E-8 repülőgép (adatátviteli rendszere): maximum 4 db
- egy E-8 felderítési (bevetési) időtartama: átlagban 10 óra
- légi utántöltés nélkül: maximum 12 óra
- légi utántöltéssel: maximum 20 óra

5. A JSTARS rendszer alkalmazása

A JSTARS rendszer alkalmazása az Öböl-háborúban

Irak Kuvait elleni inváziója életre hívta a „Sivatagi Pajzs” hadműveletet. A hadművelet megtervezése időszakára (nem az Öböl-háborúra tervezve) 2 db E-8 repülőgép készült el, amelyekkel ebben az időben tesztelési próbákat hajtottak végre a floridai kísérleti telepen. A tesztelési próbák kezdeti sikerei arra ösztönözték a katonai vezetőket, hogy a JSTARS rendszert mielőbb hadra fogható (bevethető) állapotba hozzák, és kipróbálják harci körülmények között, illetve – amennyiben beválik – biztosítson valós idejű felderítési adatokat az iraki haderőről.

Az USA katonai vezetői végül is döntöttek a JSTARS rendszer alkalmazásáról, s így 1991. január 11-én 2 db E-8A felderítő repülőgép és 5 AN/TSQ-132 földi adatfeldolgozó/irányító központ került áttelepítésre Szaúd-Arábia területére (Rijadba).

Az így felállított felderítő repülőszázad a 4411. hadrendi megnevezést kapta.

A rendszer - a földi központok telepítése után - 1991. január 14-én megkezdte az iraki erők felderítését.

Az E-8 repülőgépek naponta végeztek felderítést, a 2 gép összesen 54 (más adatok szerint 49 – 49) bevetésben 535 órát repült, átlagban egy bevetés 10 óra időtartamú volt. A leghosszabb időtartamú bevetés 14,6 órát tett ki.

A repülőgépek részben váltásos rendszerben, részben egyidejűleg hajtottak végre felderítést, napi átlag 8 – 10 órában.

Az 5 db AN/TSQ-132 központok közül 2 db az egyesített főparancsnokság, 2 db a szárazföldi csapatok (VII. és XVIII hadtest), 1 db a tengerészgyalogság (I. tengerészgyalogos hadtest és a brit hadsereg kijelölt részlege) vezetési pontján került telepítésre.

Az alkalmazás során megvalósult mind a felderítés, mind a célra rávezetés (csapásrávezetés). A JSTARS adatai alapján repülőgépeket (F-15E Strike Eagle), helikoptereket vezettek rá a célra, valamint 15 db ATACMS (Army Tactical Missile System) harcászati rakéta indítást is végrehajtottak.

A JSTARS rendszerrel felderítettek - többek között - menetszlopokat, SCUD hadműveleti rakétakilövőket, tüzérségi tüzelőállásokat, ellenlökési előkészületeket, csapatösszevonásokat, illetve csapásrávezetést hajtottak végre egyes és csoportos célokra.

A JSTARS Öböl-háborúban végrehajtott bevetését kezdetben nagy titok övezte. Alkalmazását, és maga a rendszer működését - az esetenkénti ellentmondó jelentések ellenére - általánosságban igen pozitívan értékelték. A katonai vezetők megítélése szerint a JSTARS a „Sivatagi Pajzs” és „Sivatagi Vihar” hadműveletek „legkellemesebb meglepetése” volt, vagyis a rendszer felülmúlta a várakozásokat.

A JSTARS rendszer alkalmazása a délszláv válság időszakában

Az Öböl-háborúban eredményesen működő JSTARS felderítő rendszer hamarosan újabb háborús térségben került alkalmazásra. Az egységes Jugoszlávia szétesését követő háborús konfliktus kiszélesedésének megakadályozására szervezett „ENSZ erők” egyik fő feladatát természetesen a felderítés képezte, s ebben fontos szerep hárult a repülőgép (helikopter) fedélzeti rádiólokációs felderítő rendszerekre.

A térségben az amerikai JSTARS (E-8C) mellett a brit ASTOR, a francia HORIZON és az olasz CRESO repülőgép-fedélzeti rádiólokációs felderítő rendszerek is bevetésre kerültek.

Az Öböl-háborús terepviszonyokhoz képest újszerű feladatot jelentett a JSTARS rendszer alkalmazása és kipróbálása erdős-hegyes terep felderítésére. Az értékelések (Brüsszelben tartott konferencia) megállapították, hogy az erdős-hegyes terepviszonyok nagymértékben csökkentették a rendszer hatékonyságát, mivel a jelentős részt kitevő fedett területek nem deríthetők fel. Erre mondta a gép amerikai parancsnoka, hogy „szinte mindent tudunk, csak a hegyen nem látunk keresztül”

A JSTARS rendszer aktívan 1995-től végzett felderítést. Alapvetően az Adriai-tenger térségében járőrözött.

Míg az Öböl-háborúban a JSTARS mindkét funkciója - felderítés és csapásrávezetés - közel azonos súllyal jelent meg, addig a délszláv térségben alapvetően csak a felderítés játszott szerepet (nincs tudomásunk arról, hogy 1995-ben a boszniai szerb, majd 1999-ben a jugoszláv rádiólokátorokra és egyéb objektumokra mért csapást az E-8 fedélzetéről irányították volna).

6. A JSTARS rendszer fejlesztési tervei

A harmadik E-8 felderítő repülőgép – 18 db munkahellyel felszerelt – alapvetően a kiforrott változatnak tekinthető, amelyből több hasonló felépítésű került legyártásra és rendszerbe állításra.

Az USA haderő összesen 22 db E-8 repülőgépet kíván felépíteni és hadrendbe állítani.

Az első változatokra semmiféle védelmi eszköz nem került felszerelésre, így azok önmagukban igen sebezhetőek voltak. Az újabb változatok már aktív és passzív védelmi eszközökkel (infracsapda, besugárzást érzékelő, zavaró rendszerek stb.) rendelkeznek.

Arról nincs információnk, hogy más ország (vagy a NATO) tervezi-e a JSTARS rendszerbe állítását (hasonló rendszerek kifejlesztés alatt vannak).

Az AN/TSQ-132 földi adatfeldolgozó központ az első „SOTAS” szériához viszonyítva igen sok módosításon ment keresztül, s az így kialakult központ megfelel a követelményeknek.

A központból a szárazföldi haderőnem (U.S. Army) 112 db-ot rendelt.

Az USA haderő megrendelése mellett a Koreai Köztársaság, Nagy-Britannia és Franciaország hadereje is üzemeltet ilyen központokat.

A központ védettségének és mozgékonyságának fokozása érdekében számoltak azzal, hogy azt a Bradly páncélozott harcjárműbe építik be. Ez esetben a központ a jelenlegi kettővel szemben csak egy munkahelyet tartalmazott volna. Információnk szerint ilyen központok nem kerültek kialakításra.

Napjainkban a korszerű felderítésnek két fő jellemzője fogalmazható meg. Az egyik ilyen jellemző, hogy a felderítésben egyre fontosabb szerepet kap a rádióelektronikai (azon belül a rádiólokációs) felderítés, a másik jellemző (ami az elsőből következik) pedig az, hogy törekszenek arra, hogy a felderítő eszközt a nagyobb hatótávolság (felderítési mélység) elérése érdekében felemeljék a légtérbe.

A II. világháborút követően nagyszámú ilyen légieszköz-fedélzeti (pilótánélküli helikopterfedélzeti, pilótánélküli repülőgép-fedélzeti, helikopterfedélzeti, repülőgép-fedélzeti, léghajó-fedélzeti, műholdfedélzeti) rádióelektronikai (rádiólokációs felderítő, rádiótechnikai felderítő) felderítő rendszert (eszközt) fejlesztettek ki.

A felderítendő célcsoport szerint ezen rendszerek (eszközök) két nagy csoportba oszthatók, az egyik csoportot képezik a légicél-felderítő, a másik csoportot képezik a földicél-felderítő rendszerek. (Emellett van olyan rendszer is, amely mind a légi célok, mind a földi célok felderítésére képes, ilyen például a svéd ERIEYE felderítő rendszer.)

A légieszköz-fedélzeti, földicél-felderítő rádiólokációs felderítő rendszerek száma – viszonylag rövid múltjuk ellenére – is jelentős, hiszen e kategóriába sorolható az ismert rendszerek közül a helikopterfedélzeti amerikai SOTAS, az olasz CRESO, a francia ORHIDEA, a pilótánélküli helikopterfedélzeti német ARGUS, a repülőgép-fedélzeti amerikai „ASSAULT BREAKER”, az OV-1 MOHOWK, a brit ASTOR, a francia HORIZON, a svéd ERIEYE és számos pilótánélküli felderítő rendszer, valamint a rádiólokációs felderítő műholdak és természetesen az amerikai repülőgép-fedélzeti JSTARS.

E rendszerek között mind korszerűség, mind méretei, mind felderítő képessége tekintetében meghatározó jelentőségű a JSTARS, amely harci körülmények között is igazolta korszerűségét, a képességét korlátozó tényezők, körülmények ellenére.

A jelenleg Európában - európai NATO-országokban - fejlesztés alatt álló SOSTAR (Stand-Off Surveillance and Target Acquisition Radar = légieszköz-fedélzeti felderítő és célkövető radar) fejlesztési program rendszere jelentős részben épül a JSTARS működési elvére és harci tapasztalataira.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

- Electronikc Defense (1996 május)
- Top Gun 1996 május (Gál József: Joint Stars)
- Wehr Technik (1996 május)
- Signal (1996 május)
- Truppendienst (1991/2.)
- War in The Gulf /Elektronikus hadviselés (Bokor-Papp-Várhegyi) 1992
- Zárubézsnoje Vájennoje Ábázrényije (1987 - 1990)
- Haditechnika '95/1. Dr. Balajti István: A szintetizált apertúrájú rádiólokátor
- Jane's 2001/2002

JAKUSNÉ DR. HARNOS ÉVA:

A TARTALOMELEMZÉS ELMÉLETI ALAPJAI

1. A nyelv mint hatalmi tényező

„Minden vezérkar vagy hadműveleti szerv hírszerző részlege az eszét használva versenyez az ellenséggel. A feladat többet megtudni az ellenségről, megjósolni katonai, diplomáciai, gazdasági és propaganda lépéseit, még mielőtt megtenné őket; valamint felmérni, hogy egy támadás melyik területen okozná az ellenségnek a legnagyobb veszteséget. Az információ legfőbb forrásainak egyike az, amit az ellenség a kommunikációs eszközeiben közlések.”

A fenti idézet Harold D. Lasswelltől, a politika nyelve kutatásának egyik megalapozójától származik (Lasswell–Leites 1965: 48). Lasswell azon kutatók közé tartozott, akik a második világháború előtt és alatt kvantitatív, azaz mennyiségi mutatókon alapuló módszert dolgoztak ki a politikai propaganda vizsgálatára.

Az alábbiakban Lasswell elméletének vázát ismertetem, majd összevetem a kvantitatív (mennyiségi) és a kvalitatív (minőségi) elemzést és lehetséges alkalmazásukat a hírszerzésben.

A nyelv a társadalomban a hatalmi tényezők egyike: kifejezi a hatalmi viszonyokat. A hatalmi viszonyokban bekövetkező változások egy részét pedig nyelvi tények idézik elő (Lasswell–Leites 1965: 18). Hazai példát említve: gondoljunk a nemesi címeknek és előneveknek a második világháborút követő eltörlésére, majd a rendszerváltás utáni ismételt megjelenésére. A szavak a hatalom jelvényei lehetnek, amint az megfigyelhető például az államigazgatásban, vagy a hivatali hierarchiában alkalmazott címeken és megszólítási módokon.

2. A politika nyelvének kutatási területei

A politika nyelvének kutatása Lasswell és Leites szerint két területet foglal magában:

a./ a politikai szemantikát (jelentéstant), amely a legfontosabb jelszavakkal, kulcsszavakkal és azok megértésének módjával foglalkozik, valamint

b./ a politikai szintaktikát (mondattant), amely a közlemények logikai–nyelvtani összefüggéseit vizsgálja (id. mű: 9).

A politikai jelentéstan elemzi a politikai mítoszokat, a politikai doktrínát, a kulcsszimbólumokat és a politikai képletet. A politikai mítosz azoknak az alapvető feltételezésekre visszavezethető hiedelmeknek az összessége, melyeket a tömegek olyan bizalommal hisznek igaznak, hogy nem látszanak feltételezéseeknek (id. mű: 9). A politikai doktrína azokból a dolgokból áll, melyeket a propaganda szerint el kell hinni és csodálni kell–ide tartoznak az államelméletek, továbbá a jogi és a közgazdasági elméletek (id. mű:10). A kulcsszimbólumok a politikai mítosz alapvető kifejezései, mint például: „jogok”, „szabadság” (id. mű:13). A politikai képlet a politikai mítosznak az a része, amely részletesen leírja és előírja a társadalmi szerkezetet – például az alkotmány, vagy a törvények (id. mű:12). A nyelv mint hatalmi tényező tehát kifejezi a politikai hatalom eloszlását és korlátozását.

Lasswell és Leites indokoltan látják a politika nyelvének stílusvizsgálatát. A stílus a közlemény eszközeinek kiválasztása és elrendezési módja. Röviden: a stílus a nyelvi közlés módja. A politika nyelvének jelentéstani vizsgálata mellett tehát a politika nyelvének szimbólumait közvetítő jelek – a nyelvi eszközök – megfigyelése is szükséges (id. mű: 21). Ebben az esetben a közlő és a közlemény, illetve a közlemény és a befogadó viszonya kerül előtérbe. A következő kérdésekre kereshetjük a választ: Megállapítható-e, hogy milyen hatásra törekedett a közlő a közlemény megformálásakor? Megjósolható-e a közlemény megformáltsága alapján, hogy az milyen hatással lesz a befogadóra? Ezek a politika nyelvének mint jelrendszernek vizsgálatakor a szemantikai és a szintaktikai szempontok mellett a pragmatikai kutatás problémái.

A politika nyelve a feltétlenül szükségesnél több elemet alkalmaz a kívánt hatás elérésére. Bizonyos elemek túlsúlyba kerülése jelzés értékű. A stílus vizsgálatakor ezek szerint az elemek sokféleségére és ismétlődésére kell összpontosítanunk. Az elemek szerveződésében Lasswell két vezérlő elvet különböztet meg: a hatásmodellezést és a hatáskontrasztot. Amikor a kommunikátor hatásmodellezésre törekszik, a nyelvi jeleket úgy rendezi el, hogy hasonlítsanak az elérni kívánt hatásra. Hatáskontraszt előidézésekor a jelek a hatalmi hierarchiában betöltött eltérő szerepet fejezik ki (id. mű: 21).

A politika nyelvének kutatásához Lasswell háromféle helyzetet tekint megfelelőnek:

- 1./ a politika hirdetésének időszakát,
- 2./ a politika alakításának időszakát, valamint
- 3./ az ünnepi alkalmakat. Az utóbbi kevesebb feszültséget hordoz, mivel nem foglal magába döntéshozatalt.

A két előbbi helyzetben a politika nyelve kifejezőbb. Például válság idején, amikor feltételezhető, hogy a kommunikáció hatással lesz a dolgok alakulására, több energiát fektetnek a politikai kommunikációba: a stílus gazdagabbá, változatosabbá és többnyire hatásmodellezővé válik.

3. A tartalomelemzés elméleti alapjai

Miért fontos, hogy a politika nyelvét mennyiségi mutatók segítségével elemezzük? A társadalomban a közlemény kontextusát adó tényezők három csoportba oszthatók. Ezek a következők:

- 1./ A figyelmi keret /vagy miliő/, vagyis a környezetnek az a része, amely egy személy vagy csoport figyelmének középpontjába kerül–körülbelül a téma
- 2./ A médiakeret, amely megegyezik a figyelem középpontjába kerülő jelekkel, jelcsoportokkal (például az olvasott sajtótermékek).
- 3./ A médián kívüli keret, amelyet azok a nem nyelvi jelek alkotnak, amelyekre figyelem irányul (például bizonyos személyek, helyszínek). Nem feltételezésekkel, hanem a jelenségek adatokkal alátámasztott leírásával döntendő el, hogy változás történt-e a figyelem struktúrájában (id. mű: 47-48).

A közvélemény figyelmének átfogó vizsgálata és a folyamatok elemzése természetesen túlmutat a nyomtatott és az elektronikus sajtó, valamint a filmek kutatásán. A klasszikus tartalomelemzéshez megfelelő kutatási anyagot jelent a nyomtatott sajtó. A nyomtatott sajtó nélküli azokat a képi- és hanghatásokat, amelyek az elektronikus médiumban alkalmasak a rejtett tartalom közlésére, ezért a legkidolgozottabb nyelvi kódot kell felhasználnia a közlési folyamatban. Feltételezhető tehát, hogy a közlő szándékai a nyelvi megformáltságban tetten érhetők.

4. A tartalomelemzés technikái és alaptípusai

A klasszikus tartalomelemzés a közleményben előforduló jelek osztályozása megfelelő kategóriacsoportokba, valamint az egyes kategóriák előfordulási gyakoriságának számbavétele (id. mű: 55).

A tartalomelemzés az alábbi technikák bármelyikét magában foglalhatja:

- a jelek csoportosítása;
- egy elemző/elemzőcsoport ítéletei arra vonatkozóan, hogy mely jelek mely kategóriákba tartoznak;
- a jelek csoportosítása explicit módon megfogalmazott szabályok alapján;
- az elemző mint tudós megfigyelő ítéleteinek és feljegyzéseinek elfogadása.

A tartalomelemzés módszereivel háromféle feltételezés ellenőrizhető. Ezek az alábbiak:

- a közlő környezetére, társadalmi helyzetére, személyiségi jegyeire, szándékaira vonatkozó feltételezések, továbbá annak megállapítása, hogy milyen jeleket alkalmaz a közleményeiben;
- a közleményekben alkalmazott jelek közötti összefüggésekre, valamint arra vonatkozó feltételezések, hogyan fog reagálni a közönség az adott jelekre (például: bekövetkezik-e attitűdváltozás);
- a közlemény bizonyos fajta jele, továbbá az ugyanabban a közleményben előforduló másféle jel közötti összefüggésre (például a tipográfiai megjelenítésre) vonatkozó feltételezés (id. mű: 56).

A fentiek alapján Lasswell és Leites a tartalomelemzés három fő típusát különbözteti meg a következőképpen:

1./ Pragmatikai tartalomelemzés. A jeleket valószínű ok-okozati viszonyaik alapján csoportosítják.

2./ Szematikai tartalomelemzés. A jelentés alapján osztályozzák a jeleket. Alfajai:

– megnevezés-analízis, azaz annak vizsgálata, milyen gyakran történik utalás bizonyos tárgyakra, témákra;

– tulajdonításvizsgálat, vagyis arról készített statisztika, hogy milyen gyakran utalnak tulajdonságokra, jellemzőkre (például, hogy valaki becstelenségre);

– állításvizsgálat, azaz annak figyelése, milyen gyakran jellemeznek bizonyos dolgokat bizonyos módon (például, hogy valamely ország titkos tárgyalásokat folytat egy másik országgal)

3./ Jelhordozó-analízis, vagyis a tartalom csoportosítása aszerint, milyen nyelvi jel hordoz bizonyos tartalmakat (például hányszor utalnak egy bizonyos országra névvel, s hányszor körülírással).

Minden tartalomvizsgálat próbatétele az érvényesség és a megbízhatóság ellenőrzése. Érvényes a vizsgálat, ha más-más megfigyelők ugyanazon feltételek mellett azonos eredményre jutnak. Megbízható a kutatási módszer, ha többször megismételve ugyanazt az eredményt adja.

A megfigyelések során a két fő hibaforrás, hogy a befogadók számára két- vagy többértelműek lehetnek egyes nyelvi eszközök, továbbá ugyanazon jeleknek eltérő közönség eltérő jelentést tulajdoníthat.

A tartalomvizsgálat Lasswell szerint nem alkalmazható cáfolatok alátámasztására. A valószínűtlen feltételezéseket egyszerűen figyelmen kívül kell hagyni (id. mű: 82). A legegyszerűbb képlet: mennyiségi megfelelés valamilyen tartalmi jellemző és valamilyen pragmatikai reakció között, amely közvetlenül megnyilvánul a közleményben.

5. Lasswell propagandaelemzési szempontjai

Lasswell tanúként szerepelt három híres perben, amelyek célja a külföldi ügynökök, illetve az ellenséges befolyás leleplezése volt. Lasswell a megvádolt sajtótermékek propagandájának figyelésével és elemzésével szolgáltatott bizonyítékot. Az eseteket és a velük kapcsolatos kutatásait részletesen ismerteti *Language of Politics* című könyvének kilencedik fejezetében (id. mű: 173-232). A vizsgálatok kiindulópontjával Lasswell propaganda-meghatározása szolgált: a propaganda a szimbólumok manipulálása az attitűdök befolyásolása érdekében.

Szociálpszichológiai szempontból az attitűdök olyan általános viselkedési, gondolkodási és érzési minták, amelyek az értékeknél rugalmasabbak. Az attitűdök gondolati és érzelmi összetevőkből állnak, s ezen elemeknek egyensúlyban kell lenniük. Amikor az egyik elemben változás következik be, a másikat hozzáigazítjuk. Az attitűdök kialakításában egyesítő hatású a közös csoport-hovatartozás. Az attitűdök felvételében a tagsági és a vonatkoztatási csoport szerepe döntő. Az előbbi az, amelyhez a közlemény befogadója valójában tartozik, az utóbbi pedig az, amelyhez tartozni szeretne (Csepeli: 297).

Kevésbé ismert, hogy a közlemények elemzéséhez ma is használt szempontokat (ki, mit, milyen csatornán, milyen eredménnyel, kivel közöl?) Lasswell dolgozta ki.

A fent említett perek közül kettőben azt bizonyította be tartalomelemzési módszerével, hogy a sajtóforrás Amerika ellenes és nácibarát. Ezek az Auhagen-ügy és a The Galilean-ügy néven váltak ismertté. A harmadik a Bookniga-eset volt. Amint a név sejteti, itt az bizonyosodott be, hogy a sajtóforrás a Szovjetunió közvetlen szócsöveként működött.

Az előbbieken felsorolt szempontokra építve Lasswell a propagandának a következő vonásait vizsgálta:

A színvallás. Nyílt azonosulás az egyik féllel.

A párhuzamosság. A közlemény tartalmának az ismert propaganda-csatornák közleményeivel való összevetése. A tartalom témák szerinti feldolgozása.

A következetesség. Annak vizsgálata, hogy egy kommunikáció-sorozat összhangban van-e az egyik fél kinyilvánított propagandacéljaival. A célok hivatalos kinyilatkoztatások vagy propaganda-utasítások lehettek.

A bemutatás. Annak kutatása, hogy az egyes szimbólumok és állítások kedvező és kedvezőtlen tálalása egyensúlyban van-e.

A forrás. Az egyik félre való viszonylag gyakori hivatkozások számbavétele.

A eltitkolt forrás. Az egyik fél forrásként való felhasználása anélkül, hogy felfednék.

A különbözőség. Csak az egyik félre jellemző szókincs alkalmazása.

A torzítás. Egy közismert témára vonatkozó állítások következetes módosítása úgy, hogy azok az egyik fél számára kedvezőek legyenek. Állításokat hagyhatnak ki, adhatnak az eredetihez, vagy bizonyos állításokat túlhangsúlyozhatnak, esetleg másokat jelentéktelennek tüntethetnek fel (Lasswell-Leites id. mű: 177-178).

Mindegyik kutatásban bebizonyosodott, hogy a vizsgált sajtótermék erősebben támaszkodott az ellenséges forrásokra, és nagyobb teret adott az ellenséges állításoknak, valamint az ellenfelet kedvező színben tüntette fel.

6. A kvantitatív és a kvalitatív elemzés lehetőségei

Magyarországon elsőként Antal László ismertette a tartalomelemzés alapjait (Antal 1976). A Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1979-ben magyarul megjelentette Veikko Pietila átfogó munkáját (Pietila 1976). A tartalomelemzés módszere iránti érdeklődés megnőtt a rendszerváltás után, a tömegkommunikáció-kutatás, a felsőoktatási kommunikáció szakok, valamint a választási kampányok megindulását követően.

Klaus Krippendorff műve korszerű munka, amely a kezdetektől a számítógépes kutatásig foglalja össze a tartalomelemzés módszertanát (Krippendorff 1995).

A tartalomelemzést Krippendorff úgy határozza meg említett könyvében: olyan tudományos módszer, amellyel verbális, szimbolikus vagy kommunikatív

adatokból a kontextusaikra vonatkozóan megismételhető és érvényes következtetéseket vonhatunk le (Krippendorff: 22).

Felmerül a kérdés: ha a kvantitatív szemantika, azaz a tartalomelemzés ilyen nagy múltra tekint vissza, és ilyen megalapozott eredményekhez vezet, van-e értelme a továbbfejlesztésével próbálkozni? Vajon érdemes-e a kvalitatív, vagyis a minőségi elemzéssel is foglalkozni?

A válasz a propagandával kapcsolatos mai jelenségek megfigyeléséből eredhet. Amennyiben a befogadó felismeri a közlemény közvetlen meggyőzősi szándékát, elhárítással válaszol (Csepeli: 290). Ennélfogva a propagandának egyre rejtettebbé és eszközeiben kifinomultabbá kell válnia ahhoz, hogy mivolta és befolyásolási törekvése ne legyen könnyen leleplezhető (Bogdanor: 502). A legtöbb nyelvben a *propaganda* szó negatív érzelmi töltésűvé vált, helyette a „meggyőzés” és a „politikai hirdetés” kifejezéseket alkalmazzák a saját tevékenység megnevezésére.

A nyelvtudomány, főként a jelentéstan és a szövegnyelvészet új eredményei azt bizonyítják, hogy a közlemények kódolását és dekódolását nem lehet kizárólag a mennyiségi mutatókból levezetni. Az újabb kutatások a pszichológiai folyamatokra összpontosítanak. Hasonlóképpen, a propaganda tanulmányozása az attitűdök megváltoztatásának és a tömegkommunikációs eszközök befolyásának pszichológiai aspektusai felé fordult (Bogdanor: 502).

A tömegkommunikáció rendszere által közvetített üzenetrendszer kvalitatív, azaz minőségi elemzésére nyújt mintát George Gerbnernek a kulturális mutatókról szóló elmélete (Gerbner 1977 és 2000).

Gerbner átfogó, jelelméleti megközelítésben vizsgálja a tömegkommunikációban létrehozott szimbolikus társadalom- és világgépet. Azt kutatja, mely motívumok, témák kapnak prioritást, s ebből következően melyek a közösség – vagy a propagandista – által kultivált normák, értékek. Gerbner modellje feltárja, milyen magyarázatokat, értelmezéseket fűz a közlő a közleményekhez, s milyen oksági viszonyok, összefüggések megteremtésére sarkallja a befogadót.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a propaganda elemzésének egyik lehetséges módja a nyelvi tényekre, illetve a modern nyelvtudomány eredményeire való támaszkodás. A mennyiségi jellemzőkön nyugvó vizsgálat objektívebbé, a minőségi jellemzőkön alapuló kutatás sokrétűbbé teszi az elemzést.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK:

- Antal László 1976. A tartalomelemzés alapjai. Magvető Kiadó, Budapest.
- Bogdanor, Vernon 1987.ed. The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions. Basil Blackwell.
- Csepeli György 1997. Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gerbner, George 1977. A kulturális mutatók. In: Horányi Özséb szerk.: Kommunikáció I. 267–280. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Gerbner, George 2000. A média rejtett üzenete. Osiris Kiadó, Budapest.
- Krippendorff, Klaus 1995. A tartalomelemzés módszertanának alapjai. Balassi Kiadó, Budapest.
- Lasswell, Harold D. – Leites, Nathan 1965. Language of Politics. The M.I.T. Press, M.I.T. Cambridge, Mass.
- Pietila, Veikko 1979. Tartalomelemzés. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.